

## The Project Gutenberg eBook of Arkielämää: Kertomus, by Maria Jotuni

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Arkielämää: Kertomus

Author: Maria Jotuni

Release date: June 22, 2014 [EBook #46070]

Language: Finnish

\*\*\* START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ARKIELÄMÄÄ: KERTOMUS \*\*\*

Produced by Tapio Riikonen

# ARKIELÄMÄÄ

Kertomus

Kirj.

MARIA JOTUNI

Agricola-kustannus-o.y., Helsinki, 1909.

## I

Näännyttävästi hellitti aamuaurinko kellokukkien teriä Koiviston tien varsilla. Siniset kelloterät näyttivät kalpeammilta kuumuudessa. Vaeltavaan kiertolaiseen, jota pappi Nymaniksi sanottiin ja joka rikkinäisissä saappaissaan laahusti tietä pitkin, tarttui näännytys. Hän etsi tien vierestä paikan, johon istuutui lepäämään.

Autio Kangasaho levisi hänen edessään ja laskeutui tasaiseksi ruohikoksi Koppellahden rannalle, joka tyynenä ja raskaana kuvasteli rantakoivujansa. Koppelmäen tummat metsät kohosivat lahden toisella puolen. Ja taampana, jyrkällä vaaralla heloitti peltoja keskellä Koppelmäkeläisen punaiseksi maalattu talo.

Pappi Nymanin väsynyt katse melkein ilostui. Tuttuapa tämä oli taas kaikki. Eikö ollut tuo talo kuin hänen kotinsa, hän tunsi ne ihmiset, oli vieras viikon ja läksi taas sieltä samoin kuin kymmenistä, sadoista muistakin Savon taloista, joissa hän maata kiertäessään päivänsä oli ja yönsä nukkui.

Oh hoh, kuuma vaan oli.

Pappi ponnisti saappaat jaloistaan, kellahti nurmelle pitkälle ja tähysteli taivasta. Vaan kovin se huikaisikin. Hän kääntyi maahan päin kyynärpäilleen ja antoi auringon heloittaa selkäänsä. Nurmikolla kihisi hyönteisiä. Siinä oli jos jonkin näköistä. Ja kiire niillä oli. Joku satajalkainen tirkisti maareiästä ja piiloutui taas. Joku kovakuoriainen kapusi korkealle ruohonkorteen, vaan keikahti sieltä selälleen maahan. "Mitäs menitkin", sanoi Nyman, "kimpuroi nyt ylös." Vaan hyönteinen ei päässyt. Nyman taittoi heinäkorren ja auttoi sitä. "Ahaa, joko taas korteen, elä mene, sanon, putoat, käy kuin entisen ukon, joka kuuhun kiipesi. Et tottele, en käännä sinua enää." Hyönteinen putosi taas. Vaan suurempi hiekkajyvä sattuikin siihen alle ja se ponnistihe kuin ponnistihekin itse ylös. Katsos, mielti pappi, olisin auttanut, vaan omin voimin pääsi. Se on kuin ihminen, joka putoaa, nousee, putoaa, nousee.

Ylös minunkin tästä pitäisi, mielti pappi, vaan eipä ollut tässä sitä hiekkasirua, että ponnistaisi, eikä muuten olisi viitsinyt vaivautua. Aurinko hellitti hellittämällä hänen syntiseen selkärankaansa. Jos taudinsiemen siinä olit, nyt pakenit.

Vaan eikö tuolta Koppelmäen käänteestä tullut ihminen? Punainen hame välähti puiden lomitse. Eikö se ollut Koppelmäen piika Annastiina? Oli kuin olikin. Ruskeat, paljaat jalat teppasivat reippaasti, niin että lyhyt, punainen hame vain hulmahteli. Päässä oli hänellä valkea huivi, ja yläruumista suojasi vain karkea, pitkähihainen paita.

Vaan muuttunut oli sitten viime näkemini Annastiinakin. Synnyttävänkin kohta näytti.

"Annastiinako se olikin?"

"Ka, päivää."

"Päivää, päivää."

"Mistäs pastori?"

"Tuolta Koivistolasta vaan. Minnekäs sinulla on matka?"

"Tuonne Ahtolaan."

"Istu nyt, jutellaan."

"Ei tuota oikein joutaisi."

Kuitenkin istuutui hän tien viereen ja korjasi hamettaan.

"No, joko kihlat on kirstussa?"

"Nyt se taas —."

"Vai lienee naitukin jo?"

"Ei tämän paremmin."

"Jussi se viimein jutteli, että hän markkinoilta ne ostaa. Eipä tainnut olla mies sanansa kokoinen."

"Mikä ettei. Olisi se ollut. Vaan kun se äiti tässä kevättalvella kuoli, sanoin, että anna kihlojen olla. Totta se haudattava ensin oli vainaja edes. Eihän sitä kyennyt siirtelemään, niinkuin näitä maanpäällisiä kykenee, siirtele, miten siirtelet, oma on asiasi. Sanoin siinä Jussille, että 'annapahan olla ostelematta, haudataan ensin tuo äitimuori ikuisen lepoonsa'. 'Vaan ne rahat siihen kaikki hupenee', intti Jussi. 'Hupeni, mitä hupeni', sanoin minä, 'pitääkö tässä nyt niin mielitekojensa vallassa asua, ettei tuonempanakin tästä ehtisi'. 'Vaan jos hullusti käy sinulle, eikä kihlojakaan vielä ole', sanoi Jussi. 'Oma on asiani, kyllä siitä vastaan, minkä tehnyt olen. Ja onpahan tämä nyt koko asia. Niinkuin tämä ei olisi luontoon menevä seikkakaan, että kun on ne puuhat.' — Ja jokainenhan sitä tietää, että Jussin kanssa on ne puuhat olleet käymässä ja että yhtä on pidetty ja pidetään vastakin, koska se nyt niikseen on antautunut, niin minkä sille taitaa."

"Minkäpä sille."

"Vaan toisissa maanpaikoissa kuuluvat toisin asioitansa järjestelevän. Ja ei kuulu olevan luvallista olla tietävinäänkään niistä puuhista, ennenkuin on viety, häpeä kuuluu olevan, sanovat."

"Mitä, onhan niitä monia tapoja ja ajatuksia asioista."

"On, on, eipä siltä."

"Mitenkä teillä siellä vanhat isännät jaksavat?"

"Mikä sillä, siellähän tuo näkyy kamarissaan kököttävän."

"Liekö kolotusta vielä?"

"Tuntuivat sanovan, että ne pastorin hauteet olivat syksyllä auttaneet, vaan nyt kuuluu valittavan, että jalkoja painostaa, kuuluu veri niihin laskeutuvan. Vaan ei kuppuuttaa antanut, vaikka se Liisa Laatikko sanoi, että joka viikko olisi verta laskettava, että ei sitä verta kannata pitää enää niin vanhoissa jaloissa, se kuului painavan kuin lyijy. Vaan ei antanut kupata. Pastoria sanoi odottavansa niitä korjajelemaan."

"Elä, vai sanoi?"

"Mitenkäs se on pastorin kolotus? Vieläkö selkää luimii?"

"Vielä se joskus."

"Antakaapas, kun minä tuossa vähä painelen."

"Ethän sinä jaksa."

"No nyt. — Ruvetkaa vaan tuohon maantien reunaan, niin minä täältä vähän alempaa käsin käsittelen."

"Jokohan minä sinun narriksesi."

"Pötkähtäkää pois."

Nyman oikaisihe pitkällensä siihen maantien nurmiselle reunalle. Auringon helle siinä lisääntyi vain. Nurmen raskas tuoksu ja hyönteisten surina olisi unta tartuttanut. Vaan Annastiinapa otti miehen käsitelläkseen.

"Ai, ai, kun sinä kovasti sitä olkapäätä."

"Siinä se on oikea tunnelmien pesäpaikka, semmoinen kyhmy kuin mikä potaatti."

"Ah hah, elä niin kovasti."

"Ei vähemmästä apua. Siihen on veri seisattunut ja kerännyt kipeät aineet. Kun minä sitä vähän vetelen ja ajan sen alemmaksi paremmille liikepaikoille."

"Elä, elä veikkonen."

"Jotta se hellittää ja laskee verta päähän asti — noin —."

"Ai ai, anna olla, henki tässä irtoaa syyttä suotta."

"Tuntuuko tässä alempana?"

"Ei tunnu, ei tunnu, armoa —."

"Ei armoa. Pitäisi tervalla saunan löylyssä noin vanhaa ruumista jo vedellä. Tervaa sisään, tervaa päälle. Tervasi tässä vanha isäntäkin itsensä ja sanomilla vuorasi, ettei vaatteet ryvety. Nyt on sanomissa ukko kuljeksanut, kun ei ole saunassa raskanut pois vielä liotella. On se ukko sisälliseltä puolen varmaan näkemys."

"Ehe-hee —."

"Vaan lähteä jo pitää. Onko tämä laitaa, että minä täällä vaan huvitteleime —."

"Elä tuolla kyytiä, liiku varovammin."

"Mitä te —."

"Milloinka on häät?"

"Kun muilta töiltään joutaa", nauroi Annastiina.

"Jokos Mäen Loviisa on laitettu?"

"On ne varustukset jo vuosia valmiina olleet. Vaan on sillä nyt Kuuselan Pekka-isännän kihlat kirstussa."

Annastiina mennä humppasi jo tiellä ja katosi siitä erkanevalle polulle. Nyman jäi siihen ja ajatteli, että nousta pitäisi hänenkin, kun viitsisi. Nälkäkin tuo jo oli. Hän mietti sitä siinä hetken ja nukahti siihen maantien nurmireunalle.

## II

Vaan kauan ei hän saanut nukkua. Jokin hyönteinen pisti häntä niskaan ja hän heräsi.

Hän kiepsahti kiireesti ylös ja keräsi tavaransa. Saappaat toisessa ja myttyyn kääritty säkki toisessa kädessä läksi hän edelleen tietä pitkin. Ruumis oli taas virkeä ja iloinen huolettomuus valtasi mielen. Ihme olisikin, ellei se valtaisi näin "kesäisessä kiireessä".

Ikäkään kun ei painanut enempää kuin nuo saappaat. Hän heilautti niitä kädessään. Kuusikymmentä vuotta, mitä se oli? Eihän se ollut mitään. Hän voi elää tuonne yhdeksäänkymmeneen. Ja jos ei elänyt, ei elänyt. Hän hymähti, sillä hän ei osannut ajatella kuolemaa eikä sitä kuvitella näin kirkkaana päivänä. Niinpä nuo sanoivat hänelle aina: "Ei vanhene tuo Nymanikaan. Yhtä kepeä on aina." "Mitäpä tässä vanhenemaan", sanoo hän, "kuuluu vaivaa siitä vaan olevan, eikä viisastuvankaan". "Eikö liene jo neljäntäkymmentä vuotta, kun näillä main olette kierrellyt", sanoo toinen. "Eikö liene", sanoo taas joku, "minun lapsena ollessani jo kävitte ja samannäköinen olitte. Ja nyt on minulla jo tuota suuria poikia." Niinhän se taisi olla. Ja niin se oli. Niin ne ajat muuttuivat.

Vaan talonpoikien luona oli hän kuin kotonansa. Kun sai ryyppyn, puoskaroi lehmä, puoskaroi eukkoja ja ukkoja, määräsi roppeja, leikkasi heidän tukkiensa, paikkasi pannujansa, teki pientä askarta, mitä sattui. Ja jos ei työtä ollut, hetkisen kuitenkin aina talossa olla sai. Herrastaloja ja pappiloita hän kiersi selvänä ollessaan. Hän ei tahtonut nähdä sitä elämää, jossa hän aikaisimman lapsuutensa oli elänyt. Hän ei viitsinyt ruveta ajattelemaan eikä tyhjää kuvittelemaan. Vanhakin kun jo oli, ja totta puhuen raihnainenhan oli jo ruumiskin, jota hän kuljetteli talonpoikien taloissa ja lepuutteli heidän tupiensa lattioilla.

Raihnainen oli ruumiskin ja heikko henki. Sillä jos se heltyi, niinkuin nousuhumalassa usein, niin eikö jo ikäväksi pakannut. Eikö jo kodittomalta ruvennut tuntumaan, haikealta, että muka aina kiertää, kiertää piti, kuin pahimman maantienkulkijan, joka koskaan ei kotiansa, ei rauhaansa löydä. Ja hän istuutui maantien viereen silloin aina ja mietti sitä. Mietti, että eikö hänellä ollut oikeutta kärsiäkään edes, ei huomata mitään, kun arkana ja tylsänä vaeltaa vaan piti. Vaan tylsä ei hän ollut. Ei kukaan osannut kärsiä niinkuin hän. Kaikesta nytkin hän kärsi, kehnoudestansa, ihmiskurjuudesta, jonka hän yksin tunsu, kaikesta. Kärsi, että puun piti maassa tuossa kasvaa, että se ei liikkumaan kyennyt, ei ymmärtämään enemmän kuin tylsä ihmishenki. Kärsi siitä, että ruoho oli vihreä ja peitti maata ja sitten lakastui ja maaksi muuttui. Vaan ennen kaikkea kärsi siitä, että hänen rintaansa niin halkaisi ja sydäntänsä katkaisi, hänen, yksinäisen korvenvaeltajan, jota maailman tuskat takaa ajoivat. Mitä pahaa hän oli tehnyt, että hänen kerjätä piti ja alentua. Kielsikö muu luonto niin syvästi itsensä kuin vainottu ihmisraukka, jolle vissit elämisen ehdot annettiin, vaan ei voimaa täyttämään niitä.

Hän heltyi yhä ajatellessaan sitä, ajatellessaan mennyttä elämäänsä ja harmaita hapsiansa. Hän heltyi ja hänen täytyi itkeä. Hän itki yksinänsä kuin lapsi ja nukkui siihen maantien vierelle, jossa levähtämään sattui. Ja nukkuessaan unohti hän koko kärsimyksensä. Herättyään ajatteli hän taas, ettei maan päällä olisi sitä olotilaa, jota hän ei kestäisi, eikä sitä kipua, joka häneen koskisi. Monesta lapsellisuudesta pääsee, vaan ei viinan tuottamasta. Ymmärsihän sen. Ettäkö muka hän kärsivä oli? Oliko ihmeellisempää kuultu. Hänkin muka, vanha varis.

Ja hänen ryyppyiset kasvonsa nuortuivat ja hymy välähti hänen katseessaan. Annahan ajan mennä, toisen tulla, ajatteli hän, kaupunkia kohti käypi tästä kohta tieni.

Sillä jos rahaa kertyi, ja kertyihän sitä aina hiukan, niin kaupunkia kohti kävi tie. Siellä hän joi

rahapenninsä Ismanin matamin kapakassa ja makasi yönsä matamin kyökin lattialla.

"Jos ottaisit pysähtyäksesi", sanoi matami hänelle kerran.

"Kaupunkilaiseksiko?"

"Niin, ja ryhtyisit minun töihini."

"Ei maksa vaivaa."

"Ja minä naisin sinut — hä", matami räpytti toisella kierolla silmällään, toinen oli jään peitossa.

Hän ei vastannut mitään, kääntyi vain toiselle kyljelleen ja oli nukkuvinaan. Meni sitten matkoihinsa ja tuli taas kuten ennenkin. Minnepä muutenkaan meni kuin toisten ihmisten luo. Aina se matami nukkuessa taskut tarkasteli ja liiat rahat korjasi. Vaan mitäpä hän niillä lioilla rahoilla tekikään. Aina rahaa sai minkä tarvitsi. Ei nytkään ollut penniäkään ja onnellinen oli.

Vaan tämä Koppelmäen tie olikin hänestä aina onnentietä, niinkuin tuttujen ja kotoisten talojen tiet ainakin.

Siinä oli hän jo tullut Koppellahten pohjukkaan, josta korkealta pengertieltä näkyi oikealla Koivistolan siintävät mäet. Kaksi jylhää kalliosaarta sulki edessä olevan lahden laajenevilta vesiltä, jotka kalliosaarten takana lepäsivät siintävinä ja valoisina sinisen taivaan alla. Kuin toista maailmaa oli Koppellahti, salaperäisenä ja synkkänä sulkeutui se rantakallioiden ja pengerten väliin, jotka korkeina ja ylpeinä kohosivat tumman veden sylistä.

Tie lahden pohjasta kaartui vasemmalle alavampaan laaksoon ja kohosi sitten Koppelmäelle. Jo avautuivat kohta eteen Koppelmäkeläisen laajat pellot. Nyman kohosi maantieltä pellon piennarpolulle.

Aavana kuin rannaton, hopean vihreä ja kimalteleva meri aaltoilivat ruispellot hänen edessänsä. Auringon säteet taittuivat heleihin ruistähkiin ja muodostivat häikäisevän autereen. Peltojen yllä, kesäkirkkaalla taivaalla heloitti paahtava aurinko loistavimmassa kullassaan. Se vihervä tähkämeri ja yllä aurinko, muuta ei peltojen keskitse ojanvartta kulkeva nähnyt. Maan ja kuivuvan viljan huumaava tuoksu päihdytti aistit ja tukahdutti tunnon omasta olemisesta. Kuin hyönteinen joku tahi muu maamyriäinen oli koko ihminen Luojan avarassa peltotilkkusessa.

Jo tähkämeren takaa näyttäytyi talon katot ja kaivon vintti. Kohta koko punainen talo hymyili kuin vanha ystävä siellä.

Kujan aittaa kiivetessä muistui papille tupakka mieleen. Hän kaivoi taskustansa piipun ja pisti tupakaksi.

Mäen toisella puolen aleni maa saarekkaaseen järveen, jonka takana Ilkamoisten vuoret kohottivat metsäisiä ja jyrkkiä harjojaan. Soukat saaret sukelsivat samansuuntaisina, ja vesi jokseenkin kapeina, vaan syvinä salmina pakkautui niiden väliin. Vaarojen ja saarien ääriviivat olivat jylhät ja rauhalliset. Ja syvien vesien ja synkkien metsien tummemmat värit muistuttivat mäen toisella puolen olevaa Koppellahtea. Koppelmäki olikin vain korkea, vaarainen niemi, vaikka niemen päähän talosta oli matkaa. Aivan talon eteen pistihe Ilkamoistenlahdesta Käärmetsaari, jonka pää talon kohdalla katkesi jyrkänä kalliorykelmänä järveen. Rykelmän kiviseinät olivat mustuneet monista juhannuskokoista. Ei sitä kesää, ettei siinä kokkoa poltettu. "Miehet kokon tekoon", ärähti ukko aaton edellisenä päivänä. Ei hän itse kokolle tullut, ikkunastaan vain katseli saarelle päin, jossa tuli loimotti ja nuoret kisaansa pitivät. Siinä istui vain ja katseli. Miettinyt olisiko tuo jotakin itseksensä vanha, äkäinen ukonkarilas.

Itse Koppelmäen piha oli avara nurmikkoneliö, jossa asuinrakennus ja navettarakennus olivat vastakkaisina sivuina ja naisten ja miesten aittojen rivit toisina vastakkaisina sivuina. Kaidat polut risteilivät vihreällä pihapeitteellä. Kas, sielläpä tuo näkyi menevän Loviisa, Mäen ainoa tytär, maitopytty käsissä pihan poikki. Vakavana astui hän ja päällään oli hänellä vaaleanpunainen pumpulihame ja lyhyt, suora, musta kasimirnuttu, joka antoi hänelle erikoisen arvokkuuden. Hän oli laiha ja kuivannäköinen ihminen, vartalo oli hiukan etukenossa, niinkuin pitkällä naishenkilöllä usein on. Kasvonpiirteet olivat rauhalliset, melkein tylyt, suu oli puristuksessa ja sileä, keltainen tukka oli aina kiiltävä jakauksen molemmin puolin ja pingoitettu pienelle, lujalle nutturalle niskaan. Hän oli jo yli viidenkolmatta. Luuli, että hän oli kokenut jotakin elämässä. Vaan ei. Elämä oli ollut aina sitä samaa täällä kotona, mitään erityistä kokemusta ei se ollut tarjonnut. Jo alle kymmenen vuoden oli hän ollut se sama vakava, kotoinen suuren talon tytär. Kotiaskareissa olivat vuodet huomaamatta kuluneet ja yksinäisyydessä ajatus yhä tasaisemmaksi käynyt. Ei hänestä olisi ollut palvelusväen kanssa elämöimään, ja hän pysyikin erillään. Olisipa hän ollut tylykin, ellei hän olisi ollut ajatteleva ja ymmärtäväinen.

Niin olivat vuodet hänen kohdaltaan kuluneet, kunnes vihdoinakaan ei voinut välttää sitä kysymystä, mihin taloon siirtyä emännäksi olemaan ja kuolemaan. Kauemmin kuin paikkakunnan toiset tyttäret oli hän kotokenkiä kuluttanut. Eipä köyhempänä olisi siten kannattanut. Eipä ottajaakaan olisi sitten ollut. Vaan hänen myötäjaisillään ja hänen kotitalostansa naitettiin toki yksi tytär vanhempanakin talolliselle kenelle tahansa. Eikä tarvinnut huonoa huoliakaan, oli parasta, mitä katsella. Ja kun veli tuli tänä kesänä täyteen ikään, oli ollut puhe, että silloin päätös viimeistäänkin oli tehtävä. Ja hän teki. Hän valitsi Kuuselan nuoren Pekka-isännän.

### III

Kun Loviisa maito-aittaa mennessään näki Nymanin kujan aidalla tupakoimassa, pisti hän pytyn aitan pöydälle ja tuli kättelemään tulijaa, sillä vieras oli hänen mieleisensä. Pappi laskeutui aidalta ja tuli vastaan.

"Mistä kaukaa nyt tullaan?"

"Koivistolasta päin."

"Mitä pastorille kuuluu?"

"Ei entistä enempää. Mitä vaan tänne?"

"Ei entistä enempää."

"Tuntuipa kuuluvan."

"Kuka siitä jo kieli?"

"Onhan niitä kieliviä. Onneksi olkoon."

"Kiitoksia, miksipä lienee."

"Varakas on talo."

"Sanovathan ne siinä vähä varojakin olevan, mikäpä heidät tiennee. Isä se on teitä kaivannut kerran jos toisenkin."

"Vai on kaivannut. Eläpäs ukkoa, eh-heh."

"Käydäänpäs tupaan."

Loviisa ei varsin vienyt pappia isä-ukon luokse. Tottapahan näki, kun sattui, mikä vieras se tuli.

Tuvan lämmin löyhähti ovesta vastaan ja vastaleivotun leivän tuoksu muistutti nälän mieleen. Hän kävi penkille istumaan. Suuri, aurinkoinen tupa oli tyhjä. Loviisa näkyi pyörähtävän ruoka-aittaaan ja tuli kohta tuoden leipää ja voita pöytään.

"Tokko sitä on einehdittykään", kysyi hän mennessään ja vastausta odottamatta oli hän jo poissa ja palasi silakka-astian ja viilipytyyn kanssa.

"Ei tässä ole mitään ruokaakaan, ja kun heinässä ovat, niin — pastori on hyvä ja maistaa siitä mitä on."

"Kiitoksia."

Hyvältä maistuikin. Olihan päivää jo hyvä kappale kulunut.

Loviisa pani kahvipannun lieden hiillockseen ja ryhtyi sitten lisäämään kohoavia leivän ja rieskan juuria.

"Olisi sitä minullakin ollut pastorille vähä asiaa", sanoi hän sitten vaitiolon jälkeen.

"Minkälaista olisi ollut?"

"Olisi kirje ollut kirjoitettava. Ei ole kynämiestä maille sattunut."

"Kirjoitetaanpa vaan."

"Eihän se näiltä koulunkäymättömiltä synny."

"Kuuselan Pekka se kirjoittaa."

"Näkyyhän tuo yrittelevän."

"Sopiipa opetella, kun sinne joutuu."

"Eihän sitä sitten enää tarvitsekaan. Ja toimeenhan tuota on tultu tännekin asti, ei sen puolesta. Vaan suotta ajattelin, kun pastorikin tähän sattui."

"Kirjoitetaan, kirjoitetaanpa vaan. Onko Lienakin heinäniityllä, kun ei tässä näy?"

"Pihamaalla eikö tuolla liene."

Liena oli loisvaimo, joka asui lapsineen yhdessä tuvan nurkassa. Toisessa, karsinannurkassa, ikkunan alla asui Filemoni Vehviläinen, suutari. Filemoni tulla komparteli juuri sisään, seisahti keskelle lattiaa ja sylkäisi. Sitten ruopaisi hän korvallistaan ja sääret lonkallaan meni ja tervehti vierasta.

Jo toistakymmentä vuotta oli hän talossa asunut, siihen sattumalta tullut ja siihen jäänyt ilman pitempiä välipuheita. Hän paikkasi kyläläisten kenkiä, tekipä jonkun parin uudenkin, vaikka ei aivan taitoniekkojen tavalla.

"Eikö Filemoni ollutkaan heinäniityllä?"

"Oltiin, vaan pois tultiin. Olisi nuo Annan kengät tuonne mökille pois vietävät ja toiset vielä paikattavat — heh —."

"Joko ne pian sieltä pois joutuvat", kysyi Loviisa.

"Tuossa paikassa ne tulevat."

"Pitääkin sitten päivällispuuhiin ryhtyä. Ne ovat siellä Mustallasalolla yömyötyrissä olleet", selitti Loviisa papille mennessään.

"Heh-heh, on se huoletonta tuon joukottoman olento, ei ole kuka siinä edes terhentäisi, ole pitkin tahi poikki." Se oli Filemonin tavallista kehumista. Filemoni oli vanhapoika.

"Ota terhentäjä."

"Heh-heh, vai terhentäjä. Sitä tässä leivällä elättämään. Tuota tuossa olen usein mietiskellyt", hän raapaisi korvallistaan, "että eikö tuo liene enemmän nurinkurinen järjestelmä, että otapas vieras ja elätä se. Ja minkätähden pitää minun se elättää? Heh-heh, jonkin joutavan tähden, vennonvierasta — elätä koko ikäsi."

Lois-Liena oli tullut tupaan ja käteltyään vieraan tervetulleeksi ehätti jo keskeyttämään Filemonia:

"Ei se Vilemooni raskisi."

"Ei se raskisi, eikä se synnillisyyttä sinne asti laskisi. Mitä? On se niitä miehiä miehikseen."

"Olipas nuorena ollut", härnäsi Lienakin vieraan vuoksi.

"Mitä oli ollut, sanoppas?"

"Vaimopuuhissa vaan."

"He-hee, päässähan se lienee pyörinyt ennen minullakin joku ajatus, mikä lienee pyörinyt."

"Mikä ajatus", kysyi pappi.

"Mikä. Vaimon ottopa tietenkkin, niinkuin muillakin hulluilla. Se Kärsämäen Anna Sohvi olisi muka saada pitänyt, jo olisi pitänyt —."

"Et saanut?"

"En. Ei tuota tullut kysytyksi, kysymättä kun jäi."

"Mitenkä jäi?"

"Jäi kuin jäi. Se kun oli vaan lihan himo, mitäs se muuta koko puuha. Se kun nousi nuorena ja pakkasi

päähän. Mutta kun se nousi, niin annas, oli minullakin temppuni, että se alas painui."

"Kyllä noista kuului", sanoi Liena. "Temput oli ollut."

"Minkälaiset, kerrohan", sanoi pappi.

"Minä kun menin metsään, kun halu oli vaimoa ajatella, menin metsään ja riisuuduin ihka alasti. Ja sanoin: 'Tässä on, Herra, palvelijas.' Ja sitten keräsin tukon noita vihulaisia ja hakkasin tätä palvelijata niin, että eikös sen himot hävinneet. Ja kun ruumis synnintuntoon pääsi, menin vielä muurahaispesään ja annoin luontokappalten hakata ruumistani ja niidenkin siinä sitä kuritusta ja Herran nuhdetta harjoitella. Tokkos nytkään erkanet, synti, sanoin. Ja erkanihan se kuin erkanikin. Eipä se vaimoa mieli sitten enää tehnyt."

"Jos ei isälläsikään vaimoa ollut", sanoi Liena kitisevällä äänellään ja vilkaisi pappiin, "eipä sinuakaan olisi ollut."

"Voipi olla", sanoi Filemoni. "Vaan miehetön se äitivainaja olla taisi, koska en minä niitä isänpuolia siinä sen luona nähnyt. Ja siksi toisekseen, olisiko tuo noin suuri tuo vahinko, jos tuota tulemattomaan tilaan jäikin, vaikka eipä silti, mikäpä tuota, jos tuota tuolta tulikin, joutipahan elää ja nähdä tämän nähtävänsä."

"Annapan sitten tulla muidenkin näkemään", sanoi pappi.

"Tulkoot, ehee, vaikka poissa pysyvät minun puolestani. En minä heitä ilmoille auttamaan rupea, ehee. Sitä tuota henkipidintä kunhan jaksaisi itsellensäkin, on sitä siinäkin tekemistä. Ja kun ei Sanassa eikä muussakaan laissa ole veroitettu siihen ulostekoon, että elätä vaimo vierelläsi ja jälkeläiset jäljessäsi, niin että kun sitä ei rikkeeksi katsoa voine, niin jouti olla. Etenkin kun tällä kylällä vähänlaiseen on suutarin työtä, niin naipas siihen sitten, siinä sanot ihmeillä olevasi."

Hän ruopaisi korvallistaan, sylkäisi ja pienet tihrusilmänsä katsoivat mieltävästi, kun hän sääret lonkallaan siinä seisoi ja jäi ajattelemaan näiden maallisten asioiden menoa.

"Jotta niin vähällä kuin mahdollista tämän matkasi taivaltaisit, eiköhän se lyöne enemmän niinkuin Sanankin kanssa yhteen."

"On se niinkin", sanoi Liena. Vaan on se niinkin, että:

"Kristus sen kuitenkin vahvisti,  
Lahjall' ja ihmeell' kaunisti,  
Niinkuin Johannes sanoo."

"Sanoi mitä sanoi", mörähteli Filemoni tuvan ovelta mennessään.

"Niin, niin", huokaisi Liena.

"Mitenkäs se Liena on jaksanut", kysyi pappi.

"Terveenä, Jumalan kiitos, on oltu. Ja terveys sehän on paras Jumalan lahja."

Liena pani kahvipannunsa Loviisan pannun viereen. Piti pastorin hänenkin vieraanaan olla. Paljosta oli hän pastorille kiitollinen. Eipä hän ilman pastoria siinä terveenä seisonut.

Lienakin oli pitkä ja laiha kuten Loviisakin, mutta hän seisoi aina eteenpäin kumarruksissa ja kurotti päällään. Suuret kädet riippuivat raskaina sivuilla. Huivia piti hän yötä päivää päässä, ja se oli vedetty korvien taakse vähän kuulon takia. Puhuessaan puristi hän suupieliä lujasti ja ääni tulla kitisi hampaiden lomitse, ja kulmakarvat kohosivat puoliväliin matalaa otsaa.

Hän oli hurskas ja Jumalan sanalle taipuvainen. Ja hän huokaeli aina. Kuitenkaan ei hän ollut riitaisia eikä toraisia kuten hurskaat vaimot usein. Kun häntä vain ohjattiin, taipui hän ymmärtämään. Hän oli miettinyt paljon itseksensä etenkin juuri tätä Pyhän Sanan puolta. Ja kaikki asiat otti hän tunnonlleen vakavasti ja koetti mielessänsä elää niinkuin viisaiden ja siviäin tulee, ja niinkuin viimeinen päivä jo huomenna olisi. Sillä kuka tietää, kauanko armonaikaa itsekullakin on. Ja kuka tietää, mikä raskautus mitäkin milloinkin odotti. Oli häntäkin jo koeteltu, että hän tiesi Herran ankaran vihan ja koetuksen kuin murskaavan nyrkin iskevän ja typerävän luomakuntaa. Niin että kun hänkin vuosia muutamia sitten, miehen ensin menetettyään, tukahdutti makaamalla kastamattoman lapsensa, oli koetus käydä hänelle ylivoimaiseksi. Hänen sydäntään repi ajattellessa, pääsiko lapsi taivaaseen, vai joutuiko se helvetin tulen tuhottavaksi. Hän etsi Sanasta selvitystä. Vaan Sana oli ankara. Ja yhä sekavammiksi ja ristiriitaisemmiksi muuttuivat ajatukset. Hän riensi joka sunnuntai kirkkoon, paalusti jalan pakkasessa pitkät talvitaipaleet, eikä rauhaa saanut. Hän söi vain paljasta leipää ja joi vettä, paastosi ja kidutti



itseänsä. Vaan selvyyttä ei tullut. Sitten säästi hän rahoja, osti postillan, joka olikin lempeämpi kuin Pyhä Raamattu. Kun kaste nääntynyttä nurmikkoa, kuin sade kuivunutta viljaa, virkistivät ne sanat hänen sieluansa. Jumala olikin lempeä Isä lapsillensa, anteeksiantava ja sovittava, eikä kostava tuomari, niinkuin Raamattu enemmän opetti. Ei hän viattomia suoraan kadotukseen heittänyt, vaan tiedottomaan välitilaan arnessaan asetti, siksi kunnes omakseen otti. Sillä kaiken, jonka Hän luonut oli ja joka avuttomana Hänen luokseen palasi, otti Hän syliinsä rakastaakseen sitä iankaikkisesta iankaikkiseen. Kuka oli avuttomampi kuin lapsi? Kuka otollisempi Hänen sylissään rakkauden sijaan saamaan? Kiitetty, kiitetty, Sinä Isä, ikuisesta viisaudestasi. Ja niinpä ei hänenkään syntinsä, kun hän lapsensa Isän syliin saattoi, ollut niin toivottoman raskas, ettei sitä anteeksi saisi. Hän alkoi jo rauhoittua, kun hän kerran lukiessaan tuskalla tajusi, että postilla puhuikin iäisyysopissa ristiin Pyhän Raamatun kanssa. Entinen tuska kohosi moninkertaisena ja epätoivo ei antanut yön lepoa, päivän rauhaa. Mitä hänen oli tekeminen, mihin uskominen, kun pyhät sanatkin olivat sekavat? Ja kun hän Loviisalle tuskiansa voihki, särki se Loviisankin sydäntä ja hän mielti, mitä olisi tehtävä. Silloin keksi hän, että Lienan olisi mentävä pappilaan rovastilta itseltään kysymään. Kukas ne asiat paremmin kuin rovasti tunsi.

Liena meni kirkolle, kantoi postillaa nenäliinanyytissä, näytti sitä papille ja kertoi tuskistansa.

"Onhan sinulla Pyhä Raamattu", sanoi pappi, "mene ja tutki sitä, muu on perkeleestä."

Muuta ei tarvittu. Kun Liena muisteli muutamia Raamatun paikkoja, jotka polttivat hänen mieltänsä ennenkin, kasvoi häntä niin suureksi, että hän sekaantui kokonaan järjiltään. Hän syytti itseänsä sillä, ettei hän edes arvannut lastansa hätäkasteeseen panna, ennenkuin tuho oli tulleilleen, ettei se silloin, niinkuin nyt, olisi kastamattomana ja saastaisena tuomioon vikaapä ollut. Jopa hän joskus pyrki mielessään syyttämään itse Herraa siitä, ettei Hän lasta vaaralta suojellut, niinkuin Hänen suojata tulisi. Eikö Hänen olisi pitänyt olla lastensa turva ja hoiva? Eikä se kivi, johon kompastui. Eikä se kosto, joka ikuista kirousta kylvi.

Liena menetti unensa ja puhe kävi sekavaksi. Yöt voihki hän ääneen ja höpisi itseksensä armosta ja Pyhästä Sanasta. "Voi, voi, mikä piti tulla", huokaili hän väliin. Sitä oli kestänyt jo neljättä kuukautta.

Silloin syyskesästä sattui Nyman tulemaan Koppelmäelle ja kuuli asiasta. Liena hoki hänelle vain että: "Kastamatta jäi, kastamatta jäi", ja mielettömän avuton katse silmissä tuijotti hän ympärilleen. Ja silloin keksi Nyman sen ja sanoikin sen Lienalle varmasti ja vakuuttavasti, että Herra oli unessa ilmaantunut hänelle ja sanonut: "Käy ja kasta hautausmaalla sen Lienan ristimättömän pojan hautakumpu, että hän rauhan saisi." Ja sitä varten oli hän nyt matkalle lähtenyt ja ensi yönä taivaltaisi hän kirkkomaalle, niin oli unessa käsketty. "Sinä Herran valittu." Liena syleili pappia ja uskoi. Ensi yön seutuun ei Nyman näyttäytynyt. Liena valvoi ja odotti. Aamusilla tuli Nyman ja sanoi: "Mene rauhaan, Liena, ja nuku, sinä Herran palvelija, sillä täytetty on se, joka täytettämän pitää. Eläkä murehdi niistä, jotka minun murheitani ovat, sanoo Herra. Maailman olen minä luonut, enkö minä sitä hoivata taida. Avaruuteen olen minä maailmat siroittanut, ja minun käsialoistani puhuvat avaruuden ääret. Mikä olet sinä ihminen, että sinä minun viisauttani ja oikeuttani epäillä uskallat? Sinun syntisi ovat suuret, vaan minun armoni on suurempi ja sylini avarampi kuin mitä sinun ajatuksesi käsittää taitaa. Minun helmani on unohdus ja minun sylini anteeksiantamus ja sovitus. Sillä kaikki on minusta ja hukkuu minuun, eikä mitään muuta ole paitsi minä. Elä pelkää siis lähestyä sinun alkujuurtasi, ihminen. Sillä mitään ei pidä hukkuman, vaan iankaikkisen sovituksen saaman. Mene siis rauhaan, sanoo Herra sinulle minun kauttani. Mene ja nuku huolistasi, sinä Herran pieni palvelija, ja hoida sitä leiviskääsi, joka sinulle annettu on."

Nyman pani kylmän kääreen Lienan päähän, ja Liena nukkui rauhallisesti koko sen päivän ja seuraavan yön ja heräsi selvänä unestaan. Kun hän oli siksi voimistunut, istutti Nyman häntä suolahauteissa. Ja niin parani hän kokonaan. "Elä sinä sotkeudu Hänen asioihinsa", vakuutti hän Lienaa, "pidä sinä huoli vaan omistasi".

"Järjellä käsittämättömät ovatkin Hänen käsialansa. Niin, niin. Niin se on", ja Liena huokasi pitkään. Alituinen huokaileminen jäi jäljelle sairaudesta.

Nyman oli lopettanut aterian ja kiitettyään vetäytyi penkille. Lienan kolme lasta tulivat marjasta ja antoivat Loviisalle tuomisensa.

"Tervehtikääpä nyt pastoria kauniisti", sanoi äiti.

Lapset tervehtivät ja kävivät istumaan ovensuupenkille. Loviisa laittoi heille kullekin pitkät voileivät.

Vanhin tytär Karoliina oli hinterjäseninen, heikko ja aivan vaalea. Suuret siniset silmät olivat ihmettelevät. Hän oli äitinsä silmäterä, ja Liinaharjaksi kutsui äiti häntä. Lasten isä, se Turus-vainaa, oli turha kehuskelija. Ennenkuin Karoliina syntyi, odotti isänsä poikaa siitä, mikä ajatus hänellä siinä

lienee ollut, että poika sen muka olla piti. Se kehua äyskäröi vain, vaikka Lienaa niin hävetti, kun lapsikin syntyi liian aikaiseen, "tottumattomia kun oltiin niihin hommiin."

"No, poikako se nyt on", kysyi isä lapsen synnyttyä.

"Poika on, poika", sanoi auttajavaimo piloillaan. Ja mikä lienee Lienaakin riivannut, ettei tullut sanoneeksi. Isä piti lasta vain poikana, kunnes ristiäisissä tuli salaisuus ilmi. Vaan siitä lähtien ei se Turunen lasta isän silmillä katsonut. Niin suuttui. Viatonhan lapsi oli. Vaan mikä hullu lienee koko mies ollut. Vieläpä kerran ryyppyspäissään väitti, ettei tyttö muka ollut hänen. Vaan auta Jeesus, sen Liena voi vaikka Jumalan edessä puhtaalla sydämellä vanna, ettei hän ikinä muiden kuin yhden miehen kanssa ole yhteydessä ollut. Ja se mies oli hänen oma miehensä Jumalan ja ihmisten edessä. Sen miehen suhteen täytti hän sen, mitä kristillinen kirkko, laki ja lähimmäisen rakkaus vaatii. Ja joskin tyttö ennen avioa oli hankittu, niin Turusen se oli. Ja jos ne sanat olivat valhetta, kuivukoon kieli suussa, kummitelkoon haamu haudasta hänen edessään yötä päivää, ja jäykentykööt jäsenet kuten spitalitautisen, niin että mitä tuli tuohon Turusen puheeseen, niin puheita se oli, sapekkaita sanoja, ei muuta. Ja ettei Liena niille sanoille arvoa antanut, sen näki jokainen. Mitä hän humalaisen miehen sanoista. Ja nyt, kun mies oli muuttanut autuaitten asunnoille, sillä kauniisti se Turunen täältä läksi, vaikka äkkikuolema tapasi, niin ei Liena mistään kaunaa kantanut. Päinvastoin, hän oli velallinen ja Turunen velkoja. Ja ikäänkuin Turuseen vedoten pyysi hän anteeksi syntinsä aina. Niinkuin Turunen siellä olisi kelvollinen välittäjäksi.

"Autuas Turunen", sanoi hän sydämessään, "anna minulle ne syntini anteeksi, joita sinä antaa voit. Loppuja olisi minun sitten Itseltään helpompi saada."

"Oletkos sinä tehnyt syntiä", kysyy miehen ääni hänen sydämessään.

"Olen, näethän sinä läpi sydänten. Vaan mitä tulee niihin rukiisiin, joita käteni luvottomasti halasi, ja joita otin, olivat ne vaan tähteitä, vaan kapanmaksu-tähteitä, niin ettei niillä hinkalorukiin arvoa ollut. Ja niistä maksoin, kun tunto rupesi soimaamaan, vaan maksoin liian vähän. Ja mitä tulee niihin villoihin, joita Autiovaaran emännälle kehräsin, ei niitä ollutkaan puolta viidettä naulaa, oli alun kolmatta, vaan kun niillä ei ollut puntaria ja se emäntä on höperö ja tiukka oli talvi."

"Nämä synnit ovat kepiät kantaa, ne annan minä sinulle anteeksi, sinä hurskas ja toimielias vaimo, joka kuormasi kärsivällisesti kannat."

Ja näissä ajatuksissa vettyivät aina Lienan silmät ja itku pyrki kurkkuun ajatellessa, ettei hänen vaelluksensa kuitenkaan niin syntistä ollut kuin monien muiden. Tuossa oli isättömiä lapsia ihmisiksi saatettava, niitä ruokittava, niitä verhottava. Ja ehtihän hän Sanaakin harjoittamaan. Ja sanaa muistaessaan otti hän kesken askareenkin aina pärevakastaan vanhan virsikirjan ja veisata kiekautti jonkun virren ja luki ääneen toista. Useita osasi hän ulkoakin. Ja luettua oli sydämessä sama tunto, kuin jos olisi kirkossa käynyt. Niin kuivasi suuta, että ajattelemaan pani, että eiköhän olisi kiehauttaa vähä kahvia. Ja hän pani kirjan pois ja kiepsahti vikkelänä pannunsankaan ja puhdistetuin sydämin jatkoi päivän askareita taas. Siten menivät päivät.

## IV

Loviisan kahvipannu oli jo kiehunut, ja hän tarjosi kahvit papille ja meni askareilleen. Lienan pannu kiehui liedellä vielä.

Lienan sisar Kaisa, joka myös oli loinen ja asui vähän kauempana, astui tupaan nyytti kädessä, seisoi hetken ovensuussa ja sitten yhtäkkiä läksi kulkemaan, tuli ja toppasi jäykkää kättänsä sanoen:

"Terveisiä."

"Terveisiä, mitäpä kuuluu?"

"Rauhaa. Mitä teille?"

"Rauhaa."

Lapsia ei hän kätellyt.

"Menettekö antamaan kättä tädille", sanoi Liena.

"Terveisiä", sanoivat lapset vuorotellen.

"Terveisiä. Mitäpä kuuluu", sanoi Kaisa.

"Rauhaa."

Liena nosti jo pannunsa selviämään.

"Kuuma siellä on", sanoi Kaisa.

"Kuuma on", sanoi Liena.

"Sopii nyt heinää tehdä", sanoi Kaisa.

"Sopii", sanoi Liena.

Sitten otti Liena sokerinhakkausvehkeet kirstunsa pohjalta polvelleen ja alkoi tuohisessa pienennellä sokeria. Lehmänsääriluu-vasaralla ja rikkinäisellä veitsellä naputteli hän taitavasti sokeriharkosta palat. Lapset keräytyivät ympärille, että jos muru lattialle lentäisi.

"Pääsettekö siitä."

Vaan kukaan ei käskyä kuunnellut. Lapsista oli arvokkainta tuo luuvasara, jolla heidän muistinaikansa oli sokeria särjetty. Se oli sileä ja kaunis luu, ja lovi oli jo sen päähän kulunut.

"Antakaa, äiti, minä pienennän, minä teen hyvin pieniä enkä säre muruiksi", pyysi Karoliina.

"Pääsettekö siitä", uhkasi äiti.

Joku pieni muru sirahdi lattialle. Lapset ryntäsivät nokkimaan sitä.

Loviisa pistäysi taas tupaan, askarehti lieden luona. Ja kun sai kätensä vapaiksi, meni hän vieraalle kättä pistämään.

"Terveisiä."

"Kiitoksia. Mitä kuuluu?"

"Rauha. Mitä vaan tänne?"

"Rauha."

Ja vähän ajan päästä sanoi taas Kaisa:

"Kuuma siellä on."

"Kuuma on."

"Sopii nyt heinää tehdä."

"Sopii nyt tehdä."

Sitten taas oli äänetöntä. Pappi kuljeksi tuvassa tupakoiden. Kaisa istui penkin reunalla ristissä käsin ja pyöritteli peukaloitaan. Liena tarjosi papille kahvit, jotka hänen välttämättä piti juoda. Sitten oli Kaisan vuoro. Liena istuutui rahille ja vastakkain Kaisan kanssa hörppivät he tulista kahviensa. Oikea käsi oli suorana sojossa ja piteli vajaata kahvikuppia, ettei hameelle kahvi tippuisi, ja vasemman käden sormien päällä höyrysi ja lainehti tulinen teevati, kun sitä heilutti ja puhui siihen.

Hyyh-hyyh kuului vain hörpätessä.

Ja tyytyväinen ilme levisi kasvoille. Kyllä oli tuo kahvi poikaa. Se kiersi ja varisti niin sydänalaa. Ei parempaa rohtoa tarvinnut.

Kun kolme kuppia oli juotu ja paritsat päälle maistimiksi, ojensi Liena sokerimurut lapsille, jotka mennä teuhasivat heti ulos. Pannu pantiin hiillokselle lepäämään, ettei jäähtyisi. Kaisa pyyhki hihansuulla hikisiä kasvojansa.

"Kuuma tuli."

"Kuuma."

"Mitenkä teidän puolellanne jaksetaan", kysyi Loviisa.

"Hyvästi, mikäs siellä on jaksettaessa." Kohta kuitenkin lisäsi hän:

"Meidänkin emäntä se sai pieniä."

"Vai sai."

"Sai. Niin se pyysi, että jos Loviisa tulisi saunoille."

"Pitääpä tulla. Poikako on vai tyttö?"

"Tyttö."

"Tyhjä vaivapa oli sitten jonkun mielestä", sanoi Liena.

"Jos ei olisi vaimoja, eipä olisi miehiäkään", sanoi pappi. "Ja jos ei olisi miehiä, jäisipä tupakka tekemättä."

"Niin se on", sanoi Kaisa.

Liena kaatoi vielä Kaisalle kupin kahvia.

"Ota", sanoi.

Kaisa hörppi sen.

"Mitenkä se Tahvo siellä jaksaa", kysyi Liena.

"Niin, mikä Tahvo?"

"Se veljesi Tahvo?"

"Niinkö se veli Tahvo? Huonosti se Tahvo jaksaa. Eikö tuo kuolema tuolle tulle, kun tohtori kuului kieltäneen potaatin syönnin."

"Oh hoh, vai on Tahvorukan asiat niin huonosti", huokasi Liena.

Kaisa kohosi yhtäkkiä ylös, meni ja tökkäsi jokaiselle kättä ja katosi.

"Jos Liena käväiseisi kodassa, siellä on rokkapata tulella. Jätän sen Lienan toimitukseksi", sanoi Loviisa.

"Jättäkää vaan."

Tuvan painavassa kuumuudessa ja äänettömyydessä kuului vain sirkan iloinen sirinä uunin takaa ja kohoavien taikinakorvojen pihinä penkiltä.

## V

Nyman vetäytyi pihamaalle pitkälleen. Siinä oli hyvä olla.

Tuolla näkyivät vedet ja metsät. Täällä ihmisten asunto viljapeltojensa keskellä, jotka olivat kuin suojaava muuri sen ympärillä. Tuolla oli taivas, täällä maa. Aurinko valoi tuhlaamalla siunaavia säteitään, polttaa hellitti ja kypsytti. Ja raskaana painui tuoksuista täyteläinen ilma pitkin kaareilevaa maanpovea.

Siinä oli hänenkin hyvä ajatella ja hyvä ajattelematta olla. Lepäsi vain kuten lapsi äitinsä rinnoilla ja antoi ajan mennä.

Ja sitten uneksi hän kevyesti, kuten lapsena uneksitaan. Uneksi kaikesta maan ja taivaan välillä. Hän oli näkevinään, kuinka Isä Jumala istui tuolla omassa taivaassansa mahtavana ja rikkaana kuten suurtilallinen ainakin ja katseli omiansa ja toisten hallitsijoiden käsialoja, taivaankappaleita, joissa elämä, ihmeellinen ja rikas, kumpusi täyteläisenä elottomuuden sylistä, joissa sielullinen toiminta ja luomistyö jatkui yhä ainetta hioen ja ihmeellisiin muotoihin sitä kirkastaen. Mitä oli maassa siihen nähden? Niinkuin kivi, jota vedet huuhtovat ja kuluttavat kuultavaksi, niin ihminenkin, kun maan surut, murheet ja köyhyys ahdisti, kului ja alkoi kuulua. "Sielullinen olento, tietävä ja tunteva", ajatteli Jumala, "maata ei se enää ole". Vaan toisten taivaankappalten hallitsijat pudistivat päätänsä ja

hymyilivät.

Lienan lapset, jotka pihalla leikkivät, lähestyivät ujustellen pappia. He olivat vanhoja ystäviä. Kuitenkin lapsia aina alussa ujustutti ja vähän pelottikin papin synkkä ja musta ulkomuoto.

"Tulehan tänne, Iida, katso minulla on sokeriakin."

Hän kaivoi taskustansa kaksi sokeripalaa ja jakoi ne lapsille.

"Onko kaupungissa paljo sokeria", kysyi Kalle, keskimäinen lapsista.

"On."

"Onko kaupungissa aina päivä?"

"Ei, miten niin?"

"Kun Karoliina niin sanoo."

"Kun minä niin luulin", sanoi Karoliina.

"Kaupungissa on yö ja päivä kuten täälläkin."

"Vaan Kallepa sanoi, että kaupungissa asuu enkeliä."

"Enkelit asuvat taivaassa."

"Ja kun ihminen kuolee, tulee se enkeliksi", sanoi Karoliina jo rohkeammin. "Kaikki ihmiset, jotka ovat hyviä, tulevat enkeleiksi."

"Niin", sanoi Kallekin ja nyökäytti totisena päätään.

"Syövätkö taivaassa sokeria", kysyi nuorin Iida.

"Syövät", sanoi Kalle.

"Mistä sinä tiedät", kysyi pappi.

"Minä näin", vakuutti Kalle. "Näin, kun Jumala astui kivikkoahoja, eikä tukistanut minua. Vaan enkelilläpä oli suuri sokeriastia kädessä ja kun se söi, tukisti Jumala."

Kalle väänsi kasvojansa, niinkuin häntä olisi tukistettu.

"Eipäs", sanoi Karoliina.

"Tukisti, se on vihainen."

"Kalle on nähnyt unta", sanoi pappi.

"Vaan se on vihainen."

"Se on hyvä", sanoi Karoliina.

"Enkelitpä ovat vielä parempia", väitti Kalle, "ne ruokkivat pieniä lintuja talvella."

"Elä sano, Kalle, että parempia, Jumala heittää suuren kiven päällesi, jos kuulee."

"Eihän heitä minun päälleni", kysyi Iida peloissaan ja tarttui pappiin.

"Ei heitä lapsen päälle."

"Eikä vie taivaaseen?"

"Ei vie."

"Minut saa viedä", sanoi Karoliina vanhemman itsetietoisuudella.

"Siellä on hyvä olla. Kaikilla Jumalan lapsilla on hyvä olla."

"Ja minut saa viedä", sanoi Kalle, "minä rupean siellä Jumalan renkipojaksi."

"Vaan ei taivaassa ole peltoja", sanoi Karoliina. "Siellä kasvaa vaan kukkia."

"Minä kastelen kukkia."

"Ja minä poimin marjoja", viehättyi Karoliinakin ajattelemaan.

"Ovatko kaikki ihmiset Jumalan lapsia", kysyi taas Kalle.

"Ovat."

"Vanhat miehetkinkö ovat Jumalan lapsia?"

"Ovat kaikki."

"Hi-hi-hii", se Kallea nauratti. Että vanha isäntäkin on vain Jumalan lapsi ja Jumala saa piiskata häntä mielin määrin, jos tahtoo.

"Ei saa nauraa, kun Jumalasta puhutaan", sanoi Karoliina ankarasti.  
"Jos se näkee."

Kalle kävi totiseksi.

"Jos se näkee", uhkasi Karoliina, "niin tuliseen järveen heitetään ja kattilassa keitetään".

Iida tarttui papin kaulaan.

"Eihän minua heitetä?"

"Ei heitetä."

"Eikä Kalleakaan?"

"Ei ketään."

Kallekin katsoi kauhuissaan silmät selällään. Häntä pöyristytti aina se tulinen järvi käärmeineen, josta äiti virsikirjasta aina luki. Sinne jos joutui.

Vaan yhtäkkiä kirkastuivat hänen kasvonsa, kun hän taivaalle katsoi.  
Pois haihtui pelko kuin tuulen puhaltamana.

"Katsokaa, pääskynen, miten ylös se lentää, nyt ei sitä enää näy."

"Ei näy."

"Ei näy. Jos se lensi taivaaseen."

"Ilmaan se katosi", sanoi Karoliina.

"Vaan tuon sinisen takana on taivas", väitti Kalle.

"On. Ja sen kannessa on talvella reikiä. Ja ne ovat tähtiä tahi Jumalan silmiä."

"Eipään. Mitä ne ovat?" kysyi Kalle papilta.

"Mitäkö ovat? Ne ovat toisia maailmoita."

"Toisiako maailmoita?"

Sitä eivät lapset käsittäneet.

"Ja onko siellä ihmisiä?"

"On ehkä jonkunlaisia."

"Vaanpa kun ne ovat pieniä kuin tähtikukkia", sanoi Karoliina.

"Jospa ne ovatkin tähtikukkia. Ajatellaanpas, että kasvoikin kerran lehdossa pieniä metsätähtiä, valkeita tähtikukkia. Niillä oli hyvä siellä olla. Niiden sydän oli iloinen ja kevyt ja silmä viaton, niinkuin tähtikukan on. Vaan ne kaipasivat pois maasta. Ja kun kesäilta hämärtyi, kuului metsästä huokaus. Luoja kuuli sen ja lähetti enkelinsä kysymään, mitä he vielä toivoivat, eikö heillä ollut hyvä olla, eikö maassa ollut ravintoa kyllin. Oli ravintoa maassa, vaan he tahtoivat nähdä itse Jumalan, auringon ja taivaan avaruuden. Samassa tuli tuulenpyörre, taittoi kukat varsistaan ja vei ne ylös avaruuksiin. Vaan auringon näkeminen häikäisi heidän silmänsä, eivätkä he mitään muuta nähneet. Ja sokeina harhailivat he taivaan kannella ja hajaantuivat erilleen. Aurinko kultasi heidät ikuisella kirkkaudella. Vaan mitä se oli? Pois kaipasivat he sieltä. Tänne katsovat nyt kultaiset tähdet sokeilla silmillään, mitään eivät näe, vaan ääntä kuulevat ja ikävöivät. Ja kun yö pimenee, tuikahtelee surullisesti heidän sokea silmänsä, kun

he yhä muistelevat tätä maata, jonka lapsia hekin kerran olivat."

"Ei olisi niiden pitänyt kaivata pois maasta", sanoi Karoliina.

"Ei", sanoi pappi. "Eihän täällä olekaan niin paha olla."

"Ei", sanoi Kalle, "en minä milloinkaan kaipaa. Siitä tulee sokeaksi."

"Ja siitä, kun tahtoo nähdä Jumalan", sanoi Karoliina.

"Niinkuin eräs poikakin", sanoi pappi.

"Kertokaa."

"Oli kerran pieni poika ja hän tahtoi nähdä Jumalan. Kun hän kasvoi suuremmaksi, ajatteli hän, että Jumala on etsittävä Hänen teoistansa. Hän katseli kaikkea, ja kaikki oli kaunista. Hän kiintyi maailmaan. Vaan se ei ollut Luojalle otollista. Luoja lähetti yöllä enkelinsä, joka voiteli pojan silmäluomet epäilyksen nesteellä. Kun poika heräsi, havaitsi hän, ettei maailma ollutkaan se, joksi hän sitä luuli. Mitään kaunista ei siinä ollut. Kaikki oli pientä ja vierasta. Ja hän ikävöi. Ja kun hän oli yksin ja ikävöi, kohosi hänen omasta rinnastansa ihmeelliset sävelet. Hän kuunteli ja kuunteli. Niissä olikin se, jota hän oli kaivannut, niissä oli se maailma, jota hän rakasti. Ja hänelle aukeni omien ajatustensa ihmemaailma, joka oli ihmeellisempi kuin Luojan luomat ihmeet, rikkaampi kuin rannattomat avaruudet. Mutta se ei ollut otollista Luojalle, ja Hän päätti hukuttaa hänet hänen ajatustensa ylpeyden tähden. Vaan enkeleitä säälisti pojan kohtalo. Ja eräs enkeli, harmaa tuskien kehrääjätär, lensi yöllä maahan ja kaatoi katkeraa yrttimestettä pojan silmäkulmiin. Kun poika heräsi, tunsu hän rinnassaan kirvelevää kipua, tunsu tyhjyyttä ja elämän autiutta. Hän oli yksin ja hyljätty. Hän oli pieni ja mitätön. Vaan Luojan maailma oli nyt kirkkaampi hänestä, se oli pieni ja kirkas kuin hänen entinen kotipihansa. Kotipihansa? Missä oli nyt se? Hän läksi etsimään. Vaan oikeata tietä ei hän löytänyt. Hän etsii, etsii vieläkin kotiansa ja rauhaansa ja kiertää yhä. Sillä se, joka tahtoo nähdä Jumalan, eikä ole luotu sitä näkemään, saa kärsiä siitä rangaistuksen. Vaan rangaistuksessa on siunaus."

"Niin että Jumala leppyy sitten", sanoi Karoliina.

"Niin se leppyy."

"Ja antaa sen pojan tulla taivaaseen. Ja siellähän on ihmisen oikea koti."

"Siellä."

## VI

"Jos pastori tulisi tupaan", huusi Loviisa tuvan ovelta.

"Tullaan."

"Jos pastori olisi hyvä."

"Kahviako taas? Ei tullut mitään."

"Pitää nyt vaan ottaa."

Ja muu ei auttanut.

"Näkyvät heinämiehetkin tulevan. Ja päivä on vasta puolissa. Jokohan ne nyt loppuun saivat, kun on Eveliina jo tuossa."

Eveliina, toinen piika, astua hepotteli ensimmäisenä pihaan. Päälyshame oli kietaistu ylös vyötäisille ja punaraitainen alushame kirkkaine helmareunuksineen oli päivettyneiden jalkojen puolipohkeeseen. Valkea huivi oli silmillä. Hän suojeli kasvojaan päivettymästä, ne olivatkin valkeat ja punertavat kuin paras mansikka. Vahvat käsivarret olivat sitävastoin paidanhihan rajoihin kiiltävän ruskeat. Haravan heitti hän pihalle ja viskasi huivin tupaan tullessaan ovenpielinaulaan.

"Oh-hoh, kuumapa on", hän kätteli vierasta.

"Joko siellä heinänteko loppui", kysyi talon tytär.

"Jo loppui. Pientareelta tuosta kuuluivat päivän täyttävän."

"Onhan siinä täytteeksi."

"On."

"Jääpäs sinä, Eveliina, alustamaan tuo taikina, kun minä sormeni särin.  
Juohan ensin kahvia tuosta."

"Alustetaan vaan. Joko sitä on lisätty?"

"Jo lisäsin. Myöhänlaiseen meni. Jo tässä yksi taikina paistuikin, vaan en uskaltanut tuota leipää panemattakaan olla, kun on pyhä tulossa. Rieska on tuossa pienemmässä korvossa. Pitäisi ne yhteen uuniin sopia."

Eveliina joi kupin kahvia, meni, pesi porstuassa kätensä, satoi huivin pään ympäri hiusten suojaksi, ettei tukka alustaessa hulmuaisi. Hänellä oli ruskea, kaunis tukka ja etuhiukset eivät tahtoneet korvan taakse ylettää. Nytkin alustaessa hipui kaksi suortuvaa jo irti ja alkoi siinä silmiä kangertaa. Hän hotaisi niitä käsivarsillaan taaksepäin, vaan ne pyrkivät silmien eteen aina.

Renki Jussikin tuli tupaan ja istuutui tupakoimaan, ennenkuin pientareelle rupeamaa täyttämään kävi.

"Eläpäs laiskoittele, mies", sanoi Eveliina leikillään. "Laiskuus ei ole vielä ketään elättänyt." Eveliina itse oli joutuisa ja väsymätön.

"Ei kiirettä kirkkoon."

"Panisit nuo hiukset tuonne huivin alle, kun tuossa silmillä keikkuvat."

"Mitä annat, jos panen?"

"Saat suuren voileivän."

"Joko olisi antajaksi." Jussi työnsi kuitenkin kömpelöillä sormillaan hiussuortuvia huivin alle, vaan huivipa irtosikin kokonaan päästä.

"Siitä nähdään. Ei miehestä siksi. Panepas nyt paikoilleen." Eveliina nauroi, niin että hampaat välkkyivät.

Jussi koetti, vaan ei onnistunut.

"Mene pois, ei sinusta ole." Eveliina töykkäsi taikinakädellään Jussia poskeen. Jussi hankasi taikinan pois.

"Ha-ha-ha-haa."

"Elä kujeile, kuule. Jos minä kostan!"

Eveliinan nauru sytytti kisanhalun Jussissakin.

"Mitenkäpä kostaisit? Eipä sinussa ole miestä kostajaksi."

"Nähdäänpähan. Vaan syytä silloin itseäsi."

"Oh-hoh-hoo."

"Annapa, kun kysyn sinulta kysymyksen."

"Kysy häntä."

"Onko parempi katsoa vai katua?"

"Mistä te olette kotoisin?"

"Annahan olla, kun näytän, mistä olen", nauroi Jussi.

Sen silmätkin ovat niin somat, kun se nauraa, ajatteli Eveliina ja katsoi Jussiin. Jos Jussi olisi vapaa, ei hän vastaan panisi, jos se kostaa tahtois. Niin se häntä miellyttämään pyrki. Vahinko vain, että Annastiina oli raskaana sille. Siinäpä se ainoa vika olikin. Eikä se nyt enää muista, kun toisen oli. Vaan kunnan mies se oli. Toiset tuntuivat joutavilta sen rinnalla. Ja työtäkin se teki lupaa kysymättä ja joutui. Vaan ennen kaikkea miehen näköinen oli. Tuollainen vaalea ja pitkä se häntä enimmin miellytti.



Jussi ja pastori puhelivat ilmoista ja heinänteosta, ja Eveliina alusti taikinaa huomaamatta paljon, mitä hän teki. Niin pyörivät ajatukset hänen päässään. Miten ne villiytyivät joskus. Ja joku ajatus se viehätti ajatella aina. Vaan toinen löi vasten. Ja vasten löi renki Jahvettia asettaa sille sijalle, jolle hän olisi asettanut Jussin. Mielellään hän sitä Jahvettia härnäsi, eipä siltä. Otettavaksi siitä ei olisi ollut. Vaan niinpä näytti, että se sen hänellä vielä otatti. Näytti, ettei sitä kiertää voi. Hänen osakseen se Jahvetti vielä joutui. Se hänen sydäntään pyrki painamaan. Jahvetti kun ei ollut hänen verilleenkään käypä. Sellainen hiljainen ja hidas. Ja tarkkakin se oli. Soikeana se penni hänen näpistään läksi. Toistakymmenen vuoden ansiot oli hänellä säästössä. Nyt oli hän vasta ensimmäiset ostovaatteetkin raskinut laitattaa. Ja naisten silkin oli ostanut kihloikseen.

Tässä muutamana sunnuntai-iltana oli hän kutsunut Eveliinan renkien aittaan. Muita ei ollut kotona silloin. "Olisi niinkuin näyteltävääkin", oli sanonut. Ymmärsihän Eveliina, mitä puhetta se oli, ja piloillaan sinne pistäysikin.

"Mietteisäni, tuota, tämän silkin ostin."

"Niinpä näkyy."

"Mietteisäni, tuota, ostin. Että jos sopii niinkuin ottaa", sanoi hän ja levitti huivia käsissään ja katsoi suu auki, että mitä se Eveliina —.

"Onhan tuo huivi", sanoi Eveliina. Ja olikinhan se tavallinen silkki, eipä siltä, vaan ei hän vielä Jahvetin kihloihin tahtonut, ainahan niihin ehti.

"Jos niinkuin sopisi tuumat yhteen ja jos olisi korjuuta tälle huiville?"

"Joutaapahan olla."

"Joutaapahan olla sitten."

Jahvetti korjasi silkin pois ja penkoi kirstuaan.

"Ja tässä on se pankkikirjan tapainen."

"Näkyy olevan." Sen hän otti käteensä ja katsoi, vaan ei ymmärtänyt siitä mitään.

"Mietteisäni, tuota, olen liikapennin talteen pistänyt, että jos tuota joskus niinkuin — vaan eihän sitä —." Jahvetti katsoi lapikkaan kärkeen ja jatkoi: "Sitä ovat ne kaikenlaiset ajatukset päätä vanninreet. Että luonnonmukaisuuden tähden jos —. Ja sitten sitä paremmin voisi siirtyä mökkiläiseksi ikäänkuin. Niitä on viisisatasen paikkeille noita rahapenniä kertynyt, niin että jos sopisi —."

Eveliina ei raskinut suoraan kieltääkään.

"Jos toisen kerran sitten. Tässä kun on lypsylle lähtökin."

"No, jos toisen kerran."

Vaan sen koommin ei heillä siitä puhetta ollut. Ei Eveliina tahtonut sinne eikä tänne. Ainapahan sitä Jahvetin kihloihin ehti, päätteli hän. Vaan toiset pitivät asiaa päätettynä ja yhä Jahvettia hänelle vetelivät.

Kun Loviisa askareiltaan pistäysi tupaan, sanoi Eveliina:

"Pistäkääpäs te, Loviisa, tuo huivi päähäni, kun Jussi sen pois repäisi."

Jussi veteli rauhallisesti savuja papin kanssa ja myhähteli. Loviisa sitoi huivin.

"Tämä Jussi tässä uhitteliin minulle, kuulkoon nyt Loviisakin, mikä mies se on miehiään. Minä sanoin sille, että pysyköön uskollisena entiselleen."

Loviisan kasvot pysyivät kylminä niinkuin ainakin.

"Vai niin sinä sanoit", sanoi Jussi. "Ja minkähän tapauksen varalle sinä niitä neuvojasi latelit?"

"Ha-ha-haa, minkäkö tapauksen? Joka tapauksen."

"Kysynkö minä sinulta vielä, onko parempi katsoa vai katua?"

"Minkä tapauksen varalta? Ja minkä asian suhteen?"

"Jahvetin suhteen."

"Paras on katsoa, ha-ha-haa, myöhä katua." Hän pudisti vallattomasti päätään, niin että kiharat huiskahtivat vain.

"Eikö kelvataksen? Parempi se on kuin sinä." Ja papille sanoi hän:  
"Tällä olisi sulhasia tällä Eveliinalla, tuo Jahvetti."

"Mikä, hyvä mieshän se on Jahvetti."

"Liian hyvä minulle."

"Eläpä leikilläsi. Se niinkuin puhemiehekseni minua pyyteli.  
Maksaisikoon tuo vaivan näistä sinulle puhellakaan", arveli Jussi.

"Ei maksa."

"Vaan totta puhuen, hulluko sinä olet?"

"Hullu. Eipä ole kiirettä kirkkoon."

"Ja kun minulla on kaksimarkkanen ja silkki kihloiksi sinulle tulemassa."

"Ha-ha-haa."

"Ihan totta. Lähde katsomaan. Sanoi, että pistä ne siinä pyhän seudussa  
Eveliinalle."

"Anna olla pistämättä. En ota."

"Otat sinä kerran kuitenkin. Mihinkä pääset. Ei se siitänne somene."

"Ei se siitänne somene", sanoi pappikin. "Eikä olekaan eilisen teuren poikia."

"Ha-ha-haa, eipä taida olla", nauroi Eveliina ja katsoa solautti iloisesti Jussin sinisiin silmiin ja Jussi hymähti vastaan.

Vaan kun Eveliina meni porstuaan pesemään taikinaisia käsiään, sanoi  
Loviisa siitä sivu kulkiessaan:

"Eveliina."

"No?"

"Pitäisi sanoa sinulle joku sana."

"Antaa kuulua."

"Elä sinä kujeile noiden miesten kanssa, siitä ei hyvä seuraa. Sanovat vielä, että tämän talon naiset  
ovat menosillaan kuin kissat —."

"Enhän minä —."

"Vai et. Jussinkin edessä palavat sinun silmäsi kuin hehkuva hiillos.  
Hillitse nyt toki itseäsi, ihanhan tuota saa hävetä."

Silloin Eveliina kiivastui.

"Minkä minä taidan silmilleni. Luojanhan ne lienevät luomat niinkuin muidenkin. Jos palavat, tottahan  
sammuvatkin kerran."

"Vaan hävettää minua."

"Minkä minä taidan, jos hävettää. Ja pääsettehän minusta, lieneehän sitä sijaa muuallakin."

"Ole joutavia. Tyhjää närkestelet. Enhän minä pahalla. Minä vaan ihmisyyden nimessä tuota sanoin.  
Jos häviöön vielä itsesi saatat, kun lapsellinen olet."

"Jos häviöönkin, mitä se muihin kuuluu. Yks' hävinneen kaikki! Kyllä minä häviöni vastaan."

"Enhän minä pahalla. Ei Eveliinan tarvitse pahoitella. Minäkin tulen kiivastelleeksi."

Eveliinan silmiin kierähtivät vedet.

Ja Loviisa ajatteli, että tyhjää hän sanoi. Mitä toisen silmäykset häneen kuuluivat. Jos kaikki olisivat

niinkuin hän, olisi ihmisten elämä hyvin ilotonta.

"Meneekö Eveliina puita kantamaan?"

"Mennään."

Eveliina puolestaan oli jo lauhtunut ja ajatteli mennessään, että oikeassa se Loviisa oli. Mitä hänen tarvitsikaan Jussia ajatuksissaan pitää. Ihmekö, jos se päällekin näkyi. Ja ihmekö, jos se niin tasaista kuin Loviisaa suututti. Ei hän ollut niinkuin siveät ovat. Piti koettaa olla. Vaan se yksi ajatus tarttui aina ja iskeytyi, niin että järjiltään oli. Minkä hän sille taisi. Ja joskus tuntui kuin hän olisi voinut olla vaikka kaikkien vaimo yhtäaikaan. Ja siitä näki, ettei hän virheetön ollut. Kaiketi Loviisa sen huomasi ja sitä tarkoitti.

Vaan Loviisa ei sitä tarkoittanut. Ellei se olisi ollut Jussi, tuskin hän olisi mitään Eveliinalle virkkanut. Nyt jäljestäpäin huomasi hän sen. Hän ei sallinut, eikä vielääkään voinut nähdä, että Jussin kanssa vehtailtiin. Joka kerta teki se hänelle paha, vaikka hän ei sitä ymmärtänyt eikä ajatellut.

Oli aika, jolloin hän itse mielellään Jussia ajatteli. Useinpa alussa, noin nelisen vuotta sitten, kun Jussi taloon tuli, istuskeli Loviisa tuvan penkillä tarinoiden joukkojen kanssa. Hänen vakavat, synkänlaiset silmänsä välähtivät lämpimästi, kun hän Jussin kanssa leikkiä laski ja unohtui salasilmäyksin hänen nuorta ja rotevaa varttaan ihastelemaan. Ja useinpa tapahtui, että hän iltahämärässä yksin ajatuksiinsa vaipuneena tuvassa istui ja sukkaa neuloi, kun miehet liinavaatteissaan saunatieltä kohosivat. Komeimpana ja ryhdikkäimpänä astui Jussi. Ja kun se mieshaamu korkeana ja notkeana tuvan hämärässä pimeässä liikkui, läikähti Loviisan sydäneläällä. Hän olisi voinut siitä kamariinsa käydä. Vaan eipä tullut käydyksi. Hän olisi voinut jättää sen katselemisen, vaan eipä tullut ajatelleeksi sitä. Kaikki kävi itsestään. Eikä kukaan olisi voinut aavistaakaan, että hän Jussin tähden siinä istui. Ja useinpa silloin istuutui Jussi pöydän eduspenkin päähän ja veisteli. Äkäisesti sinkoilivat lastut. Loviisa istui takana ja näki, kuinka notkea selkä kaartui paidan alla. Auki olevan paidankauluksen alta kohosi päivettynyt, kaunis niska, jota vasten valkea tukka näytti herttaiselta, kuin Jussi lapsi tahi pieni poikanen vain olisi. Ja se valkea mieshaamu selvine piirteineen tuvan hämärtävässä pimeässä iskeytyi haihtumattomaksi kuvaksi Loviisan muistiin ja näiversi mieltä.

Kerran satutti Jussi sormeensa.

"No, mikäs Jussille nyt tuli?" kysyi hän.

"Taisi sormeen sattua. Kaikkiakin kun tuo veri juoksee lattialle."

"Minä haen sidettä. Piteleppäs tuolla tavalla asettasi."

Loviisa satoi haavan itse. Ja Jussi kiitti. Tuntui hyvältä saada se sitoa ja ajatella, ettei Jussilla muitakaan sitojoita ollut. Sinä iltana tuli Loviisa ajatelleeksi, että mitähän jos Jussi huomaisi hänen taipuisuutensa ja kysyisi häntä. Vaan ei hän silloin toden teolla, vaikkapa niinkin kävisi, ettei hän muista ikinä välittäisi, voisi siihen suostua. Ei käynyt se ikinä päinsä, että he yhteenmeno ajattelemaan johtuisivat. Niin sokaistu ei hän vielä ollut, että mahdolluuksiin meni, joskin hän nykyään ajattelelemattomuudessaan oli järjettömän mieliteon valtaan antautua.

Ja kun hän huomasi sen, rupesi hän olemaan ankarampi itseään kohtaan. Mikä lapsi hän enää olikaan? Eikö ollut aika ottaa jo asioita vakavasti. Kosijoita oli käynyt häntä kysymässä. Hän ei ollut niistä välittänyt. Vuodet olivat vain tyhjässä menneet. Nyt kuitenkin oli aika jo hänen naittaa itsensä. Tanelikin kun tuli täyteen ikään. Hän päätti sen tehdä, kun sopiva kosija sattui. Ja Jussikin löysi sitten jo omansa, kun Annastiina heille palvelijaksi tuli.

Niin haipuivat pois ne turhat ajatukset, jotka salaa olivat lämmittäneet Loviisan mieltä. Pois haipui se kaikki, ilman katkeruutta katosi. Jonkinlainen iloton ymmärtämys ja elämän iltahämäryys valtasi hänen sydämensä tunnot. Sillä tiesihän hän, että vieras kaikelle tälle kevään lämpimälle sitä oli ihminen kuitenkin. Vierasta oli kaikki, niinkuin suku ja koti, vierasta kaikki, jota elämäksi kutsutaan. Ei ollut ihmisyyden teitä kulkiessa muuta edessä kuin ankara täytymys ja itsensä kieltäminen. Sen hän aina oli hämärästi tuntenut ja tuskitta nytkin tunsu. Sen opin oli iloton koti ja yksinäinen nuoruus hänen mieleensä istuttaneet.

Niin että tyhjää hän äsken Eveliinaa loukkasi. Pitäköön jokainen kohdastansa huolen. Ja lapsi eikö tuo Eveliina vielä liene niissä asioissa.

Ja sitä miettiessään ajatteli hän, että oli ehkä parasta hänenkin nyt ne kirjeet pastorilla kirjoituttua, ennenkuin se isäkon tapasi ja ryyppöyksille ryhtyi. Oli siitäkin sitten vapaa. Ja tuvan ovelta sanoi Loviisa tasaisella äänellään:

"Olisiko pastori nyt hyvä ja tulisi tänne."

## VII

He menivät Loviisan aitan vinnille. Orret ja seinät olivat siellä täynnä vaatetavaraa. Kaikki oli järjestyksessä ja puhdasta. Alakerrassa oli Loviisan sänky, vaan täällä vinnillä arkut, tuoli ja pöytä, jolla oli paperia ja kirjoitustarpeet.

"Olisin pyytänyt pastorin nyt ne kirjeet kirjoittamaan."

"Kirjoitetaanpa vaan."

"Ja täällä olisivat nämä kirjeet, että pastori jos lukisi." Loviisa otti kirstustaan kaksi kirjettä, jotka antoi papille.

Itse Loviisa istuutui vinnin viimeiselle rapulle totisena ja Nyman istuutui tuolille pöydän ääreen ja hyräili jotakin iloista veisua saadakseen Loviisan leikkisämmäksi. Hän otti kirjeet kuoristaan. Ne olivat kirjoitetut suurilla ja epätasaisilla kirjaimilla. Näki, että kirjoittamiseen oli kuitenkin aikaa pantu. Paperikin oli rutistunut ja tähräytynyt tottumattomien ja kömpelöiden käsien pitelystä.

Toinen kirje oli paljon aikaisempi kuin toinen. Vaan kun Loviisa ei osannut kirjoitusta lukea, olivat ne lukematta molemmat kätöksissä olleet. Suusanallisesti oli tuoja ne terveiset viikolla tuonut, että jos Loviisa pyhäiltäna voisi kävellä Koivistolan tietä kylälle päin. Siihen asiaan tuota nyt kuitenkin vastata sai, kun kynämies maille sattui.

Nyman luki:

Korkeasti kunnioitettu ja siveä neito, talon tytär Loviisa  
Koppelmäkeläinen.

Hyvää päivää tuttavani neito Loviisa. Kun ovat ne lempimisen ajat ihmisen iässä, niin on se tietenkä mielitetty, jonka luokse parhaimmat ajatukset taivaltavat, kun muulta työltä joutavat. Hankkia se ikuinen elämänkumppani, on tosi ja oikea pyrkimys, kun se ajallaan sattuu, sillä sen pyrkimyksen alku ja juuri on itse Rakkaus. Ja se Rakkaus on Luojan säätämä välityskeino, että helpommaksi kävisi vierasten ihmisten yhteenlyöttäytyminen, joka yhteenlyöttäytyminen on puolestaan tarpeen vaatima kaikkinaista tarkoitusta, niinkuin karjanhoitoa, talon ylläpitoa sekä moninaista yksityistä hyvää varten.

Ja se rakkaus on kuin kukkanen, joka aikansa kukoistaa ja kasvaa. Ja se kasvaa meidänkin välillä, ainakin meiltäpäin teillepäin. Mitä sitten sieltäpäin tehnee, en tiedä. Vaan kun Te olette köyhän palvelijanne niin arvolliseksi tehneet, että suopeasti tännepäin katsotte, niin olen siinä varassa, enkä muita kysy. Ja siinä tarkoituksessa liitän tähän tämän Lemmenlaulun eli muistovärssyn:

Sua lemmin impi armas, mä asti kuolemaan.  
Jos sinä minut jätät, rupean suremaan.

Terveiset meiltä teille.

Se eräs ... Pekka.

Korkeasti kihlattu morsiameni.

Täten lähestyn teitä ja saan tietää antaa, että olen voinut hyvin. Se uusi navettarakennus on jo valmis. Vaan sanotaan sanassa, että ketuilla ovat luolat ja taivaan linnuilla pesät, vaan ihmisen pojalla ei ole kuhunka hän päänsä kallistaisi. Niin on meilläkin tässä, ettei ole sitä kuvallista päänkallistuspaikkaa ihmisille, ja siksi sitä on alettu niinkuin asuinrakennusta kokoon kyhätä. Vaan kun sen Johanna Röökerin eli Ruuvalis-vainaan poika Taavetti Tahvanainen on mestari sillä kirvesalalla ja tässä sitä rakennuksentapaista pystyttämään panihe, niin kysyisin täten Teiltä, olisiko tuo Loviisan mieleen rakentaa siihen kaksi kamaria ja tupa, niinkuin se Taavetti sanoo, vai kaksi tupaa ja porstuanpohjakamari, niinkuin kansan tapa on ollut. Sitä on kuitenkin maalilattiat laitettavat ja niin pois päin. Tulevathan ne tekemään rahaa, vaan talonahan sitä on elettävä edelleenkin. Etenkin kun senkin sisar

Karoliinan naimiskaupat on jo sovittu. Sen viittäkymmentä vaille puoli seitsemättätuhatta se sai. Armas kultani.

Pekka.

Minä tilasin kiertävältä asiamieheltä ompelukoneen Teille, jos niinkuin joskus tarvitsette. Se maksoi 125 mk ja on sitä parasta Singerin lajia.

Loviisa kuunteli punakkana ja silmät alas luotuina.

"Jos Loviisa sanelee nyt vastauksen."

Totisena ja tasaisella äänellä saneli Loviisa:

Talonpoika Pekka Kuuselalle.

Niihin terveisiin, että tulla tapaamaan, saan täten vastata, ettei näin heinäntekoaikaan ole aikaa tulla sinne maantien varsille seisoksentelemaan. Ja siksi toisekseen, lieneehän tuota puuta täälläkin vielä istua, jos te jostakin asiasta keskustella tahdotte.

Luojan terveyttä teille.

Loviisa.

"Eikö panna loppuun sitä värssyä että:

"Nyt on lysti olla,  
Kun löysin oman kullan.  
Oman kullan kainalossa  
On niin lysti minun olla",

ehdotti pappi.

"Ei panna", sanoi Loviisa ja punastui yhä enemmän.

Vaan pappi pani sen kuitenkin Loviisan tietämättä.

"Ja sitten olisi vielä yksi kirje", sanoi Loviisa.

"Sanelkaa vaan."

Talon emäntä Anna Koistiselle  
Katajaveden pitäjän  
Koivujärven kylä.

Täten lähestyn sinua näillä muutamilla riveillä ja saan tietoon antaa, että olen ollut terve. Nuoruutemme sopimus oli, että ilmoittaa, kun on aikomus aviosäätyn mennä. Siitä, kun sinä ilmoitit minulle, on vierinyt jo puolikymmentä vuotta. Ja nyt on minun vuoroni ilmoittaa sinulle siitä samaisesta asiasta. Olemme sen hyväksi katsoneet, että miehelään on mentävä, ja asiaa tarkkaan harkinneet, niinkuin kaikkien kuolevien kerta on ajallansa asiansa harkittava, ennenkuin myöhä on. Eikö liene luotu tämä ihminen ja etenkin tämä nainen siten, että alistua välttämättömyyden alle. Ei niin, ettei siltä jäisi tilaa katsoa, mihin mennä ja minkä valinnan tehdä. Se on Kuuselan talo, johon on aikomukseni tästä siirrähtää ja Pekalle toveriksi antautua. Lehmiä on talossa neljäkolmatta. Perijöitä on siinä vaan Pekka. Karoliinan kuuluvat ostaneen siitä pois seitsemättä tuhannella markalla, ja on jo kauppa sovittu. Karoliina on tukkiasiamies Kokkarisen matkaan menevä. Kuuliaisit ovat viljan korjuun jälkeen. Jos Karoliina rahanpuolta vähä talosta sai, nuokkuvat orret maanpäällisestä tavarasta sitä raskaampina. Kuuluu olevan 80 hametta, 65 nuttua, sata huivia, kaksi tusinaa nästuukkia, tusina palttinapaitoja, ja kaksi tusinaa alapaitoja, puhumattakaan tyynyistä ja täkeistä, joita jo monta vuotta on kylillä ompelutettu. Ja tekevähän ne rahaa nekin, jos niitä ostamaan ryhdytään. Että ei ollenkaan tuntoani leikkaa se, että hän vähällä siltä jäi, jos Kokkarinen ei ukon omaisuuden suuruutta arvannut, kun paikkakuntalainen ei ole. Ja ukko mielellään, ja oikeinhan se on, säilyttää omaan sukuun omaisuuden.

Lapsuuteni ystävä, elä unohda minua. Hääajasta kirjoitan tarkemmin. Se on mikkelinpäivän tienoilla. Eläköön keskuudessamme usko, toivo ja rakkaus.

Lapsuuden ystäväsi

Loviisa Koppelmäkeläinen.

Kun kirjeet oli kirjoitettu, pisti Loviisa markan Nymanin kouraan ja kiitti. Nyman ei olisi tahtonut ottaa niin paljoa, vaan Loviisa ei antanut perään.

"Milloinka on häät?"

"Ei tuota tiedä. Kunhan viljat saadaan korjatuksi, että näkee, tokko sitä tänä vuonna kannattaa —."

"Näin pienestä mökistä lähtiäisiä pitääkään."

"Jos liikutte siinä mikkelinpäivän seutuun näillä main, olisihan sitä pastoria hauska nähdä niissä lähtöpuuhan tapaisissa, jos niistä mitään sukiaa —."

"Kiitoksia. Pitääpä satuttaa. Loviisa kun oli pieni, istuittepa minunkin polvillani. Nyt on toiset pitelijät."

"Mitkä lienee."

He tulivat vinniltä alas.

"Heinämiehetkin ovat näkyneet jo tulleen."

"Niin ovat näkyneet."

"Pitää sitä puolispalaa niille katselemaan joutua."

## VIII

Siellä olivatkin pihamaalla jo pitkä ja raskasliikkeinen renki Jahvetti, jonka housut olivat aina niin alhaalla, että näyttivät putoavan, talon nuori isäntä Taneli, siellä olivat myös kasakat, roihakkaliikkeinen ja rokonarpinen Miina Mälli ja hänen pieni ja ketterä miehensä Miinan Mooses, sekä hieroja Liisa Laatikko ja Ohkolan Otteljaana, joka kaitaa pellonpiennarpolkua näytti jo mennä hippaisevan mökilleen. Otteljaana ja Liisa Laatikko olivat päivätyöläisinä. Liisan mies sairasti aina, ja Otteljaanan mies, Roikka-Pietari, oli kotia pitämässä. Hän oli tunnettu laiskuudesta ja vetelyydestään. Eihän hän rikkaa ristiin pannut eikä itseään kuluttanut muuta kuin sen, minkä tupakkaa hakatessa lienee kulunut. Vaimonsa lähetti hän päivätoihinkin. Ja Otteljaana, ripeä ja pieni ihminen, aina yhtä miestä työssä vastasi.

Talon parhain työvoima oli kuitenkin Hullu-Kalle, joka oli ollut talossa eläkkeellä pienestä pitäen eikä eläessään ollut talosta muualla liikkunut kuin jouluna kirkossa. Joulua odotti hän koko vuoden. Siitä puhui hän aina. Ja kun jouluna kirkkoon luvattiin, voi hän raataa yötä päivää syömättäkin. Vaan harvoin häntä työhön kehoittaa tarvitsi. Tavallisessa menossaan vastasi hän paria vankkaa miestä. Paljon ei hän ymmärtänyt eikä muistanut. Samaa puhui hän aina ja samaa ajatteli. Ja neljään asti hän laskea taisi.

Hän kätteli vierasta kuten muutkin ja kysyi:

"Mittä kaukaa vielat on?" Kalle ei osannut ääntää r:ää eikä s:ää eikä h:ta aina.

"Eikö Kalle tunne?" sanoivat toiset. "Pastorihan se on."

"Ai, pattoli, muittanan minä." Ja sitten jatkoi hän muistellen, mitä sanoa piti:

"Vaan uppiin meni tämä vuoti."

"Vai huppiin meni."

"Uppiin."

"Mitenkä Kallelle niin kävi?"

"Ei tullut joulua ja milloin tulleeakaan."

"Tulee se vielä."

"Vai tulee te vielä", sanoi Kalle ilostuen ja jäi tylsästi tuijottamaan pappiin. Sitten muuttui ilme tuskallisemmaksi. Hän näytti muistelevan jotakin, etsivän sanaa ja ajatusta. Pappi tiesi ennestään,

mitkä kysymykset Kallea hyvittivät, ja sanoi:

"Vanhakos Kalle nyt onkaan?"

"Neljännellä." Kallen kasvoille leväsi onnellinen ja tyytyväinen ilme.

"Mitenkäs vanha äitisi on?"

"Toitella vuotella."

Hänen äitinsä oli ollut samanlainen elätti naapuritalossa. Mitenkä hän pojan sai, ei kukaan tiennyt, ei hän itse eikä muut. Ei hän poikaansa tuntenut edes. Eikä hän puhua osannut niinkään paljoa kuin Kalle. Kalle tunsu hänet kuitenkin ja kertoi joskus hänet nähneensä.

"Äitin näin."

"Missä näit?"

Kalle viittasi naapuriin ja nyökäytti päällään.

"Mitä äiti sanoi?"

"Telveitiä tanoi."

"Onkos Kallella nyt mitään näytettävää?"

"On, on Kallella näytettävää." Nyt ilostui hän ja harhailevan tuskallinen ilme katosi kokonaan. Oli hänellä vieraalle näytettävää toki.

Hän kaivoi taskustaan likaisen paperikäärön ja avasi sen. Siellä oli punainer konvehtipaperi, penninraha ja vanha avain.

"Tämä on mutta penni, tämä on papeli ja tämä on taivaan avain."

"Onpa, onpa Kallella tavaraa."

"On." Onnellisena nyökäytti hän päätään.

"Mistä Kalle on nämä saanut?"

"Yvät immitet ovat antaneet?"

"Onpa, onpa tavaraa."

"On." Hän kääri ne varovasti pois ja vajosi taas tylsään tuijottamiseensa.

Jos hänelle sanoi pahan sanan, rupesi hän ääneen itkemään ja ulvoi kuin vainottu eläin.

"Ei Kalle ole paha, Kalle on mielipuoli", piti häntä silloin kieloitella. Ja sillä oli hän taas hyvitetty. Itku haihtui äkkiä. Ja tylsän tajuton onni kuvastui hänen kasvoillaan.

Liisa Laatikko, joka oli kielestään kerkeävä, tuli siihen papin kanssa tarinaa tekemään. Pappi oli istuutunut aitan rappuselle ja Liisa istuutui vastapäätä pölkylle. Toiset olivat hajaantuneet pihamaalta mikä minnekin.

"Jokos Kalle on pastorille tavaransa näyttänyt?"

"Jo on."

"Mitäs sitä nykyaikaan kylille kuuluu", kysyi hän papilta.

"Ei erityistä."

"Menes Kalle puita kantamaan Eveliinan avuksi."

Kalle meni.

"Eikö pastori ole sattunut kuulostamaan, montako vuotta se Serahviia Kaipaisen mies rannukkaisissa nyt istuu? Totta tuo tämän maallisen ikänsä toki vähintäänkin."

"Enpä ole kuullut. Mikäs juttu se oli?"

"Siinä vasta juttu olikin. Ihan Noakin aikuinen oli. Vai ei pastori ole siitä kuullut."

"Enpä koko miestä tunne. Mikä Kaipainen se oli?"

"Sen Serahviia Kaipaisen mies. Korpisalolla tuolla elivät aikansa, ja paikoillaanhan se on mökkipahanen siellä vielä nytkin. Näin se oli koko juttu. Antaahan ollakaan. Minä alunperin kun kerron. Vuotta kymmenisen sitten kuoli se Serahviia, tunsinhan minä sen, kasvinkumppania kun tavallaan oltiin. Niin oli hyväluontoinen ja hiljainen, kuin ihminen ikinä olla voi. Ja sentähden se rovastivainaa sen sille Tahvanalle näytti. Se oli se Tahvana Kaipainen kyydinyt rovastia kerran ja piloillaan oli se rovasti puhutellut Tahvanaa niinkuin renkiä puhutellaan naurain ja leikin takein ja oli kysynyt, että miksi et ole ottanut ja nainut. Se oli se Tahvana rokonarpinen ja mikä pelätin lienee ollut. 'Eivätpä taitaisi tulla', oli Tahvana arvellut. Siihen oli se rovasti naurahtanut ja sanonut, että jos nait, kyllä hän tulevia löytää. 'Voisihan tuota koettaa tuotakin', oli Tahvana sanonut sanoneensa. Ja kun siitä olivat tulleet kievariin ja pihalla sattui siinä rovasti näkemään tämän Serahviian, joka siinä palveli, kutsutti hän Serahviian luokseen, ja eläpäs muuta kuin alapas toimittaa sen Tahvanan asiaa. Eihän se Serahviia miten ilennyt kieltää, kun itse rovasti toimitti ja kuulutusille pani. Ja niin tuli Tahvanasta ja Serahviasta pari. Ja Korpisalolle muuttivat. Ja mikäs siinä. Siellä mökillään elivät eikä heistä paljon kuultu, hiljaisia ihmisiä kun olivat ja se Korpisalo kun on niin syrjässä näiltä kulkupaikoilta. Niin, sitten minä kuulin noin vuotta kymmenisen sitten, että se Serahviia oli jättänyt tämän maailman ilot. Tyttö vaan oli tänne jatkoksi jälkeen jäänyt. Vaan nyt, annas ollakaan, miten lienee tullut ilmi, olisiko joku siellä mökillä asti käynyt, tahi miten kuten, niin oli tullut ilmi, että se tyttö oli isälleen jo kaksi lasta tehnyt ja oli kolmatta tekemässä. No jo surkeutta, mikä piti tulla. Vasta kuuluu olevan kahdeksantoista vanha. Niin ei se tyttörukka, kun nimismies oli kysynyt, ymmärsikö hän, miten hän oli rikkonut lakia, ja rovasti kysynyt, ymmärsikö hän, miten hän oli rikkonut Jumalan pyhiä käskyjä, niin ei se tyttörukka ollut mitään osannut vastata. Siihen paikkaan oli typerynty. Oli itkenyt vaan, kun kiinni oli pantu, oli itkenyt niin, että sydäntä oli särkenyt. Vaan mistään ei ollut tiennyt. Mitäpä hän, raukka, Jumalasta tiesi ja Hänen pyhistä käskyistään, kun lukea ei osannut. Siinä oli ikänsä, siitä asti kuin kynnelle kykeni, yötä päivää työtä raatanut, peltotöissä ja muissa ollut, siihen lapset hoitanut, siinä oli käskyjä ollut parahiksi. Ja mitäpä hän ihmisten tavoista ja erityisistä ajatuskannoista tiesi, kun ei kertaakaan ollut kirkollakaan käynyt. Tuossa eläin on nyt eläin, sillä ei ole tietoa mistään. Vaan ettei ihminkään opettamatta yläpuolelle paljon muuta luontokappaletta astu, sitä et uskoisi. Vaan niin se on, ja surkeata se on. — Ja kun Tahvanalta oli kysytty, tunnustiko hän hyvällä tekonsa, oli se Tahvana vaan katsoa muljauttanut ja ärähtänyt: 'Niin se on, niinkuin näette.' Eikä mitään muuta ollut virkkanut. Petopa oli mies ollut. Vaan kun rovasti oli nuhdellut ja Jumalan tuomiota lukenut, niin vedetpä olivat pudonneet eukkojen silmistä. Norona olivat vaan juosseet. Itkeneet olivat muut kaikki, Tahvana vaan ei. Vaan nyt saakin istua siellä ja tutkistella tekojansa. Eikö pastori, joka kuului lakiakin tuntevan, osaa arvioida, paljonko sille vuosia tulee?"

"Siinä kahdeksisen vuotta tahi alle kuritushuonetta taitaisi olla."

"Eikö enempää? Ei tuon olisi tarvinnut Luojan vapaata päivää nähdä. Mitenkäs tytölle on?"

"Vähemmän sitä sille on."

"Se on oikein, ettei enempää. Sillä eikö pidä ihan ajatella, että kun luonto itse ei opeta luomiansa, kuka sitten. Niin ettei syy ole sen, joka maailman menoa ei ymmärrä ja rikkoo sitä vastaan, vaan enemmän sen, joka tietää ja rikkoo. Olisi Tahvanakin uudestaan aikanaan nainut, niin ei tuota tuhoa tullut."

"Niinpä surkeasti erehtyy ihminen."

"Niinpä erehtyy."

"Muutenpa ei olisikaan ihminen."

"Eipä taitaisi olla. Onkos pastori jo Ohkolan mökillä käynyt? Viime kun kävitte."

"Eipä ole tullut vielä käydyksi. Otteljaana näkyi tässä äsken olleen."

"Olihan se. Kotitöilleen sanoi jo menevänsä. Ne ovat nyt rikastumaan päin."

"Vai ovat. Onko Aapeli rahaa lähettänyt, vai työtökö?"

Ohkolan kaksi tytärtä, Riikka ja Justiina, olivat Pietarissa palveluksessa. Aapeli oli myös jo kaupungissa. Taavetti vanhemmista oli vain kotona.

"Vai tytöt. Ei toki tytöt. Häviöksi vaan ovat. Tänne lapsiaan tulevat vaan laittelemaan. Aapeli, se oli toki kaksikymmentä markkaa jo lähettänyt."



"On se toki mies se Aapeli", sanoi Miina Mälli, joka siihen tuli ja istuutui pölkyn toiseen päähän kuulosteltuaan ensin, mistä puhe oli. "Niin kuuluikin se Aapeli ylevässä palveluspaikassa olevan. Rahtyöri se oikein olevan kuului. Oli se isänsä siellä talvella katsomassa käynyt. Höyli oli Aapeli vielä ollut, vaikka herra jo oli. Ja oli ollut se paikka kuin taivas syntisen mielestä. Kultaa oli kiiltänyt puolelta jos toiseltakin. Ja herrat siellä häntänutuissa olivat juoksennelleet, paikasta toiseen lennelleet kuin parhaat pääskysset höyryävien vatien ja muun rahtamentin kimpussa. Oli se Pietari katsellut niiden meininkejä, yhdestäkin reiästä oli saliin nähnyt. Kun ne herrat olivat syödä sipostelleet, pistäneet yhtä, pistäneet toista, eikä mikään ruoka kelvannut. Kanna pois, tuo uutta. Kanna pois. Yhdessäkin nurkassa oli lankkaus ollut ja siinä höyrytyinen nainen istunut. Ei kelvannut sille ruoka, vaikka mitä tarjolle panit. Vähä hypistellään, vie pois. Silloinpa se herra, joka sitä omenataan siinä syötti, suullaan sen kättä sivaisi, että tokkos tämäkään kelpaa. Atuu, sekös kelpasi. Ai ihmettä, siitä ruoat unohtui. Iskeneet toisiinsa kiinni olivat. No jo oli ollut. Ja se kuului sitä hienointa ja hipleintä olevan, että rakastella."

"Kuuluipa hääseuruekin siellä olleen", sanoi Liisa Laatikko.

"Niin kuului hääseuruekin samassa rahtyörissä silloin olleen. Niin olivat päähän kohoavia herkkuja syöneet ja juoneet, että morsian oli pitänyt välillä nukkumaan taluttaa. Nuori oli ollut se morsian ja kaunis kuin enkeli, ja oli Aapeli isälleen sanonut, että se oli kaupungin kaunein. 'Olisit sinä sen kopannut', oli Pietari sanonut, vaan Aapeli oli vaan nauranut. Oli se niitä ruokia Roikka-Pietarille maistaa antanut. Vaan suupa oli auki jäänyt ja vedet silmistä pudonneet, kun muutamatakin mustaa lusikallisen suuhunsa oli pistänyt. Vaan toiselta kuului siellä luomakunta näyttävän. Kullalla ja kukilla kuuluvat ihmiset itsensä kirjaeleven ja vartensa silkillä verhoeleven. Ja siellä mitä kalliimpi kalu, sen parempi, se ostaa pitää. Mitä kummempaa vaan ihmismieli keksisi, sen parempi. Kuuluivat pienistä kivistäkin satoja markkoja maksavan."

"Maksakoot", sanoi Liisa Laatikko vähä närkästyneesti, kun Miina sananvuoron piti. "Maksakoot, maanrakoon ne vaan pannaan ja sinne joutuvat kuten muukin syntinen kansa."

"Sinnepä sinne. Vaan senkin kun kullalla vuorauttavat ja kalliita kiviä päälle asettavat."

"Niinkuin tuota ei oikealla uskoisi. Pysyy siellä sitten kivittäkin", sanoi Liisa äkäisesti. Liisan ja Miinan välillä oli aina kilpailu tiedoista ja taidoista. Miina oli puolestansa mahtava, eikä Liisakaan perään antanut.

"Vaan että Aapelista tuli herra, ei olisi uskonut", jatkoi Miina. "Se olikin minun kummipoikani, uskookos pastori?"

"Vaan tokkos pastori tietää", ehätti Liisa Laatikko, "että se taas lapsen tekaisi?"

"Kuka, Aapeliko?"

"Ei, Otteljaana, äitinsä."

"Ja monesko se nyt olikaan?"

"Olihan se yhdeksäs. Kolmet saunat siinä tänä talvena olivat tuossa mökissä", sanoi Liisa.

"Tyttö tuli Pietarista", jatkoi Miina, "ja teki tytön, pojan toveri teki pojan ja äiti teki tytön. On siinä siunaus suhahdellut, että kyllä ihan hävettää."

"Mikä sinua siinä jo hävettää", sanoi Liisa Laatikko.

"No, kun kihisee kuin mikä ampiasispesä. Kourankokoinen on koko tupakin."

"Vaan hyvää väkeä ne ovat", puolusti pappi, "Tulevat lapset aina kuin kotiinsa."

"Niin, sen puolesta. Siinä olivat syksyllä yhteisesti syöneet ne kaksi säkkiä jauhoja, jotka kesäansioista talveksi jäivät. Sitten syötiin ainoa lehmä, sitten miehen vaatteet, lienevätkö kevätpuoleen syöneet ollenkaan."

"Naimisiin oli se Riikka muka ollut vähällä Pietarissa päästä, tuntui Otteljaana kehuvaan. Oli karvalitehtaalainen oikein se mies ollut. Palveluspaikkansa oli se Riikka heittänyt. Vaan kun yritti lasta toiselle tehtaalaiselle tekemään, siitäkös oli mies syömistynyt. Ja Riikka oli sanonut, että kun noin tyhjästä suutut, suutu. Oli tavaransa pistänyt kokoon ja tänne tullut ja täällä sen tytön teki. Otteljaana se itse kertoi ja sanoi sanoneensa: 'Vähätpähän muusta, vaan kun vakaisen paikkasi jätit.' Vaan oli Riikka sanonut, että ensi vuonna kun hän Pietariin menee, pitää se rahan tulo olla. Hieno se oli Riikka nytkin. Hattukin sillä oli kultaisista helmistä kokonaan ja koko kylä kävi sitä Riikan hattua katsomassa, ja siinä riippui nauhoja ja kukkia jos kuinka monta tukkua."

"Vaana tokkos pastori on kuullut jo siitä, kun Otteljaana oli hirressä ollut?"

"Elä nyt."

"Oli pakana ollut", sanoi Miinakin. "Hirressä oli tänä talvena käynyt. Se oli syyspuoleen, ennenkuin se Riikka Pietarista tuli."

"Onhan se yleisesti tunnettu asia", sanoi Liisa, "että Roikka-Pietari ennen sen Konttilan Jutta-Kaisan kanssa yhteyttä piti."

"Sen Konttilan Jutta-Kaisan, joka siinä tienvierusmökissä sitä pahaa elämäänsä pitää", sanoi Miina. "Ja aina nytkin, kun Otteljaana kirkolle menee, niin Roikka-Pietari tienvierusmökkiin, tahi Jutta Ohkolaan. Sitä peliään ovat jo vuosikymmeniä pitäneet. Niinpä oli Otteljaana tässä talvella ollut kirkolle lähtevinään. Silloinkos Jutta taas mökille kapristiin. Litran oli viinaa tuonut ja markan edestä vehnäsiä. Mutta Otteljaanapa oli kääntynyt takaisin tieltä ja kun tupaan tulee, olivat lapset istuneet rivissä pöydällä suuret vehnäharkot käsissä. Jo oli ukko ollut aika tuitarossa ja Jutta sen kaulassa riippui. 'Se iski kuin puukolla', sanoi Otteljaana, 'kun lasten nähden tuota elämätään pitivät'. 'Eipä taideta minua tarvita', sanoi sanoneensa. Ja sitten oli temmannut nuoranpalan porstuasta ja mennyt saunaan. Sieltä olivat lapset löytäneet hänet sitten henkitoreissa ja mustana ja alkaneet hieroa. 'No nyt sinä keinosi keksit', oli Roikka-Pietari sanonut, kun Otteljaanan siinä tilassa näki. 'Pääset kait minusta', oli Otteljaana sanonut. 'Mitä sinä tyhjää, ikäihminen. Milloinka minä sinusta olen päästä tahtonut. Jutta, laitapas kahvia nyt tälle Otteljaanalle', oli sanonut. Jutta juoksi pihaan kahvin laittoon ja Roikka-Pietari istuutui saunan kynnykselle ja katsoi, kun lapset hieroivat äitiä. Jutta juoksi pihasta ja toi kupilla viinaa. 'Ryyppääpäs tuo, niin kyllä veret kiertävät.' Otteljaana sanoi ryyppäneensä ja kyllä oli hyvää tehnyt. 'Tyhjää sinä, Otteljaana, minun tähteni tuollaista melua pidät, pääsenhän minä tästä', oli Jutta sanonut. 'Enhän minä niin sinun tähtesi, vaan kun lasten nähden tuota harjoitatte, niin se pisti kuin puukolla sydämeen.' 'Voipihan tuota olla lasten nähden harjoittamatta', oli Pietari sanonut, 'ei sinun tarvitse vasta sen tähden hirteen mennä'. 'Enhän minä vasta menekään', oli Otteljaana sanonut. Vaan pois oli Jutta silloin mökiltä korjautunut, kun kahvit olivat vaan yhdessä juoneet. Eikä kuulu sitten käyneen kuin lapsisaunoissa talvella. Viisimarkkasen oli Otteljaanan kouraan pistänyt lähtiessään."

"Kannattikin", sanoi Liisa. "Eikö tuo liene se Roikka-Pietari niitä Jutan viinoja viime talvena tuossa mökillä myönyt. Siltä se suhke tuntui."

"Vai niin ovat asiat", naurahti pappi. "Mikäs siihen Pietariin nyt meni?"

"Mikä, vihollinen tietenkkin."

"Kunnon mieshän se on aina ollut."

"No, on siinä Otteljaanallakin omansa esimies ja käskijä, se piti sanoa", sanoi Miina.

"Toimeenpahan ovat tulleet", sanoi pappi.

"Eipä tuo Otteljaana näkyisi tuota pois antavan, tottapa tuo mieleinen silloin lienee. Eikä Pietarikaan Otteljaanaa."

"Niinhän se Ohkonen ennen sanoi", sanoi Liisa, "kun kesärenkinä tässä oli ja Otteljaana tähän tuli, sanoi että: 'tuosta eukko otetaan, kun eukko tarvitaan, maksoi vaikka sata markkaa'. Niin oli sukkela ihminen tämä Otteljaana."

"Lieneekö noita satoja tarvinnut pudottaa, kun Otteljaanan sai", arveli Miina.

"Olipa sillä rahaa Otteljaanalla", sanoi Liisa. "Tyhjä se ei ollut. Kankaan kutomisella oli kerännyt kolmatta sataa. Ja jos ei niitä rahoja ollut, Jutan se Roikka-Pietari nai kun naikin, kyllä minä sen tiedän."

"Vaana ettei Otteljaanakaan niin puhdasmaineinen ole, on sillä tuo yksi poikakin sen näköinen musta turilas, että toisaalta ne ovat sen sukujuuret etsittävät, ei näiltä main."

"Hyvä sitä on maalla sanoa, kun merellä vahinko sattuu", sanoi Liisa Laatikko, joka oli paremmissa väleissä Otteljaanan kanssa. "Kulkee tuossa maantiellä yksi, kulkee toinen ja jälkensä jättää. Ja niinkuin siemen, jota tuuli kuljettaa, ja joka ei tiedä, mistä puusta alkujaan läksi, niin joskus ihmisenkin sukujuuri maailman tuulten takana on. Kulki tässä vuotta viitisen sitten joku ränttiläinen, kyllä sen pastori on kuullutkin ehkä. Tuohon tien käänteeseen oli sen reki lähtiessä kaatunut ja tavaroitakin siihen jäänyt. Lienee siinä ollut kukan siemeniäkin ja lienee joku maahan huiskahtanut, koska tuohon tienviereen nuo keltakukkaiset pensaat hänen jäljiltään jäivät. Mistä kaukaa nekin pensaat ovat, kuka sen tietää. Vaan tekosensa oli mökissä tehnyt, kun niin kiire lähtö tuli. Välikivallan kättä oli käyttänyt. Eikä se Otteljaanan syy ollut. Mistä hänkään tiesi, minkälainen se vieras oli, joka yöllä mökkiin pyrki ja

yösijaa pyysi. Niin oli sanonut Roikka-Pietarikin, ettei se ollut Otteljaanan syy ollenkaan. Kasvattihan maakin siemenen, kun se siihen joutui, niinkuin tuo Ohkolankin pellon piennar sen ruojaimen kukan. Niin, mitäs Otteljaanakaan taisi, poika syntyi."

"Ja sen on näköinenkin, turjain, tuo Ohkolan Iisakki", sanoi Miina.  
"Näkee sen, että se sitä rätiläisjuurta on."

"Sitä se on", sanoi Liisa.

"Vierooko Roikka-Pietari sitä", kysyi pappi.

"Ei tuo tuota viero tuon kummemmin. Pojalle sanoo aina leikillään, että pappasi se sinulle peruja kerää, muistapas silloin minuakin ja köyhää kotiasi. Se on sellainen leikintunteva mies se Roikka-Pietari."

## IX

Siinä istuivat he kolmikantaan ja juttua pistivät, kun Eveliina tuli ja ilmoitti, että päivällispalakin se oli puraistava.

Siirtyivät siitä tupaan. Ruoka oli jo kannettu pöytään. Siinä oli leipää suuret kiukaat, suolakalaa, pari haarikkaa piimää sekä sianliharokkaa suurissa kivivadeissa, joista kaksi, kolme söi aina samasta.

Vieraalle oli posliinituopissa maitoa, tuohinen marjoja, suuri lautasellinen vasta kirnuttua voita, joka oli kirjaeltu päältä puulusikalla, toinen lautanen piiripintojaan myöten hyvälle tuoksuavaa, sakeaa rokkaa, jossa suuri kämpäle lihaa ui keskellä. Hänen kohdallaan pöydän yläpäässä oli myös vanha kahveli ja veitsi sekä hopealusikka. Toiset käyttivät omia puukkojaan tahi linkkuveitsiään sekä puulusikoita.

Miehet asettuivat yläpäähän pöytää, vaimoväki alapäähän. Siinä istuivat yläpäässä pappi, Taneli, Jussi, Jahvetti, Miinan Mooses ja Hullu-Kalle, alapäässä Loviisa, Eveliina, Liisa Laatikko, Miina Mälli ja Liena, joka söi omaa kuivaa ruokaansa, keittoa sai vain talosta auttamispalkakseen. Lienan hameen liepeessä kyyköttivät penkin päässä lapset ja purivat kuivaa kakkuaan. Filemoni, joka oli omissa töissään, haki porstuannurkkakaapista oman hengenpitimensä, leipää ja särvintuohisen, jossa oli pientä särkeä ja ahventa. Hän asettui Hullun-Kallen viereen ja alkoi aterioida. Kalansuolaveteen kastoi hän aina paksua palastaan ja puraisi päälle kovaksi kipertynyttä suolakalaa. Jos keittoa rupesi haluttamaan, ajatteli hän aina, ettei Herramme Jeesus Kristus, Jumalan ainokainen poikanenkaan, ollut paremmin ravittu, kun hän korvessa paastosi. Ja eikös syönnin tarkoitus ollut, että olento täytyisi jostakin aineesta mistä tahansa, eikä se, mitä ainetta sinne pantiin. Ja kun piimäveittä talosta sai ilmaiseksi ja omasta särpimestä juomaan pääsi, niin että kun alakerros oli leipää ja särvintä, yläkerros kostuketta, niin sopipa silloin jo tyytyä tämän maallisen asun ja pankon viereen hetkeksi penkilleen painautua.

"Parasta kaikista kuitenkin on tämä syönti", sanoi Miinan Mooses, leikkisä mies ja Miinan kuuliainen toveri, joka oli lisänimensä saanut siitä, että Miina itse hoiti huoneen hallitusta.

"Eikö tuota liene hyvää muutakin", arveli hiljainen ja harvapuheinen Taneli.

"Mitäpä olisi, etpä syömätönnä minkäänlaisesta autuudesta välittäisi."

"Kun tuolla päiväsi raadat ja kupusi viljalla täytät", sanoi Filemoni, "niin kulkeepa se ikäänkuin latujaan tämä elämä, onpa ihmisyyys ikäänkuin täytetty."

"Sillä se on täytetty", sanoi Jussikin. "Jospa se Jussikin siihen tyytyisi", sanoi Eveliina, "vaan pitää olla vaimot, lapset, pyhävaatteet, vieläpä kellot taskussa, niin tämä on suurellinen. Vaan missäs Annastiina nyt viipyy", kysyi hän Loviisalta.

"Ahtolan mökille laitoin asialle, tottapaahan tulee, kun joutuu."

"Ei siitä taida enää olla kiireelliseksi kävelijäksi", sanoi Liisa.

"Entäs sinä", jatkoi Jussi Eveliinalle vastatakseen, "oikein on ruojukengät kesällä, tehtaanhuivi ja silkistä letinhäntä."

"Anna olla, enpä minä sanonutkaan, että syötiin tyydyn."

"Et syötiin, et juontiin."

"Mitä juontiin? Se on vaan kahvitippa, minkä minä juon. Entäs sinä? Olittepa Tanelin kanssa ryyppineet viime markkinoilla. Annastiinana en sinusta huolisi."

"Huolisit, avosylin ottaisit, vaan en tulisi."

"Kun rukkasia pelkäisit", Eveliina muisti Loviisan sanat ja vaikenä äkkiä.

"Vaan mikäs tämä rukkanen on", sanoi Jussi ja veti rokkakupista sormen pituisen poropussin.

"Kas, poropussi, kun siihen jäi, poishan minä olin sen ottavinani", sanoi Liisa. "Nuo vanhat herneet eivät tahdo porotta pehmitä."

"Syö se", nauroi Eveliina.

Jussi viskata roiskautti pussin kiukaalle.

"Ei minun sydämeni, niinkuin tämän Jahvetin, raaka-aineksia vastaan ota eikä sulattaa taida."

"Mitäs tämä Jahvetti?"

"Tuoreita kaloja tämä siivoamatta nuotalla popsii. Nielaisee vaan niine hyvineen. Tämä se eläisi vielä metsäläisenä", sanoi Jussi kehuun.

"Ja linnun muniakin tämä juo."

"Jos eteen sattuu", sanoi Jahvetti. "Mikäs, monihan niitä juo. Toista se oli Antikkalan Kusti, se söi, tuota, kun niikseen tuli, koko rotan pesän niine hyvineen."

"Söi se. Kuusi kappaa rukiita sai. Seitsemän untuvaista poikaa siinä pesässä oli."

"Voi pakanaa", kuului naisten puolelta.

"En minä raakaa lihaa enkä kalaa alas saisi", sanoi Liisa Laatikko.

"Mikä lihaa on syödessä", sanoi Mooses. "Ainahan sitä syksyllä teurastaessa ennen kinkusta viipale lämmintä lihaa vetäistiin, suolassa kastettiin ja mikäs, hyvää se pakana on."

"Se on tietty", sanoi Filemoni, "tuores tavara."

"Ja samanhan sen luulisi olevan, mistä ravintonsa löytäisi, ja eikös se ole syönnin tarkoitus, Filemoni?"

"Ka, sitähan ne sen tarkoitukseksi väittävät, mikä sitten lienee."

"Vaan toista se oli ollut, kun Istolan rokassa oli ollut emä käärme eikä mikään poropussi. Eikä kukaan tiennyt, miten se sinne meni. Pois olivat viskanneet rokan, kun noidutuksi luulivat."

"Voihan se ollakin", sanoi Liisa. "Vähäkö ne kaikkia konsteja käyttävät. Ja ukkokin siinä kun oli noita, tai mikä poppamies lienee ollut. Ja se käärme voi olla sen noituma."

"Ole joutavia."

"Voi se olla", sanoi Miinakin. "Käärmeet, ne ovat ihme-eläviä. Eivät ne ole, miltä ne näyttävät."

"Vaan näyttävätkin ne jo hirveiltä", sanoi Liisa, "ihan sitä ruumiillaan tuntee, että pahan palveluksessa ne ovat".

"Ole joutavia."

"Mitenkäs kävi Iita Luirakan, joka tässä palveli. Kun katosi Lienan sukat ja tämä Iita tarpeettomasti vannoo, ettei hän ole niitä pimittänyt, vaikka tiedettiin pimittäneen. Niin eikös jo käärme pistä pohkeeseen, heti kun Iita lehmiin menee. Eikö ollut kostajana siinä käärme?"

"Mitenkäs kävi jalalle?"

"Mitenkä. Se turposi ja oli tyttö henkensä menettää. Mustaksi jalka meni ja toista vuotta se sitä poti. Ei ollut sukan pitäjää."

"Olisi arvannut reiän kaivaa siihen pureman kohdalle", sanoi Miinan Mooses, "ja imettää veren jalasta

pois. Niin minä tämän Jussin jalalle kerran tein."

"Niin tämä Mooses kerran teki. Pisti käärme minua kantapäähän, ihan niinkuin Raamatussakin sanotaan. Tämä Mooses puukkonsa tempaa, pyöräyttää reiän pureman kohdalle ja imee verta siitä niin, että tuli kait."

"Niin se isävainaa aina sanoi, että kun käärme ketä pistää, niin tee, hyvä tulee. Myrkkyy tulee varmasti veren mukana pois."

"Vaan jos on hengellinen myrkytys", sanoi Filemoni, "että se käärme pahan hengen kanssa yhteydessä on."

"Ole joutavia", sanoi Jussi. "Kuuluipa se Istolankin ukko mananneen käärmeen mihin tahtoi."

"En usko."

"Ole uskomatta", sanoi Liisa. "Mitenkäs kävi Liena-Kaisalle, joka oli varastanut ukon hankavitsat ja pannut oman tuhtonsa alle. Kun ukko lähtee kalaan, eikä löydä hankavitsojaan, tulistuu se ja sanoo, että 'kuka otti, pankoon paikoilleen'. Vaan Liena-Kaisapa ei ollut tietävinäänkään, sanoo vaan, että 'sepähän siihen puumerkkinsä piirsi, joka otti'. 'No', sanoo ukko, 'sitten piirrän minä puumerkkini sen ottajan rintaan'. 'Piirrä kun piirrä', nauraa Liena-Kaisa. Eikä ollakaan, kun tuvassa saunan jälkeen istuvat vaatteet väljällä, tulla suhahtaa käärme uunin takaa, sen näkivät kaikki, ja ennenkuin kukaan aavistaa, suhahtaa se Liena-Kaisan povelle ja pistää sitä sydänelän kohdalle ja katoaa, eikä kukaan nähnyt, minne se katosi. Liena-Kaisa kokoaa vaatteensa, juoksee kamariin, tempaa kamarin seinästä isännän terävän puukon, jolla viillättää rinnastaan syvän palan lihaa. Ja kun oli lattialle se pala pudonnut, oli se siinä tanssinut vielä kauan aikaa. Kaikki olivat sen nähneet, niin oli se ollut pahan hengen panemaa."

"Tiesipäs, ketä pistää", sanoi Liena.

"Tiesipäs. Ja pois oli Liena-Kaisa silloin hankavitsat vienyt."

"Mitäs oli ukko sanonut?"

"Ei halaistua sanaa. Mitäpä se enää. Vaan puumerkkinsä pani, niinkuin lupasi."

"En minä oikein usko", sanoi Jussi.

"Mitäpä niistä", arveli Tanelikin.

"Olkaa uskomatta. Oli se ukko muitakin ihmeitä tehnyt."

"Mitä muka?"

"Kaikki muistavat sen räätäli Ketaraisen", jatkoi Liisa, "ja mitenkä se sen leski Riitan nai ja muutti sen mökille sitten. Vaan eipä olisi nainut, eikä siihen muuttanut, ellei pahat voimat liikkeellä olleet. Kauniisti Pekkalan isäntänä nyt Ketarainen käveleisi. Olihan niillä jo valmiit kaupat sen Pekkalan tyttären kanssa ja sen päähän jo eletty niin, että häät näyttivät tarpeen vaatimilta. Ei se Pekkalan ukko muuten tytärtään räätälille olisi antanutkaan, olisi se saanut re'en sijoilla seista. Vaan miten ollakaan, niin kerta oli se Ketarainen Riittaa juovuspäissään narraellut, että hän muka Riitan nai. Ja miten ollakaan, se leski sitä uskoo. Ja toinen vaan vehtailee sen kanssa ja yhä lystikseen uskottelee. Mutta kun se leski sitten kuuli, että Ketaraisella olikin jo morsian, niin oli mennyt Istolan ukon luo ja puhunut asiastaan. Ja oli se ukko laittanut juoman ja eukko kutsunut sen räätälin kerran luokseen ja salaa kahvissa juottanut sen juoman. Oli sanonut räätälikin tunteneensa kahvissa vierasta makua ja tunteneensa, että siitä lähtien hän oli kuin myrkytetty. Häneen kohosi sellainen himo, että hän oli kuin raateleva peto, ei eteensä katsonut eikä mistään oikeasta olisi välittänyt, ei vaikka koko maailma olisi poroksi palanut. Ja se eukko, joka oli väkkärä ja pieni käperö kuin mikä kuivanut naurispaistikas, tuli hänen hornanhengekseen ja teki hänelle mitä tahtoi. Oli Ketarainen sanonutkin, että naimisiin sen kanssa mennä pitää, vaikka hän tietää, että se hänen loppunsa on. Ja niinpä olikin. Eipä vuosikaan ollut loppuun kulunut, kun jo kummat kuului. Ei ollut jaksanut eellä enää. Oma käsipä teki sen, jonka yksin Luojan käsi tehdä saisi."

"Vaan Pekkalan tytärpä meni rengilleen."

"Meni. Mitäpä noista tuollaisista menoista sanomista."

"Eikö muka renki ole ihminen kuten muutkin", sanoi Eveliina.

"Mikä ettei. Vaan eihän renki ole talollisen eikä juuri minkään arvoinen vielä."

"Eihän räätälikään ollut."

"Olipa mestari ja kaupunkilainen."

"Vaan kelpasipa tuo renkikin, ja ihminen on ollut Pekkanen nuori isäntä sen viran täyttöön."

"Mikä sitä on täyttäessäkään, valmiille kun pääsee."

"Vaan siitä Istolan ukosta puhuakseni", sanoi Miinakin, "niin ihmeitä se oli tehnyt. Liitossa tuo lienee ollutkin itse paholaisen kanssa. Nehän sitä hakivat taikojaan tekemään ympäri pitäjän kuin parasta pappia ja kierrättivät maita mantereita. Vaan anna olla, kehen se suuttui, heti kosti. Mitenkä kävi Anna Kattaiselle, joka ukon sianruokakassan löysi ja omalla siallaan sen syötti. Lapsen jalkoihin tuli siankarvoja ja se rötki kuin sika. Oli ukko Annalle vaan niinikään sanonut, että kyllä sen muistat."

"Ja mitenkä kävi Reetalle", jatkoi Liisa, "joka ukon temppuja pilkkasi eikä uskonut taikoja. Kun hän pyhänä kirkkoon meni ja keskelle kirkkoa menikin ja istuutui penkin päähän, niin näkee hän yhtäkkiä, että kirkon lattia lainehtii vettä. Vesi kohoaa ja kohoaa. Reetta nousee penkille, nostaa hameitaan ylös, vaan vesi nousee yhä ylemmälle. Silloin paiskautuu Reetta uimaan. Vaan eihän siinä mitään vettä ollut, se oli tietty. Olin minäkin kirkossa silloin, ja kuiva oli pyhän temppelin lattia kuin poutainen maantie. Vaan se Reetan silmiin vettä kuvasti. Ranteensa se Reetta hypätessään siinä taittoi, puhumattakaan siitä häpeästä kirkkoväen nähden ja ennen kaikkea siitä ajallisesta vahingosta, mikä sen kautta tuli, että Aaro jätti hänet, kun luuli pahan ruvenneen pieksämään häntä. Vaan ei se ruvennut. Ei se sen koommin ole rietas henki Reetassa käynyt."

"Juttuja ne ovat", sanoi Jussi.

"Juttuja", sanoi pappi.

"Vaan olipa Reetta nähnyt unenkin ennen, että riesa se niihin hänen asioihinsa tulee."

"Mitäpä unista", sanoi Eveliina ja katsahti Jussiin päin.

"Mitäpä niistä", sanoi Jussi.

"Ette usko, vaan on niistä taikaa", sanoi Liisa leikatessaan leipää lapsille. "Taika niistä on. Jokaisen asian edellä kulkee enne. Sillä jokaisella ihmisellä on suojelushenki, joka käy levottomaksi tulevan tapauksen ennakkolta nähdessään, uskon minä sen."

"Joutavia."

"Vaikka joutavia. Kyllä näin unta monta ja ennettä monta, ennenkuin miesvainaja täältä läksi. 'Nyt tapahtuu jotakin', sanoin minä."

"Ainahan sitä jotakin tapahtuu."

"Ja aina Lienalle kuitenkin."

"On niistä taikaa", sanoi Filemoni suu täynnä leipää ja piimää. "Ei tämä Liisa nyt tyhjää. Kertoopahan nyt niistä, niin näkevät."

"Kuljin tuota Kurkikorven tietä karjan hakuun, niin sakeimmassa korvikossa karjapolkua kulkiessa kuuluu kankaan helskyntä korviini. 'Kukas siellä korvessa kangasta kutoo', ajattelin. 'Jos väärin kuulen', ajattelin. Kuulostan. Yhä se vaan helskää, helskää särkyvällä äänellä, niinkuin kangas jo loppumaisillaan olisi. 'Ei tämä taida olla tavallisen kankurin kudontaa', joksahaa mieleeni. 'Näkymättömät taitavat tässä kutojat olla. Kenenkähän kankaan loimet tässä nyt loppuaan tekevät', ajattelen itseseni, ja korven äänettömyys puristaa niin sydäntäni, että siihen paikkaan nääntyä olen. Koetan astua eteenpäin. Vaan niinkuin jokin näkymätön käsi olisi minua pidättänyt, en askeltakaan enää eteenpäin pääse. 'Kotoas se kudonta nyt kuuluikin', tuntuu kuin joku olisi sen vierelläni sanonut. Jalkani jäähmettyvät, en liikkumaan pääse. 'Miehesi elämänloimet ne loppuaan lähenevät', sanoo sama ääni. Ja minä ponnistin ja ponnistin, että irti paikaltani pääsisin, käännyn ja juoksujalassa hengästyneenä kotiin tulen. Ja mitäs. Mies makaa täällä jo paareilla. Terve oli, kun läksin, ja nyt jo laudalla. Hirsi oli niskaan tuolla riihirakennuksella pudonnut. Vaan katua oli ehtinyt ja kauniisti eronnut. Jäipä sinä iltana karja minulta hakematta."

"Niin se jäi", sanoi Filemoni. "Jäi se sinä iltana. Kuin hullu tämä metsätieltä juoksi. Niin, niin se oli, kyllä muistan."

"Niin että eikös ole vaan ihmisen elämänkin langoilla omat helskyttäjensä, jotka paremmin asiat näkevät kuin ihminen kuolevaisen sammuvilla silmillä. Ja eikös ole vaan niin, että se syvemmin kuin ihminen asiat tuntee voipi. Niinpä se särkyvällä äänellä silloin kutoa riskutteli. Totta tuo oli pahoillaan itsekin, kun tässä näin käydä piti, että leski turvattomaksi jättää ja lapset hoivattomiksi. Vaan mikä on

ylempänä säädetty, ennenkaikeä hänenkin täyttää pitää, eikä katsoa sitä, mikä meistä ihmisistä oikeammalta näyttää."

"Ja olihan se nähnyt", sanoi Filemoni, "Turulan Annakin unta, kun lapset hukkuivat tuonoissa vuonna. Otapas, Liena, ja kerro, tuota, siitä, sinä kun paremmin muistat."

"Sattuuhan sitä ennettä", sanoi Jussi, "jos enteeksi sen ottaa. Voihan se olla tikan nakutus tai muu, joka Lienan korviin korvessa kankaan helskynnäksi kuvittelihe."

"Voihan se olla. Vaan tunteeen sen tikan toki."

"Otapas, Liena, ja kerro se Annan uni", sanoi Filemoni uudelleen ja viittasi puukkonsa päällä Lienalle.

"Edellisenä yönä, ennenkuin ne lapsensa hukkuivat, oli Anna nähnyt unta. Oli ollut olevinaan outo, kuulas järvi, jota sanoi soutaa lirkutelleensa. Ja kun oli katsonut pohjaan, niin siellä näki kaksi lasta leikkimässä. 'Kas, Anna ja Paavali', sanoi unissa sanoneensa, kun tunsivat lapset omikseen. Vaan nämä viittasivat kädellään hänelle, että pysy hiljaa. Samassa kolahti vene kivellet, ja hän oli herännyt. Päivällä unohti hän unen, vaan muisti sen, kun lapset hankkiutuivat ongelle. 'Elkää nyt menkö', sanoi hän sanoneensa. 'Mitä varten', olivat kysyneet. 'Jos tulee myrsky', oli sanonut. Lapset olivat nauraneet, päivä kun oli ollut kirkas ja tyyni. 'Hulluhan minä olen', sanoi Anna ajatelleensa, vaan kuitenkin oli vellonut niin sydänelässä ja pakannut vaan mieleen, että jospa ne nyt viimeisen kerran näen. Oli antanut vielä lähtiessä suuret voileivät ja maitoa. Lattialla olivat syödessään istuneet ja nauraneet, että äiti pitää nyt heitä hyvänä, voita kun kakulle oikein pani, 'luulipa varmaan viimeistä palaa antavansa'. Ja eikös antanutkin. Sinne ne lapset jäivät. Myrsky kohosi ja hukutti ne. Eikös oma kohtalonsa heitäkin voimakkaammin vetänyt, kun äidin kielto ei auttanut. Ja eikös kohtalon kutoja levoton ollut, kun unenkin äidille näytti."

"Se olikin silloin rajumyrsky", sanoi Loviisa.

"Äkkiä se puhalsi."

"Ja sinä vuonna oli kaikin puolin oudot olot. Kesäkuussa lunta vielä, ja myöhä talvi, niin että joulun alla veneellä soudettiin."

"Maailman loppuahan ne silloin odottivat", sanoi Jussi.

"Ei olisi ihme ollutkaan", sanoi Liena, "jos se olisi tullut. Vaikka niinhän sitä sanotaan virsikirjassa sen ajan tuntomerkeistä, että:

"Pasuunat silloin pauhaavat  
Maan lavian kaikiss' ääriss'."

"Ja tähdet taivaalla tanssivat", sanoi Jussi.

"Elä ivaa", varoitti Liena.

"Oliko se virnistystä ja ivaa", sanoi Filemonikin, "jos ne siihen luokkaan sanasi laskeutuvat, varo, poika. Nolosti se sinulle silloin käypi, tuota, sinä päivänä, jolloin — sanopas sinä Liena, miten se virren värssi kuuluu."

"Eikös että:

"Hyvilt' sitten hyljätään,  
Pariin pahain teljetään,  
Sielu parka paiskataan,  
Helvetin järveen heitetään",

lausui Liena kitisevällä äänellään. Ja huokaistuaan jatkoi hän, niinkuin itsekseen muistellen:

"Koska sitt' pirut näkepi,  
Kuin hänt' piinat käkepi,  
Suruuns raukka raukenee,  
Kivuss', vaivass' vaikenee."

"Vaan kuuluupa olevan noitakin", sanoi Filemoni, "jotka eivät kuulu uskovan koko noita tarinoita. Kuuluvat pääperustajankin viralta panneen. Ei muka perustajaa, joka perustuksen tälle perustukselle laski. Johan sen sanoo järkikin, että on sitä perustuksella perustajansa ollut."

"On niitä", sanoi pappi. "Paljonpa niitä onkin."

"No kauankoon tuo antaa noiden teuskaroida, ihankoon rankaisematta tuo noiden käyskennellä antaa ja hyppiä nenänsä edessä."

"Se pitkämielisyydessään jos ensin katsastaa niiden menoa ja sitten vihansa ruoskalla lyö", arveli Liena.

"Vaan, tuota", jatkoi Filemom, "mikähän se nostatti heissä sen kapinanhengen, että, tuota väitöpäs, ettet muka usko olevan sitä, jonka selvästi näet ja tiedät olevan. Kiellöpäs, elä enempää eläkä vähempää kuin oma, tuota, oma Luojasikin."

"Se ihmisen ajatuksen korska", sanoi Liisa Laatikko.

"Ja totta se tuo pimeyden ruhtinas kylvää kylvettäviään."

"Ja tämä aika on sille otollinen."

"Kun tässä ylönsyömisessä ja muussa hekumassa eletään", sanoi Filemoni ja puraisi parin tuuman paksuista kuivaa palastaan. "Vaan ei ihminen ole kuin ihminen, vaikka ikänsä voita söisi", jatkoi hän. "Ja jos et sitä ennen huomaa, niin huomaathan sen sitten, kun pääsi on paareilla."

"Sitä minäkin", sanoi Jussi. "Sillä, olen minä sen verran nähnyt, että voipi sitä näin ylevästi syödä, vaan syömättäkin toimeen tulee."

"Niin se on. Ja olen minäkin sen verran nähnyt, että voipi sitä näin elää, vaan elämättäkin toimeen tulee."

"Elä virnistele, Jussi, totta sinä tuon nyt havaitsit, jotta minä tuota syönnin komeutta ja sanalla sanoen tuota särpimen liiallista puolta ivalla käsittelin."

Loviisa nousi pois pöydästä. Kohta nousi naisia muitakin. Miehet ja Miina jäivät vain lopettelemaan syöntiään.

"Vaan kun kuului", sanoi Miina, "kuului jossakin maakunnassa olevan sellainenkin tapa, että eletään kuin viimeistä päivää hekumassa ja muussa synnissä, ei rehellistä aviokauppaa käydä, sitä rakkautta vaan harjoitetaan ja se perustaksi pannaan. Ja ettei Herran kosto tässä ajallisessa eikä ikuisessa elämässä heitä kohtaisi, kuuluvat jollakulla mortviinillä itsensä ikuisen uneen nukkuttavan. Ja sitten kuuluvat toiset hyväkkäät ruumiin polttavan, sitomus kuului se olevan. Ja tuhka kuuluttiin kaiken maailman tuuliin hajoitettavan, ettet vaan tuosta sinä suurena käräjapäivänä teoistasi vastaamaan nousisi."

"Ei ne itseään nukuta", sanoi pappi, "ruumis poltetaan hautaamisen sijasta".

"Vaan mitenkäs, tuota, käypi sitten sillä viimeisellä tuomiolla", kysyi Filemoni.

"Totta tuota Luoja neuvonsa pitänee", sanoi Liena.

"Totta tuo. Niin että jos tuuliin itsensä hajoittavat ja maahan jaottavat, niin on sitä konstinsa taas sillä kokoojalla, joka heidät tuhkasta ja tomusta kokosi kerran. Vaan suuri puuha siitä Herralle annaiks, se on tietty. Ihan koituupi toinen luomistyö. En minä Luojana tuota puuhaa suotta noiden tähden näkisi. Vaan nähtävähän se on, se on tietty, että sitten tietää 'pahat panna piinahan, hyvät ilo-siahan'."

"Vieläkö te syötte", sanoi Eveliina miehille. "Siunatkaa nyt jo itsenne toki."

"Elähän manaa palaa suusta", sanoi Miinan Mooses. "Hyväpä tuo tuli vuosi."

"Tarvitseekin", sanoi Eveliina.

"Minkä puolesta erittäin", kysyi Jussi.

"Tyttäretkin kun lähtevät talosta."

"Ne tyttäret ne kalliiksi tulevat."

"Ihmekö, kun ilmaiseksi talon hoitoa ikänsä pitävät, jos lähtiessä vähä saavat."

"Entäs pojat", sanoi Jussi, "eivät saa palkkaa penniäkään, niinkuin tuo Tanelikin, ensimmäisenä aina kuitenkin menee."

"Talot ja perut saavat. Oma on maapala aina jalkainsa alla. Vaan naisilla ei milloinkaan. Vieraaseen sukuun siirry aina."



"Vaun mielellään lähtevät."

"Kun pakko on. Kun on mentävä, on mentävä."

"Kuka käski."

"Sitä minäkin", sanoi Filemoni.

"Totta tuolla lienee käskijänsä", sanoi Liisa. "Totta tuo lienee luomakunta neuvojansa tuolla tavalla pitänyt pitempiä olemisiaan ja lisääntymisiään varten, kun menohalun kerran ihmiseen istutti. Tuosta näen omasta kohdastani. Kudoin ennen kangasta ja hieroin nuorra ollessani. Elin niinkuin paraassa pappilassa. Vaan eläs, kun huilasi. Ei muuta kuin lähde miehen matkaan äläkä perustele sen pitemmältä, elä edes sitä, onko mies terve vai eikö. Kohta oli köyhyys kintereillä." Hän sattui katsastamaan Loviisaan ja muisti, että Loviisa oli morsian, niin jatkoi; "Vaun mikäs, siinäpä hän on mennyt! Mennä sitä pitää, kun on aika. Mitä sitä itsensä säästelemisestääkään lähtee."

"Sitä minäkin", sanoi Eveliina.

"Mennä vaun, kun on meno työnä", sanoi Jussi.

"Mennä vaun ilomielin", sanoi Miinan Mooses ja nousi ylös pöydästä. "Minäkin kun tämän Miinan otin, jo oli hyvillään." Hän katsoi Miinaansa nähdäkseen, oliko se sillä päällä, että leikinlaskua suvaitsi. Miina, joka istui vielä Hullun-Kallen kanssa pöydässä ja imeksi luita, ei ollut kuulevinaankaan.

"Jo oli hyvillään, kun minä sen otin."

"Kukahän tuo otti", sanoi Miina.

"En minä olisi muuten ottanutkaan", jatkoi Mooses, "vaun kun kaloja sain sinä kesänä niin paljon, etten itse siivoamaan kerinnyt. Ja sitten oli tämä Miina sievoinen ihminen siihen aikaan." Miina väänti suutaan. Ikänsä oli hän ollut sama, rokonarpinen ja litteä kuin lauta.

"Ja tukka tällä oli paksu, paksu kuin tuo miehen käsivarsi. Vaun sen tämä möi laukkuryssälle viidestä markasta, pakana. Vaun sanoipa laukkuryssäkin, ettei sellaista tukkaa ollut koko Suomessa ennen nähnyt. Vaun ei tästä ollut sen pitäjäksi, poishan tämä sen möi."

"Sanopas samalla, mitä varten möi."

"Sanotaan, sanotaan, kun keritään. Tämä häähousut siitä minulle lahjoitti."

"Ja miksi, sanopas miksi. Kun ei ollut sulhasmiehessä itsessään housun hankkijaa. Eihän tuota housuttoman kanssa olisi ilennyt vihillä seisoa."

"Niin, mammaseni, seisoipa housuissa tahi housuitta, kun on näin sortti poika vietävänä", Mooses kohotti housujaan siinä Miinan edessä. "Otettava se semmoinen poika on. Pane sinäkin se mieleesi, Eveliina."

"Pannaan."

"Ja minulla oli Muona-Pekan uusi vilttihattu käsissä, ja sitä pyörittelin, kun sakastissa vihillä seisottiin, ja lumpeenkukka oli rinnassa. Ja mammalla oli emäntävainaan sormukset ja silkki lainassa, muistatko, mamma?"

"Olehan vönnimättä."

"Ja korppukahvit oikein tämä vihiltä tultua minulla juotatti. Ja korput olivat suuria kuin tuo leivän puolikas. Vaun eipä ole niitä korppuja sen koommin enää näkynyt."

"Totta tuota et liene enää ansainnut."

Miina nousi ylös, keräsi pöydältä likaiset astiat ja meni kotaan pesemään niitä. Liisa korjasi ruoanjätteitä ja Eveliina pyyhki pöydän.

"Vaun taitaa tuo Mooses olla tosiaankin tyytyväinen", sanoi Eveliina.

"Mitä varten tyytymätön? Jos minä olen työssä topakka", hän oli heikko ja siksi saamaton, "niin on mamma sitäkin topakampi. Jos mamma ymmärtää asiat hyvin, minä sitäkin paremmin", hän naurahti itsekin omille myönnittelemisilleen. "Ja näin on niin hyvä olla. Miksi toraella? Mitä se velvoittaa? Se sokaisee silmät, korvat."

"Hyvä on sanakin aikanansa", ilvehti Eveliina.

"Ilmaan sanakin sopii", sanoi Mooses. "Ja annanpa uhallakin, kun tässä rupesin viisauttani latelemaan, annanpa lihallakin sinulle sen neuvon, Jahvetti, että leikkauta sinä aikanaan tuo tukkahapsikkosi lyhemmäksi. Minulta tämä tempu unehtui."

"Ha-ha-haa, vai unehtui", nauroi Eveliina.

"Taisitpa saada sen tuta."

## X

Oli jo väki vähitellen vetäytynyt tuvasta pihamaalle ja miesväki heittäytynyt ruokalevoilleen pihapientareelle. Siinä auringon hellittävässä lämmössä kellottelivat he rentoina, ruumis valtoinaan maata pitkin. Hattu oli useilla suojana niskassa. Aurinko lämmitti raatanutta selkää, jossa liivin selustan alta näkyi paksua pellavapaitaa. Liinahousunlahkeet sukelsivat paksuihin ja savisiin pohjapieksuihin. Pian turrutti auringon lämpö, ja untapa vetivät he pitkissä kuorsauksissa.

Kun pappi katseli ympärillään laajenevaa maisemaa, näytti kuin maassa makaavat miehet niinkuin työmuurahaisia tahi mitä pieniä kasvannaisia vain olivat siinä maan rehevällä povella. Sepä maanpovi se olikin heille kaikki kaikessa, sitä kyntö, siihen kylvö, siitä kasvu kaikenlainen. Irti siitä sitä ei ihminen ollut. Ryntäitään myöten sitä siinä kiinni oli. Niin olivat olleet heidän isänsä ja isiensä isät, niin olivat he ja heidän jälkeläisensä. Ja missä oli ihminen irti siitä?

Pihassa oli käynyt kaikki hiljaiseksi. Joku askarteli tuvassa, joku aitassa ja kodassa.

## XI

Pappi läksi painumaan siitä hiljalleen alamäkeen Ohkolaan päin. Pieni Ohkolan mökki oli jonkun sadan askeleen päässä pienessä niementapaisessa Ilkamoistenlahden rannalla. Mökissä oli yksi tupa ja lautaporstua. Piha oli epäsiisti. Kaikki näytti olevan räntistynyttä ja osoitti suurta välinpitämättömyyttä tätä maallista olotilaa kohtaan.

Kun pappi astui sisään matalasta ovesta, löyhähti täälläkin vastaan kuuma, lauantaisen tuvan lämmin. Ohkonen itse makasi selällään peräpenkillä, jalat koukussa ja vanha sarkanuttu pään alla. Hän käänti vähän päätänsä, kun ovi narahti, vaan ei viitsinyt siitä ylös nousta.

"Päivää", sanoi tulija.

"Päivää", kuului vähän ajan perästä vastaus.

Pappi kävi istumaan sivupenkille ja pisti tupakaksi. Ohkonen lepäsi penkillään kuten ennenkin.

Tupa oli niin ahdas, että olisi melkein keskeltä lattiaa ylettänyt käsillään vastakkaisiin seiniin, ja oli niin matala, että miehen päälaki nyki katto-orsia. Uuni oli huono ja hajoamaisillaan. Lattia ja pöytä pinttyneitä.

Jo vihdoinkin suhahti yksi lapikas penkkiä vasten. Ja kohta toinenkin jalka ojentui, ja mies köllähti kuin köllähtikin siitä istualleen ja haukotteli. Sitten ruopaisi hän päätään ja jo retkahtivat kyynärpäät polvia vasten.

Ja kun hän nousi seisomaan, venyttelihe hän ja sitten tuli ja pistettiin kättä.

"Kuuluuko sitä mitä?"

"Mitäpä sitä", sanoi pappi.

"Niin, mitäpä sitä."

Taas venytytti niin.

"Ei ole vaimo kotona?"

"Tuonne pientareelle kaikki tästä läksivät."

"Omaan heinään?"

"Miten tuo lienee."

Istuttiin siinä. Ohkonen haukotteli ja ruopi korvallistaan. Pappi veteli piippuaan.

"Kuuma päivä."

"Kuuma."

Ulkoa kuului kopinaa. Hetkisen kuluttua astuu Kaisa nyytti kädessä sisään. Hän oli tällä välin käynyt kaikki tämän puolen mökit, samalla kun kerran täällä päin liikkui. Äänettömänä jäi hän seisomaan ovenpieleen ja katsoa töllötti suu auki, kun täällä muitakin vieraita oli. Kukaan heistä ei sanaakaan sanonut, niinpä tuo kuumakin oli.

Yhtäkkiä tulee Kaisa peremmä ja tökkäisee kättään papille.

"Päivää."

"Päivää."

Sitten Pietarille:

"Päivää."

"Päivää."

Ja käy sitten istumaan kolmannelle penkille. Siinä sitten istutaan, pappi tupakoiden, Pietari haukotellen ja eukko ristissä käsin huojutellen yläruumistaan.

"Kuuma on", sanoo vihdoon Kaisa.

"Kuuma", sanoo Pietari.

On taas äänettömyyttä.

"Sopii nyt heinää tehdä", sanoo sitten Kaisa.

"Sopii", sanoo Pietari.

Sirkka laulaa uunin takana. Kissa oikaisekse pankolla ja hyppää alas. Ja pienen, lattialla olevan ikkunaruuudunkuvan kohdalla väräjäää ilma helteestä.

Eukko huojuttaa yläruumistaan ja miettii, olisikohan kysyä, onko Otteljaana kotosalla, vaan näkeehän sen kysymättäkin, ettei tässä Otteljaanaa ole. Sitten ajattelee hän, että mistähän kaukaa tuo vieras kotoisin on ja kenenkä poikia sieltä. Kysyttävä se olisi, sitten sen tietäisi, kun olisi oikein kysäistä, että 'mistä kaukaa se vieras on ja kenenkä poikia sieltä', vaan mitäpä heitä kyselemään, mitä se siitä paranee, outo kun on.

Siinä niiden ajatusten hitaasti päätä kierrellessä vierivät lyhyet hetket. Mitäpä hän tässä päiviään istumaan, ajatteli hän sitten, mitäpä se tästä parani tämä kylänkäynti, kun ei se Otteljaana tähän sattunut. Eiköhän olisi parasta, jos nousisi ja lähtisi. Niin sitä on tehtävä. Lähdeävä tästä on.

Vaan ei tullut vielä lähdeyksi. Sitä typeryksi siihen paikkaan, kun niin kuumakin oli.

Siinä istui eukko ja huojutteli ruumistansa ja katsoa töllisteli pappiin. Ei pappikaan puhuttelevaan ryhtynyt. Mikäpä häntä vaivautumaan.

Roikka-Pietarin lapikkaan pohja suhahti lattiaa vasten. Eukko havahti ja nousi ylös, tökkäsi kättä Pietarille, tökkäsi papille ja pujahti ovesta ulos.

Sitten istuivat he kahden. Jo näytti Roikka-Pietari virkistyneemmältä. Kohosi siitä ylös, katseli ulos ikkunasta, katseli ovesta ja pujahti pois.

Kohta tuli hän takaisin ja toi pienen, heinillä täytetyn pärevasun sisään.

Taas katsoi hän ikkunasta, katsoi ovesta ja kaivoi sitten heinistä viinalekkerin.

Jo naurahti pappi, naurahti Pietarikin, ja yhteinen ymmärrys välähti heidän silmistään. Pietari kaatoi kirkasta nestettä kahteen rikkinäiseen kahvikuppiin.

"Ryypätkäöpäs", sanoi.

"Kippis."

"Kippis."

"Tämä se on poikaa."

"Sitä parasta poikaa."

Kaatoi siitä lisää.

"Kun eukkoväetkin tästä pois sattuivat, ryypätkäöpäs."

Siitä ryyppäsivät ja naurahtelivat keskenänsä. Roikka-Pietari, joka oli laiska ja veltto selvänä, vilkastui aina ryyppyt saatuansa, oli kuin toinen ihminen.

"Markka tässä on tätä maallista", sanoi pappi ja pani rahansa pöytään. Pietari korjasi sen liivintaskuunsa ja sanoi, ettei olisi tarvinnut, että hän enemmän tarjouksen vuoksi ajattelikin, näin tuttuja kun oltiin ja sattumalta tuota viinaa kotiin sattui.

"Koko joukotko ne ovat siellä niityllä?"

"Koko. Minä sanoin Riikalle ja Otteljaanalle, että viekää pois lapsenne pientareelle, että tuossa vähä nukahdan, kuka niitä täällä katsoo. Niin sinne kaikki veivät. Ne ovat tuon pensaikon takana omassa heinässä. Uhittelivat tässä lehmän ostavansa, että ne heinät syödyksi tulisi, kun muu joukko ei heinää syö, he-hee."

"Sitä olitte syöneet entisen lehmän."

"He-he-hee, mikäs, syökööt kun tahtovat, ajattelin. Ja niin ne söivät. Tiukaksi väittivät sitä talvea. Tyttö tässä teki tytön, Otteljaana toisen ja pojan toveri pojan. Vaan kaunis lapsi on se Riikan tyttö, se kun sitä hepenissä säilytteläe."

"Sielläkö sekin on niityllä?"

"Siellä. Sanoin, että mene vaan sinäkin sinne. Kaunistukseksi se sinulle on, että kotitöille vähä yrkenet. Eihän sinun pakko ole muuta kuin istut siellä nurmella ja päivää paistatat. Niittäähän se äiti. Vaan pulska ihminen on se Riikka."

"Onhan se."

"On. Ne Pietarin miehet olivat kovin sitä kosiskelleet."

"Kertoi tuo Liisa Laatikko, että niin olivat."

"Vai jo Liisa kertoi, he-hee. Uhkasi se Riikka, että hän lehmään rahat laittaa, kun tästä syksyllä lähtee. 'Jätä tänne tuo tyttösi', sanoin minä, 'niin on sievempi liikkuaksesi'. Sitä hän oli itsekin ajatellut, että jos olisi jättää. Ja tähän se jää. Siellä se on Justiinakin Pietarissa, vaan ei ole tullut tähän vielä lapsiaan laittamaan. Se on nöyrempi, että minä pahoin pelkään, ettei se ymmärrä olla päänä päsmärinä siellä Pietarissa, vähään se tyytyy ja miehen se ottaa. Vaan kuuluivat nämä maantytöt olevan siellä Pietarin kaupungissa kovin kysytyä tavaraa. Kadehtivan kuuluivat Pietarin tytöt. Näitä kun vaatteilla komistellaan ja höyristellään ja kaikin puolin ravinnolla pöyhistelään, niin komioita, pakana vie, ovatkin katsella. Ryyppäöpäs."

Ryypättiin.

"Tunsin minäkin ennen komian tytön", sanoi pappi, jota ryyppyt virkistivät.

"Vai tunsit."

"Tunsin. Ihme se oli. Hieno ja kaunis. Sitä kelpasi aina katsella."

"He-he, vai kelpasi. Oliko morsian tuo, vai muuhun naisluokkaan kuuluva?"

"Muuhun luokkaan. Vaan hieno, hieno se siltä oli. Ja papin tyttö, usko pois."

"Papinhan tuota kuuluit sinäkin poika olevan."

"Mikä lienen."

"Ja sitä Ruotsin puolen peruja kuuluit olevan?"

"Niinhän ne väittävät."

"Mikä sinut tänne viskasi?"

"Mikä lienee viskannut. Sitä lienee isä kuollut ja tänne kasvatiksi aluksi tullut. Vaan mitäpä heistä, olkoot."

"Olkoot. Sitä olet sinä herrasperua ja herra aikanasi ollut, vaan olet nyt kuin tämä muukin talonpoika, mukava ja sopuisa vielä oletkin. Papiksiko sitä sinäkin ajattelit, kun papinkouluja kuuluit käyneen?"

"Vielä mitä."

"Niinhän ne sanovat, että kouluja se on käynyt."

"Lienen sitä jonkun luokan. Vaan pois haihtui ne maalliset, kun toisia teitä luisumaan rupesi."

"He-he, vai maalliset."

Nyman ei ollut vielä sillä asteella, että hän entisistä oloistaan puhua olisi viitsinyt. Ja mitäpä niistä. Kuin unta ne vain olivat, joku kouluvuosi kasvattiäidin luona ja tädin kuoltua — mitäpä siitä. Oli hän aluksi kirjurina jossakin ollut. Ja sitten — näin se kävi, tähän sitä tultiin. Kiertää maita mantereita, kun nälkä ja puute takaa ajoivat. Vaan mitä niistä, kun ei ottanut nälkää nälän, ei puutetta puutteen kannalta.

"Vaan se sivistys", sanoi Roikka-Pietari, "on kuitenkin sivullisesta komiata nähdä. Muodostupas ihmisolento, jos sillä puutettu olet, muodostupas kuin tuo paras paratiisin asukas komiaksi."

"Mitä vielä."

"Mitäkö? No, sanopas sinä, kun sen paremmin tunnet, mitä se sitten on?"

"Tyhjää se on, eikä mitään. Mitä se erityisesti olisi. Lakeerattu kenkä töppösen rinnalla."

Huomasi sen Pietarikin, ettei hän vielä sillä puhepäällä ollut, jolla joskus. Silloin sillä puhetta riitti asiasta mistä tahansa. Kansa saarnauttikin hänellä silloin usein, ryyppypalkallakin. Hänelle saivat nauraa ja ivatakin häntä, hän itse ivasi mukana. Mutta vissiin määrään aina. Jos häntä pahasti loukattiin, muisti hän sen selvänä ja karttoi taloa. Kaikki tiesivät hänen tapansa ja kohtelivat häntä aina sen mukaan, oliko hän selvä vai ryyppyksissä ja minkä verran ryyppyksissä.

Roikka-Pietari nousi, katsoi ikkunasta, katsoi ovesta pihalle, kaatoi sitten taas kuppeihin, ja he ryyppäsivät. Sitten löi Pietari korkin lekkeriin, pani sen heinien alle vasuun ja vei sen kätköönsä. Pappi nousi lähteäkseen.

"Tulehan toisen kerran. Iltasella tai huomenna. Tai eläs, mennään huomenna yhtenä sen Jutan mökille. Mennään, pakana vie. Siellä saa rauhassa olla. Siinä on naisihminen, jota et hävetä tarvitse. Järki sillä on selkeä kuin tuo paras viina. Eikä se tyhjää intoile, ihan on tavallisen mieshenkilön veroinen."

"Lähdetään vaan. Minä tässä Mäellä huomiseen iltaan jos pysähtyisin, niin huomisiltana jos lähdet, lähde, niin samalla näiltä main katoan."

"Ja hyvin on herttaisa se Jutta näin vanhaksi ihmiseksi", supatti Pietari.

"Kyllä tunnen, herttaisa se on."

"Kuuluit tuntevan, he-he-hee." Hän lähensi suunsa Nymanin korvan juureen ja kuiskasi:

"Se on minun vaimojani sekin Jutta, he-he-hee."

"Kuului olevan."

"Se on minusta luonnonmukaisempaa, että useampia niitä olla. Kaksi olen niitä aina pitänyt. Ja sitä tässä olen ajatellut, että kun eivät perustaksi sitä panneet, että edes useampi noita —."

"Onhan niillä Turkissa."

"Vai on Turkissa. Oikeinko ovat järjestelleet sen mukaan?"

"Oikein ovat järjestelleet."

"He-he-hee. Katsopas, kun huomasiivat. On siinä monta hyvää puolta. Täällä ne eivät huomaisi."

"Ei uskonto salli."

"Muuttaisivat uskontoa."

"Muuttuvaistahan se on uskontokin."

"Sitä minä, että niin se on."

"Vai ei se siihen Turkin suuntaan tule. Ei käy päinsä."

"Vaan ei. Vaan kuuluipa jollakin keisarillakin näin ikään olleen."

"Onhan sitä."

"Niin että sitä minä ihan keisarillisesti, he-he-hee."

"He-he-hee, mikäs siinä on eilelläkään. Kun et huutele."

"On niillä vähä vihiä, vaan en tunnusta. Vaimoväki, se on niin turhanpäiväistä."

"Elä tunnusta. Pakkoko sinun on tunnustaa."

"Ei pakkoa vähääkään. Vaimoväki, tosiaankin, se tahtoo olla lyhyttä, mitä tuli siihen asioiden yleissilmäykseen, olen minä sen merkille pannut."

"He-he-hee, niin ne ovat. Mitä ne ymmärtävät, niillä kun on omat puuhansa aina."

"Hee, niin se on. Siihen se supistuu, jotta ei omaa kättä pitemmälle, ei omaa nurkkaa etemmälle se ajatus ulotu Otteljaanallakaan, tuota. Niin ettei niiltä se asioiden yleissilmäys synny."

"Vai ei synny."

"Ei synny, nainen on nainen, mitä heistä kannatti puhua, he-hee."

"He-he-hee."

## XII

He naurahtelivat ja erosivat kättä lyöden porstuassa. Kun Nyman kohosi takaisin Koppelmäelle, oli maailma kultainen, elämä taas ihana, niin että olisi tehnyt mieli hihkaista ilosta. Niin oli komeatakin tämä luonto, jonka Luoja luoduilleen oli luonut, niin oli rikasta elämä väreistä ja vivahduksista, että sitä katsellessa huumasi. Ja kuitenkin selvää ja tajuttavaa. Tarvitsiko kysyä, mitä on ihminen ja mitä elämä, kun sen näitä ihmisiä ja itseään katsellessa selvään näki ja tunsi. Tarvitsiko täällä vaeltaessaan mistään tuskastella, kun tuskastelemisen syytä ei missään ollut.

Hän hymähti ajatellessaan sitä pienuutta, johon ihminen ajatuksensa heikkouden tähden aina eksyy. Kuin säälien ajatteli hän itseään ja kaikkia niitä, jotka joskus tuskalla kuormansa kantavat. Eikö hän usein ajatellut itsestään, että hän oli hylky, kuin tuulten ajelema pursi meren aavikolla. Ja ikää oli. Vaan ei viisautta. Ja eikö hän joskus hukkaan mennyttä elämänsä itkenytkin. Niin, niin. Niinkuin mitään itkeä tarvitseisi tahi katua, kun astuu tietä, jota on syntynyt astumaan ja jolta ei poiketa voi. Katua? Niinkuin ei hautaa kohti kaikki kulkisikaan. Ja niinkuin ei levossa siellä sovintoa löytyisikään.

Ja sitä lepoa ajatellessa tuntui ihanimmalta. Tämä maailma oli silloin kuin kultainen paratiisi, elämä siinä kuin ihana uni, joka ihanampaan uneen loppui. Ja joka askel, jonka kulki, askel sitä ihaninta kohti.

Ja kevyeltä tuntui siinä kulkiessa taas. Askeleet kevyitä, kevyitä, niinkuin ei hän maassa kulkisikaan. Hän katseli taivaan sineä, katseli maan vihreätä. Hänen katseensa oli avonainen ja kirkas kuin lapsen, ja hänen sielunsa nuori, niinkuin vuosikymmenien painoa ei hartioilla olisikaan eikä hapsissa talvien

lunta.

## XIII

Miehet olivat jo vetäytyneet pientareelle heinäntekoon. Viikatteet välähtivät ja heinää kaatui. Naiset kulkivat jäljessä haravoiden.

Pihassa askartelivat Liena, Loviisa ja Eveliina. Uuni lämpesi ja Loviisa hieroi tuvan pöydällä leipää.

"Ohkolassakos käytiin", kysyi Loviisa papilta.

"Sielläpä käytiin."

"Vaan mihinkähän se meidän yksi asiamies jäi", sanoi Loviisa Eveliinalle. "Se Annastiina, kovin se kauan viipyy, kunhan ei olisi tielle uupunut."

"Silloin se oli tuolla ahon kohdalla, kun minä tänne tulin", sanoi pappi.

"Kun lähetinkin."

"Tuollahan tuo jo näkyy saunassa puuhailevan", sanoi Eveliina ikkunasta katsoen.

"Menepäs Eveliina sinne sauna jo panemaan lämmitä."

Loviisa katsoi Eveliinaan, vaan Eveliina ei kuullut, hän katseli ikkunasta vain ulos.

"Minä sanoin", sanoi Loviisa, "että jos Eveliina menisi sinne saunalle päin, jos se Annastiina pahoin voipi."

Eveliina läksi.

Kohta ilmestyi Annastiina saunan ovelle sylissään kääro. Tasaisesti kohosi hän mäkeä ylös ja silmäsi kannettavaansa. Eveliina juoksi puolitiessä vastaan, puhui jotakin, löi käsiään yhteen, puhui taas ja löi käsiään yhteen. Yhtenä tulivat he tupaan.

"No sieltähän se asiamies tulee", sanoi Loviisa.

"Taisipa Annastiina löytää jo löydettävänsä", sanoi Liena.

"Siinä se nyt on."

"Poikako on vai tyttö?"

"Poika toki."

"Kun Annastiina ei apulaista hakenut", torui Loviisa.

"Tämä yksin oli kaikki toimitukset toimitellut."

"Eihän sitä kerinnyt siinä. Kiirettä on monenlaista, vaan kiirettä oli sekin kiire. Kiirepä tälle pojalle tuli", sanoi hän ja katseli hellästi lastaan ja puheli sille, "niinhän pienelle tuli."

"Taitaapa olla ylpeä löydöstään vielä."

"Mikä ettei."

"Pulska onkin poika."

"Pulska on."

Siinä ihastelivat kaikki lasta.

"Siunaus se on", sanoi pappi.

"Mikä lienee."

"Pientareella sen isä on", sanoi Loviisa Eveliinalle, joka läksi Jussia hakemaan.

"Antaa olla", sanoi Annastiina, "mikäpä hätä tuolla, ehtihän tämän saaliin nähdä sittenkin". Vaan hänen suunsa vetäytyi hymyyn ja ikkunasta kurkisteli hän nähdäkseen, missä se Eveliina jo juoksi.

Loviisa pesi taikinasta kätensä ja jätti leipomisen kesken. Ja jo kohta oli musta kahvipannu leimuavalla valkealla.

Annastiina antoi lapsen Lienalle ja kohenteli karsinanurkassa olevaa sänkyänsä. Arkustaan otti hän puhtaan lakanan, levitti sen vuoteelle, pani tyynyyn puhtaan päällisen ja nosti poikansa sille.

"Rupea vaan itse viereen", sanoi Loviisa.

"Ehtiipähän tässä."

"Se tuo oikea työihminen on luja", sanoi Liena, "luja ja kova kuin timantti, kuin paras timantti."

"Tule vaan timanttikin tänne", sanoi pappi ja istuutuen sängynlaidalle puheli lapselle, niinkuin se olisi jotakin ymmärtänyt. Annastiina penkoi vielä kirstuansa, otti sieltä kahvipussin ja palan sokeria ja antoi ne Loviisalle.

"Ei mitenkään", sanoi Loviisa, "talon tarpeista toki kahvit."

"Ottakaa, että pojasta mies tulisi", sanoi Annastiina.

"No, olkoon sitten. Vaan hyvä ihminen, ala käydä pitkällesi."

"Ei tuosta mitään tiedä", sanoi Annastiina, jonka hiukan kalvahtaneet kasvot säteilivät salaista iloa.

Kuitenkin pani hän päälleen uuden, valkean yööröijyn ja painautui vuoteelleen. Ja pappia liikutti, kun hän katseli heidän onneansa ja sitä puhtautta ja terveyttä, joka heistä hohti.

Kun Jussi tuli tupaan, naurahti hän hyvillään ja katsoi Annastiinaan. Ja molemmista tuntui, kuin eivät he koskaan ennen niin onnellisia olisi olleet. Jussi kumartui katsomaan lastaan ja hänen sydämeensä virtasi outo lämpö. Mutta hän tunsu olevansa hämillään ja hän tunsu itsensä neuvottomaksi niin pientä ihmistä katsellessaan.

Ja itse avuttomana kuin lapsi, katsoi hän Annastiinan kirkkaisiin ja onnellisiin silmiin.

"Niin pieni ihmisenalku", sanoi hän.

"Kyllä se siitä kasvaa."

Ja paksulla sormellaan nykäisi Jussi kömpelösti lapsen pehmeätä poskea.

"Tepukka, tepukka."

Annastiina nauroi ja laski kätensä suojelevasti lapsen pään yli. Ja Jussi katsoi ihailen häntä. Siinä oli ihminen tuossa Annastiinassa, sillä oli ihmisen luonto ja sydän. Paremmaksi ei toveri voinut tulla. Sopipa hänen, Jussin, nyt lähteä elämään taivaltamaan sellaisen vaimon rinnalla. Olisi vaan hänessä miestä. Hänestä oli niin outoa, melkein juhlallista kaikessa tässä. Hänen oma ihmisarvonsa ikäänkuin kohosi. Hän ei ollut paljas renkimies enää, vaan perheen isä, vaimonsa apu ja turva, niinkuin tuo vaimo puolestansa oli hänen apunsa ja turvansa. Ja kalliilta tuntui hänestä se ihminen, se hänen elämällensä vasta sen arvon antoi. Eipä hän ollut ennen tuota ajatellut.

Ja kun Jussi istui siinä sängyn laidalla, laskeutui hänen kätensä Annastiinan kädelle.

"Onpa nyt ohi sekin", sanoi hän.

"Ohi on."

"Sitä ei toinen kykene siinä auttamaan."

"Mitäpä siinä kykeneisi. Eikähän siinä mitä."

"Siitä olisi nyt kohtapuoleen vihitettäväkin."

"Mikä, vihittää kun sattuu." Annastiina katsoi iloisesti Jussin rehellisiin, sinisiin silmiin.

"Kun sinä kerran tämmöisille puuhille rupeat."



"Vasta tämä oli ensimmäinen."

"Ja sitä olisi sinne mökille kaikenlaista puuhattava."

Liisa Laatikko ja Miina Mälli tulla hyypersivät pientareelta ja päästelivät päällyshameensa helmoja alas, joita työssä pitivät nostettuina hameenkauluksen alle.

"Mitäs nyt Jussi tuumii, kun lapsilliseksi tuli?"

"Sitä, että silkkihuivin ja sormuksen se Annastiina ansaitsisi."

"Onpa pulska poika", sanoi Liisa. "Ihan on oikeista rakennustarpeista tehty, isänsä näköinenkin on."

"Pulska on", sanoi Miina. "Kelpaapa suurempana vaikka rosvojoukkojen päälliköksi. Ensi vuonna näillä ajojin se on Loviisallakin."

"Tokko lienee."

"Niin pitää Luoja huolen sukukunnastansa", huokasi Liina. "Siunattu on maa hänen hyvyydellänsä."

## XIV

Itse ukko Koppelmäkeläinen, joka ikkunastaan oli nähnyt Annastiinan saunasta tulon ja jota Annastiinan reipas olento miellytti, tuli tupaan perustelemaan asiaa.

"Ka, pappiko se on", sanoi hän papin nähtyään, "terve, terve."

"Terve, terve."

Ukko oli vanha, seitsemissäkymmenissä, tukka oli jo valkea. Pää kumarassa kulkea köpysti hän huononlaisesti, sillä jalkoja oli kolotellut ja vanhuuden heikkous jo vaivasi. Hän oli tulinen ja kiivas, kun hän suuttui, väet pelkäsivät häntä. Vaan hyvällä tuulella ollessaan laski hän leikkiä aina. Ja aina oli hänellä talon naisväessä omat suosikkinsa, jotka ymmärsivät hänen heikot puolensa ja ystävällisellä ja varovaisella leikinlaskulla saivat ukon pahat tuulet kääntymään. Ja viimeiseksi oli Annastiina erityisesti miellyttänyt häntä. Kun hän alituisen kolotuksensa tähden oli käynyt kärtyisemmäksi, oli Annastiina ainoa, joka ei koskaan häntä pakoon juossut.

"Nyt ne heinämiehelle ihmeet tuli", sanoi hän Annastiinalle nauratellen.

"Ihmekö tämä on? Eipä ole taittu ennen nähdäkään, että ihminen ihmisestä syntyy", sanoi Annastiina.

"Niin se on aina tänne maailmaan ilmaantunut ja niin se ilmaantuu vastakin", sanoi Miina.

"Eikä sille mitään taida", sanoi Liina.

"Vaan olisi tuossa vähä taidettavaa. On tuo vähä ikävä, kun tuo noin ennen vihkimistä sattuu. Jo tuota isäntäväen tähdenkin tuon verran katsastaisi —", sanoi Liisa Laatikko, jolla oli hiukan taipumusta ulkokullaisuuteen ja joka nytkin isäntään katsoi arvokkaana.

"Taitaapa tässä ihan nenän alla hurskaus haista", sanoi ukko. "Loviisa, kahvittelepas sinä joukot." Ja kävellen siinä puhui hän: "Jussi, eiköhän tuota piennarta toisinakin päivinä ennättäisi. Olisikoon tuo nyt noin talo tyhjä, jotta tuota nyt tuolla tavalla mennä pitäisi. Sanopas, että jättäkööt." Ja kävellessään siinä tuli hän ja katsoi lasta, ja kun toiset eivät huomanneet, pisti hän kymmenmarkkasen Annastiinan kouraan ja rypisti otsaansa. Sitten kääntyi hän ja mennä köpitti ovelle.

"Pappi, tulehan tänne", sanoi hän mennessään. "Ja tuopas Loviisa kahvit tänne."

## XV

Isännän kamari oli porstuan pohjassa. Paljon ei hän enää sieltä viime aikoina liikkunut. Yksin soikin.

Ikkunan alla siellä oli pöytä ja kaksi tuolia sen molemmin puolin. Toisella seinällä oli sänky, jossa oli vanhoja nahkasia peitteitä, toisella oli lahviipiironki ja raudoitettu kirstu. Ovenpielessä oli vielä lyhyt penkki.

Sama oli huoneen järjestys ollut silloin, kun hän naimisiin meni, sama koko hänen ikänsä, lahviipiironki vain oli hänen nuorena ollessaan hankittu. Samoilta ajoilta olivat seinät, joissa oli sinikuvioinen rappaus, ja ne todistivat, että oli tässä kamarissa iloisinkin mielin asustettu, jos sitä nyt jo kauan kylmillään olikin oltu.

Ja kylmillään oli oltu sen tähden, kun se naiminenkin, joka myöhäisemmällä iällä tuli tehdyksi, ei ollut sattunutkaan sopuisa. Sotkuinen oli ollut kuin pahainen lankavyyhti. Lieneekö se yleensä, ettei sitä toisen kanssa olemisiin oikein totu, vai lieneekö ollut, ettei se vain tässä erikoisessa tapauksessa luonnistunut. Se toinenkin kun sattui sellainen, ettei verille oikein käynyt. Sitä joskus vaimonkaan sydäntä et arvaa, ennenkuin sen olet läheltä nähnyt. Kun se ärsyttämään paneikse, helvetiksi se kodin laittaa. Etkä arvaa sitä pahuutta, jota omassa povessasi aina rauhassa ruokit, ennenkuin sen pohjattomuuden olot itsellesi näyttävät.

Mutta vaikka hän oli nyt jo näin kylmilleen ja vanhaksi tullut ja teettänyt jo arkkunsakin, joka liiterin ylisillä odotti häntä, ei hän poismenoistaan surrut. Ainahan hän oli tiennyt, että sen piti tapahtua kerran kuitenkin. Ei sitä säikähtää tarvinnut, eikä odottaakaan ansainnut. Olisiko tuo niin tärkeä ja mahtava tapaus tässä luomakunnassa ollut, että yksi poistui, toinen sijaan tuli.

Kun pappi oli istunut pöydän toiselle puolelle, aukaisi isäntä lahvin, otti sieltä pullon viinaa ja kaksi vanhaa hopeapikaria.

"Kun tähän satuit. Kovin tuota oletkin poissa pysytellyt."

Otettiin siitä tuliaisryppy.

"Mitenkä ne ovat sinun jalkasi? Kolotellutko niitä oli?"

"Vähä se on suonessa sitäkin pitänyt."

"Kuule. Otapas nyt koetteeksi tuotakin: Pane muurahaisia pulloon, korkita se, pane pullo lämpimään uuniin. Seisokoon siellä yön. Kun se on jäähtynyt, voitele ja hiero sillä. Koetahan. Käske vaikka Lienan aamulla muurahaisia hakea."

"Ei sitä pakanaa pyhänä."

"No, minä sitten."

"Taikako sillä on, että se pyhänä?"

"Voipihan sen tänäkin iltana. Pois tästä ajattelin —."

"Ei niistä puheita, että pois. Ei ollenkaan. Et tästä jouda. Kuului Loviisalla kattila tahi mikä pannu tinattava olevan. Ja tuo on, tuota, tuo minun kelloni seisotellut, jotta katselepas sen sisälmyksiä, mitä, sydänvikako tai muu katari sitä vaivaa."

"Pitäpä katsella."

"Vai oliko sinulla tärkeämpiä tilauksia, kun pois."

"Tuon Roikka-Pietarin kanssa lupasin Jutan mökillä pistäytyä. Kuuluu siellä pannu tinattava olevan."

"He-he-hee, vai on pannu tinattava. Tinaa, veikkonen. Vaan onhan sieltä tie tänne takaisin, eihän tässä suurta ylämäkeä välillä tule. Jotta sitä tässä toki parisen viikkoa kuitenkin."

"Hätäkös tässä."

Vaan mielessään ajatteli pappi, ettei hän kahta viikkoa ole. Kunhan puolikin. Ryypätään tässä, ajatteli taas ukko, niin kyllä pysyt. Onhan tässä viinoja aluksi ja saadaanhan niitä lisää. Harvoinpa tuota juttuveria enää sattukaan, kun ei liikutuksi tullut eikä kirkollakaan vuosikausiin ollut käynyt. Ja ketäpä sitä olisi ollut sielläkään. Vaan tämä pappi se oli toista. Sitä kun oli vuosikymmeniä jo nähty ja veljeksiä oltu. Ja sitten se ei tungetellut toisten asioihin, kuunteli vain ja jutteli. Että oli, kuin ei hän olisikaan vieras ihminen, jota karttaa tuli ja jossa aina vihamiestä vaania piti, niinkuin aina jokaisessa sivullisessa. Niinpä tuota oli tullut tuohon kokemukseen hänkin, etteivät sitä ihmiset toistensa kieltä ymmärtäneet. Sivullisia oltiin. Sitä yhtä köyttä ei vedetty. Mitäpä sitä. Eipä sen koko ihmisyyden juuret syvällä olla tainneet. Mitä sitä vähä ajateltiinkin, pinnemmalta ajateltiin. Elettiin ja päiviteltiin. Vaan ei, jos kysymys tuli, että pysähtyä selvittelemään asioita. Vaikka se olisi kevennystä tuonut. Eikös sitä

ajatuksen kautta ikäänkuin vapautunut jonkin painon alta. Sen painon, että oli vain ihminen, ja sen syyllisyyden, että ihmiseksi vain syntynyt oli.

Vaan lienee tuo pappi kierrellessään tuolla mietiskellyt sitä jos tätäkin. Poissa oli hänestä se oka, että pistää, poissa se tunto, että tutkimatta tuomita. Sitä kun kiertelee tuo ihminen, joko kiertelet ajatuksen maailmassa, tahi kiertelet näkevänä tässä näkyvässä, aina jotakin enemmän näit kuin se, joka paikoillaan pysyi.

"Niin se on, että et sinä tästä hevillä pääse."

"Jouti olla pääsemättä."

Kun Loviisa toi kahvia, sanoi pappi:

"Jos Loviisa käskee sen Lienan hakemaan muurahaisia jonkun puoli säkkiä, ja ottakoon niitä suokanervia ja kyllä se tietää, mitä siihen hauteeseen pannaan. Ja katsokoon, että muurissa on kuumaa vettä, niin minä tulen sinne kohta."

"Käsketään", sanoi Loviisa mennessään.

"Hauteitako vielä tänä päivänä tässä ajattelet rakennella?"

"Olisiko suotta koettaa?"

"Mitä tuota olisi."

He tekivät puolikuppiset.

"Eh-hee", sanoi ukko.

"Kambyses kuningas korkia  
Raittiin' riikin hyvin hallits'",

sanoi hän tavalliseen tapansa, ja pappi jatkoi:

"Koht' kun viinall' karais kurkkua,  
Valtans' hän väärin vallits'."

Samoilla säkeillä olivat he alkaneet lukemattomat puolikuppisten ja ryyppyjen sarjat. Heille oli tullut tavaksi sanoa se, ja ne merkitsivät heille suurinta luottoa ja toveruutta.

"Eh-heh", nauroi ukko.

"Eh-heh", nauroi pappi.

Väriä oli kohonnut hiukan molempien vanhusten ryyppyisille kasvoille. Ja silmissä oli vielä nuoruuden eloa ja vilkkautta.

"Tervautinkin tässä itseni kesäkuuntoon."

"Niin kuuluit."

"Kuka se jo kieli?"

"Annastiina tuo."

"Siinä se on tavallinen ihminen naishenkilöksi."

"On."

"Vaan sanopas, mikä se tuossa toisessa naisihmisessä miellyttää. Se on somasti rakennettu tuo ihminen. Et eläintä kummempi paljon ole. Ja jo on ero silläkin, mikä minkin verille käypi, että nuorenakin tuota halajan, tuota en."

"Mitäpä noita viitsi ajatella koko naisasioita, roskia koko jutut."

"Eh-heh, siinä olisikin sinulle niksi, ukko rukka. Minä, tuota, luulen, että siinäkin on luonnolla omat tarkoituksensa. Tuo Ohkonen, se ei välitä tämän maailman menoista, läpeensä on vetelys, vaan annas, kysymystä ei se sivu kierrä."

"Ei se kierrä."

"Vemmelpuu koko mies", jatkoi ukko. "Se ei uhannut tuomiolla mitään katuvansa."

"Mitäpä sitä katuisikaan."

"Niin se on, jotta olisit ajatellut aikanasi, eikö tuota aikaa siksi olisi ollut. Vaan, ajattelen, eikö tuo noinkin liene, että vasta tuo ihminen, joka sen solmun aukaisi, että mitäpä tästä koko roskasta, vasta se ihminen tunnossaan vapautui sen painon alta, että mikä on, se on, eihän se ole sinun syysi."

"Ja jos jonkin solmun aukaisi muka, aukaisi, sillä hyvä. Mitä viitsiä sitä ruveta puntaroimaan, mitä nyt jo auki siinä sait. Totta tuo jokin huvi täällä käydessä olla pitänee. Eikä tuo suurta olisi, jos tuota joutavaa ajattelematta olla saisi. Sitä aikansa terveenä vaan eläisi ja hyvästi, jo lähden tästä koko kylästä."

"He-he, sitä sinä sanelet. Jottako huvin päiten vaan käväiseisi, he, ja pois arkkuunsa painautuisi?"

"Mikä ettei. Kun on terve, huviltahan se tuntuu."

"Vaan kun et ole terve?"

"No, annat ajatuksen voittaa sairautesi. Jos et jaksa, huuda, huuda ja surkuile, tottapahan sekin kerran taukoa."

"He-he."

"Että mitä tällä nyt väliä, huusitko vai olit huutamatta."

"Sitä toisen kerran puhut toista."

"Mitä tällä väliä, jos puhunkin. Mitä minä ajatella viitsin, kun tällainen pikari edessäni seisoo."

"Tyhjänäpä tuo seisoo. Annas, kun täytetään tuo edes."

"Kauanko se täynnä pysyy. Katsos nyt. Pohja näkyi vaan."

"He-he, olet sinä poika."

"Toista se oli nuorempana. Toisin sitä kestikin. Pois ovat nekin kultaiset ajat."

"Toista se oli. Vaan sen kultaiset ne lienevät sinullakin olleet."

"Elähän virka. Takaisin ottaisın."

"Joko ottaisit?"

"Ottaisin, vaikka en takaisin toivo."

"Lienee sillä yhtäkaikki vetonsa tuolla elämällä. Tuossa näet, ettei tämä tämän kummempaa ole, ja etkös vaan kiinni mielessäsi pidä. Eläkö juttua. Et sitä kuitenkaan arkkuun vaan painautuisi."

"Kun on terve."

"Totta tuo se lienee."

"Terveestä on se poislähtö luonnotonta."

"Vaan useinpä tuo sairaskin kiinni vaan tästä pitää."

"Sitä kun on käynyt sairaaksi vietiksi jo koko se elämänhalu", sanoi pappi, "kun on sitä eroajatusta karttanut ja se ajatuksen puoli on heikko. Ja eläpä, kun sitten pelkää sitä lepoa. Sitä synnintunnolla kun vielä pelotellaan."

"He-he, on se sitä. Vaan tarpeen se on se synnintunto. Kovin sitä väärin tekisivät."

"Mitä väärin? No, erehdythän sitä, se on tietty. Vaan nouse ylös ja karista vaatteistasi roskat. Mitä merkitystä sillä on, jos lankesit, vaan merkitys on sillä, minkälaiseksi langettuasi tulit."

"Mistäpä tiesit, miksi tulit."

"Tiesit, kun olit avonainen kirja itsellesi ja oikea tuomari teoillesi, vaan et toisten teoille."

"Puhu, puhu pukille. On sitä saanut koettaa jos jotakin. Ei käy päinsä. Sitä olet syytön liian usein itsesi edessä. Sillä sitä annatkin puhua sen puolen asiasta, jonka omilla silmilläsi näet ja joka sinusta oikealta näyttää. Sitä muuta et ymmärrä. Ja ihmissuhteissa on se niin, että väkivalta se vallitsee ja

vahvempi oikean hallitsee. Minä tätä asiaa mittelin, mittelin vähä sen vaimovainaan aikanakin."

"Lienet miteltyt."

"Ja vaikka sitä ajattelin, että sitä pystyn oikeutta tekemään, niin mitenköpäs pystyin. Se viha kun kyti ja kyti siinä mielessä, sitä vaan haudoin ja sitkeätä se oli. Ja vaikka mietiskelin, että koettelen tässä pysytellä selvillä päin ja että sitä, niinkuin sinä sanoit, avonaista kirjanpitoa harjoitella, niin, mitä, selväähän se oli, vaan ettäkö se olisi oikeata, siitä et itse vastata taida."

"Se näyttää toiselta nyt, se on tietty, sanotaanhan, että hauta kaikki sovittaa."

"Mitä tehnee. Ei tuota tiedä. Sitä ajattelen vieläkin, niinkuin silloinkin. Ja kun se vaimo tuohon vierelleni loppui, se halvaukseen loppui, ja minä sinä yönä kuulostan, että nyt se taisi loppu tulla, se kun pahasti korahteli, niin sitä siinä salaa ikäänkuin iloissani ilkuin, jotta loppupas siitä elämästä tuli kuin tulikin. Sitä kun odottelin jo vuosia, kun se huono jo oli ja se sydänvaivansa sitä vaivasi. Ja sitä tänne asti olen mielessäni sitä pientä iloa pitänyt, minkä vähä sitä nyt enää iloa pitää voipi, iloa pitänyt siitä, että loppupas tuli jo ennen minua. Niin, sovituskko lienee tuo vai muu. Vai osoittaisikoon tuo tuota, että ihminen on jo kypsä siihen avonaiseen kirjanpitoon. Mitä?"

"Niin —."

"Ja jos minä ennen lopuin, oli se toinen yhtä iloinen, jos uskalsi olla. Ja oli syytä ollakin. Sitä siitä näet vaan tämän ihmisyyden laadun. Ja luuletko sinä, että sitä siitä avonaisesta kirjastaan lukemaan kykeni, jos se aukaistuna ensikseenkin edessäsi oli. Ja jos sen luit, mitä omassa kirjassasi seisoi, niin eikö tuo ihmisluento toisaalla tuon syvempi ja rikkaampi ollutkaan. Ja jos on, miten silloin sitä lukea taidat, kun omasi ahtaampi on. Niin että puheita ne ovat ne sanat, että tuomari olla voisit."

"Kovin sinä vakavasti sanella viitsit."

"Maksutonta huviapa tuo lienee — he —."

"He-he. Elä tuota viljaa tuolla tavalla kaada, pöydälle kaadat."

"Anna mennä."

Ryypivät siinä vanhat ystävykset ja kovin se vanhalle ruumiille hyvää tekikin. Olipa kuin kuivanutta ja käyttämätöntä konetta voidellut olisi, ja se läksi kuin läksikin liikkeelle entistä latuaan vielä.

"Ei, pois tästä jo pitäisi — sitä haudettakin laittamaan lähteä. Katso Loviisa pitkään."

"Anna katsoa."

"Jos sinusta hauteen ottajaksi on?"

"Mikä ettei, ei sen puolesta. Eh-heh."

"Kun se on tehty, niin se on tehty."

Ja pappi läksi hiukan hoipertelevin askelin saunaan haudetta laittamaan.

## XVI

Sauna rannalla oli musta ja matala. Kota oli harvalautainen ja, paitsi muuripataa, oli siinä pienempi keittosija. Itse sauna oli ikivanha ja eräistä nurkkaraoista kiilsivät Luojan kirkas päivä. Ikkunan neljästä pienestä ruudusta oli kaksi rikki, toinen oli tukettu rievulla, toinen käytetyllä vastalla. Lauteet olivat neljän maahanlyödyn ja jo kaatuvan pölkyn varaan poikkihirsille lyötyjä palkkeja. Pölkynpäihin penkeiksi lyödyt laudat samoin kuin hirsiset vesikaukalotkin kiilsivät mustuuttaan. Niiden puupinta oli kyllästynyt kovaksi noesta ja vedestä. Siltaa, muutamia notkuvia lautoja, oli lattiana vain saunan etu- ja keskialalla. Paljasta maaperää olivat peränurkat ja lauteiden alus, jonne käytetyt vastat viskattiin. Sinne maaperään olivat ne vuosikymmeniä mädänneet ja maatuneet. Ja kun ylhäältä tuleva vesi piti sitä kosteana, kohosi sieltä hyvää onkilieroa, kun vain sormellaan tonkaisi.

Sauna oli jo hiilloksella, vaan oli vielä kitkerää savua täynnä. Tynnöri oli kodan nurkassa, ja siihen

laittoi pappi hauteen Lienan kanssa. Pohjalle pantiin kappi suolaa, muuripadassa keitettiin katajaa, männynkerkkää, suokanervaa, laukkaheinää ja koivunlehtiä. Muurahaissäkki upotettiin pataan ja kiehutettiin muun riistan kanssa. Kun vesi oli ruskeaa ja tuoksuva, kannettiin se tynnöriin, joka peitettiin säkillä.

"Pitäisi siinä nyt makua olla."

"Niin tuo on mustaa ja väkevää kuin paras olut", sanoi Liena.

"Juoksepas pihaan ja käske nyt tänne vanhaa isäntää."

Liena läksi ja kohta tulla kyhnysteli isäntä saunaan.

"No, kastaudupas nyt", sanoi pappi.

"Olisikoon tuota."

Hän riisuutui ja kohosi tynnöriin.

"Polttaapa se."

"Istu, istu, sanomalehtipoika, kuumempi se on kuumemmissa paikoin."

Pappi köytti säkin tynnöriin päälle niin, että isännän pää jäi vain näkyville. Siinä sitä hikosi ukko niin, että norona juoksi hiki pitkin kasvoja ja tippui säkille.

"Onpa tässä näköä ja makua, oh-hoh."

"Pitäisi olla. Joko se tykertää?"

"Mitä tehnee, heh-heh."

"Niinhän sinä olet kuin mikä Jobi säkissään, vaikka et maailman murheista tiedä."

"Taitaa se äskeinen viinatilkkanen kovin, tuota, tärkeäksi itsensä tehdä, siltä se nyt tunnusteleiksen, kun se päähän tässä kohoaa."

"Ruusutpa on jo pojan poskilla. Nouse pois, jos siltä tuntuu. Jo tuota tuleekin neljännestunti. Nouse pois ja pue yllesi se kuin puettava on, näin sanon minä."

Ukko vetäisi vaatetta ylleen ja hiukan hoiperrellen läksi mennä köppäisemään pihaan ja painui kamariinsa. Kylläpä se luonnon ottikin. Oli se mies tuo pappi. No, jopa ihan väsyksiin raukaisi, eto laitos. Ja ukko painui kyljelleen ja nukkui heti nahkastensa alle.

## XVII

Kun pappi oli istunut itsekin tynnörissään, tuli hän tupaan. Huimasi se hänenkin päätään, ihan siihen paikkaan typersi kuin paraskin viinalöyly. Penkille se pitkälleen veti.

Loviisa veti rieskoja uunista ja Liena auttoi häntä.

Hullulle-Kallemme annettiin kokonainen rieska ja hän kuljetteli ja näytteli sitä muille. Joka lauantai-ilta sai hän oman rieskansa ja söi sen yhdellä iltateriallaan. Se oli juhlaa se.

Miina ja Mooses olivat jo lähteneet mökilleen. Liisa oli jäänyt taloon yöksi. Hän keri lankoja, joita Loviisa oli antanut neulottaakseen vielä sukkaa. Keriessään päivitteli Liisa Loviisan suurta myyniä, jota hän oli taas käynyt katselemassa ja laskemassa. Hän oli saanut lasketuksi kotvasen matkaa yli puolen sataa hametta ja nuttua, puhumattakaan kaikenlaisesta muusta tavarasta, jota Loviisa ja Kuuselan Karoliina olivat kilpaa kylällä teettäneet. Siten kun sitä läksi, ei ikinään enää tarvinnut rihmankiertämääkään itselleen kierrättää. Oli siinä lapsillekin vielä.

Jussi veisteli kätkyen jalkoja. Filemoni suutaroi pöytänsä ääressä. Eveliina oli lypsyllä tahi pihatöissä vielä.

"Taisipa pappi siihen nukkua", arveli Liisa.

"Niin näkyy nukkuvan."

"Taisivatpa maistaa hiukan."

"Kuka sanoi, että minä nukun", sanoi pappi ja pyörähti ylös. "Ja kuka sanoi, että maistanut olen. Näytänkö, kuka maistanut on. Kuljenko tuossa yhtä palkkia myöten. Liena, katso, että se menee suoraan, ja katso Filemon, ettei se mene väärään. Katsokaa kaikki minua ja vartioikaa minun askeleitani."

Hän kulki pitkin lattiapalkkia.

"Suoraan näkyy menevän."

"Sitä minäkin."

"Eipäs pastori olekaan saarnannut nyt", sanoi Liisa.

"Mitä minä sinulle saarnailemaan."

"Eipä taida valtakunta olla nyt tästä maailmasta."

"Siinä sinä, Jussi, oikean sanan sanoit." Ja hän kohotti äänensä: "Ei minun valtakuntani ole tästä maailmasta. En minä tiedä minne minä menen ja mistä minä tulen, en minä teistäni enempää tiedä kuin taivaan lintu, joka lentää, kun lentämään luotu on. Ketuilla ovat luolat ja taivaan linnuilla pesät, vaan ihmisen pojalla ei ole kuhun hän päänsä kallistaisi."

Oli hetken hiljaisuus. Liedellä porisi illallispata. Tuvan lämpimässä tuntui voimakas tuoreiden heinien tuoksu, sillä heiniä oli tuotu makuusijoiksi karsina- ja ovensuunurkkaan.

Ilta-auringon säteet värähtelivät ikkunan lahoisella vuorilaudalla, jossa kaksi kiiltävää kovakuoriaista matkasi ja painui puukoloihinsa.

"Painukaa pastorikin tuohon heinille", sanoi Liisa.

"Mitä minä siinä. En minä surkuillen sanonut, ettei minulla ole kuhun pääni kallistaisin. Iloiten minä sitä sanoin, ja riemuiten minun huuleni niitä sanoja lausui."

Hän kaivoi taskustaan piipun ja raapaisi tulta tulitikulla, vaan tuli sammui jo ennen kuin se piipun kohdalle ehti. Hän yritti uudelleen ja onnistui sytyttämään tupakan.

Liena, johon oli tarttunut jo hurskaus, kun ketun luolaa mainittavan kuuli, pani kätensä ristiin ja huokasi:

"Niin, niin."

"Mitä se Liena keskellä lattiaa huokailee", kysyi pappi.

"Niin se on, että kyllä Luoja pitää huolen luoduistansa. Katsoit sinne tahi katsoit tänne, ihmisasuntoja näet", ja silmätesään Ohkolaan päin, ajatteli hän, että myöhäänpä ne taas Ohkolassa leipovat, kun vasta nyt tupa lämpiää, vaan ääneen lausui hän: "Vaan ei niin pientä piippua, ettei siitä savu kohoaisi ylös taivaalle ja kiittäisi kaiken antajaa."

"Niinkuin tästä minunkin piipustani ylös savu kohoaa ja kiittää taivasten tekijää."

Vaan yhtäkkiä nousi puna hänen kasvoilleen. Hänen silmänsä loistivat, ja katse oli selvä ja kirkas. Hän kohosi ylös penkille seisoaalleen ja seiso hetkisen äänetönnä.

Jussi naurahti, vaan Filemon nousi ylös ja vaimot vetäytyivät karsinapuolelle paremmin kuunnellakseen saarnaa.

Ja papillisen syvällä ja kauniilla äänellään alkoi hän lämpimästi ja harvaan:

"Kiitä Herraa minun sieluni ja ylistä Hänen nimeänsä kaikesta siitä, mitä Hän tehnyt on. Minun sydämeni ajattelee kauniin laulun: minä veisaan elämän iki ilosta, minun sanani ovat jalon elämän ylistys ja kiitos. Sela!

"Kuulkaat minua kaikki kansat ja iloitkaat kanssani maan asuvaiset, sillä minun sanani vuotaa sydämeni yltäkyläisyydestä, ja sieluni riemuitsee sydämeni ajatuksista, jotka maasta ylös kohoavat kuin savupatsaat selkiälle taivaalle.

"Kuulkaat minua kaikki kansat ja painakaat mieleenne nämä sanat:

"Ei sinun pidä anoman sitä, joka sinusta hyvältä näyttää, ei sinun pidä pyytämän sitä, joka sinulle helpotuksen tuottaa.

"Sillä mitä on sinun ruumiisi? Vaan hajoava hiekka. Ja sinun henkesi? Vaan haihtuva usva. Mitä ovat sinun tuskasi muuta kuin silmien sokeutta, ja sinun elämäsi vain sammuva liekki.

"Sukukunnat vaihtuvat sinun jälkeesi, ja ei sinun ääntäsi kuulu, maailmat syöksyvät radoiltansa, eikä sinun tuhkaasi kukaan tunne.

"Iloitse siis ihmisen lapsi ja tyydy siihen osaasi, joka sinulle annettu on. Eikö ollut sama, jos sinä purppuralla puetettu olit ja sinun nimesi yli valtakuntien kuului, tahi eikö sinun nimeäsi kukaan tiennyt ja maantiekö oli kotipaikoistasi parhain?

"Ja ellen sitä tajuaisi, koettele minua, Herra, lyö minua vihasi kirvelevällä ruoskalla. Ja vaikka minun vereni sadoista haavoista kuiviin juoksisi, ja minun huuleni helpotusta sinulta tuskissani huutaisi, elä kuule minun ääntäni, elä kirvoita minun kipujani, vaan lyö minun ruumiini tuskien polttavilla veripaiseilla, siksi kunnes valitukseni vaikenevat.

"Ja kun olen repinyt päältäni ihmisyyden korskavaatteet ja alastonna ja piestynä edessäsi seison, enkä tunne sitä maata, jossa asun, eivätkä minun heimoni tunne minua, vaan vieraaksi olen tullut veljilleni ja oudoksi äitini lapsille, niin auki ovat silloin sieluni portit kunnian kuninkaan sisälle käydä, ja puhdas on ajatukseni ja vapaa on minun sydämeni riemuitsemaan sinun töistäsi ja iloitsemaan sinun käsialoistasi.

"Ja minä näen maailmat kuin tomupallot kierivän sinun jalkojesi juuressa, muotoaan muuttavan ja häviävän. Taas syntyvän ja häviävän.

"Rannattomat avaruudet soivat sinun kunniaasi, ja äärettömyyden loputtomat meret ylistävät sinun töitteesi ihanuutta.

"Sinä annoit elämän ja kuoleman. Ja sinun antisi kaikki ovat hyvät. Minä odotin ja pelkäsin pimeyttä, ja sinä annoit valkeutta. Minun silmäni eivät nähneet totuutta ja tuntoni ei tajunnut elämän suurta lahjaa. Sinä avasit minun silmäni näkemään ja taivutit minun tuntoni tajuamaan: Että kaikki, joka on, on turhuus, ja kaikki, jota ei ole, on turhuus. Sela!

"Kuulkaat minua kaikki kansat ja iloitkaat kanssani maan asuvaiset. Sillä minä saarnaan teille sanoja, niinkuin hyviä metsikanoja, ja minä veisaan teille virsiä, niinkuin mustia seinähirsä, ja minun sanani pitää kieriskentelemän teidän sydämissänne niinkuin kuusen kävyt kallioilla."

Hän silmäsi kuulijoitaan. Siinä seisoivat uunin kupeella Hullu-Kalle, joka kuunteli suu auki, Filemon Vehviläinen lenkalla säärin, Liisa Laatikko ja Liena seisoivat kädet ristissä ja vedet silmissä niinkuin ainakin sanaa kuunnellessa.

Ja pappi jatkoi:

"Otetaanpas nyt siitä virrestä ja värssystä että: 'Oi sinä suruinen Suomenmaa', ja lauletaan se sillä nuotilla, että: tra-tralla-trallala-tralla-laa", rallatteli hän.

Jussi naurahteli, vaan eukot paheksuivat mielessään. Harvoin jätti pappi saarnansa sopimattomasti keskeyttämättä. Vaan joskus sattui se. Ja saarnasi hän niinkin, että sai miehetkin itkemään, kun kadotuksen vaivoista puhui ja sitä lakipuolta paukutteli. Olisi siitä pappi tullut, arveli vaimoväki, kun lisää olisi lukenut vielä, ja kun pöntöstä se olisi oikein pudotellut, olisi sitä kelvannut kuulla. Sellainen messuäänikin kun sillä oli. Olisi siitä pappi tullut, jos ei pahahenki olisi sitä noin valtoihinsa saanut.

## XVIII

"Sauna on valmis", sanoi Eveliina tuvan ovelta.

"Eikös ne saarnamiehetkin saunaan tule", kysyi Jussi.

"Otettiin kylpy jo."

"Jahvetti, joudu pois."

Siitä läksivät Taneli, Jussi, Jahvetti, Filemoni ja Hullu-Kalle. Rivissä kulkivat kaitaa saunapolkua,



jonka molemmin puolin viljapellot lainehtivat. Taivaan rannan taakse oli jo päivän kultainen kiekko painumassa. Taivas hohti väreissään. Ilkamoistenlahdesta kohosi Käärmetaari kuin satulinna.

Siinä saunan edustalle riisuuduttiin ja sisään käytiin. Jokainen kantoi itse vastansa, ja lauteille mentyä tuprahteli löyly äkäisesti kiukaalta, kun Kalle sinne vettä kapalla iski. Kuului vaan ähkettä, vastojen räiskettä ja joku yksinäinen huudahdus:

"Lyö enemmän."

"Elä pakanaa."

"Anna tulla."

Kalle löi. Kilvan hakkasivat miehet kesäistä ruumistansa, niin että ähke vain kuului. Eipä parempaa syntisen ruumis kaivannut hellepäivän ja työn jälkeen. Ihan se elähdytti ja veret virkeästi liikkeelle sai. Ja sitä oli taas kuin uudestaan syntynyt, kun kylmän vesikaplan sen löylyn jälkeen päällensä kaatoi.

## **XIX**

Kun vaimoväet menivät vuorostansa saunaan ja Eveliina vielä meni aittaansa asioilleen, ilmestyi Jahvetti siihen aitan ovelle huivi kädessään.

"Hyvää iltaa", sanoi hän ja hankasi punaista niskaansa.

"Mitä se Jahvetti nyt siinä liioittelee?"

"Sitä, että tuota, olisi asiantapaistakin, jos sitä kuka kuunnella kehtaisi. Se Jussi, näet, arveli, jotta mene vaan ja anna se huivi, jotta tarjoo tuota, eihän tuo elävältä syöne, sanoi."

Eveliinaa nauratti.

"Ei tiedä."

Ja Jahvettiakin nauratti, kun ei se Eveliina sen äkäisempi ollut. Ja hän ojensi huivia, vaan kun ei Eveliina ollut näkevinäänkään, pani hän sen ovenpieleen lattialle.

"Jos, tuota, minä saisin luvan tulla selittelemään tarkemmin näitä rakkauden asioita, niin minä jos koputan."

"Ei tarvitse."

"No ei, kun ei tarvitse."

Eveliinaa jo säählitti Jahvetin neuvottomuus ja hän sanoi:

"Kun Liisakin nukkuu täällä."

"Vaun jos tuota kuitenkin saisi luvan pestata, niinkuin on kansan tapa, niin tässä olisi raha. Sitä sitten olisi tuntokin niinkuin vapaa."

"Pane pois rahasi."

"En pane."

Hän pani kaksimarkkasen huivin päälle ja kaivoi sitten kukkaroaan.

"Vaun, jos, tuota, Eveliina ei suutu, niin tässä olisi kymmenmarkkanen vielä sitä hametta varten, ei sitä kihlarahoiksi muuten kymmentä, kun sitä vielä on vaan renkimies, vaan muuten minä, vaikka enemmänkin Eveliinalle antaisin. Se halu, tuota, on noussut palavaksi."

Jahvetti seisoi ulkopuolella ovenpieleen nojaten ja katseli uskollisena ja nöyränä Eveliinan liikuntaa.

Ja Eveliinaa liikutti, kun Jahvetti jo halustakin puhui. Niin se nyt kävi. Vaun haikeata se oli, ettei mennyt, niinkuin mennä piti. Ilottomaksi jäi elämä. Vaun minkä sille taisi. Toista se oli niiden, niinkuin Jussinkin, jotka omansa löysivät ja onnellisia olivat.

Hän katsahti Jahvettiin, se oli niin uskollinen ja rehellinen, ettei sitä väistää voinut. Hän kääntyi pois, seisahti keskelle lattiaa, pyyhkäisi kädellä otsaansa ja tuijotti hetken nurkkaan. Sitten naurahti hän. Juoksi pois. Ja Jahvetti jäi siihen ihmeissään.

## XX

Kun väet kokoontuivat taas tupaan, nukkui pappi jo karsinapenkillä.

Jussi istui Annastiinan sängynlaidalla ja he juttelivat hiljaa Annastiinan kanssa. Lienan lapset istuivat ovensuupenkillä voileivät kädessä. Eveliina ja Loviisa kantoivat ruokaa pöytään.

"Pitäisi pappia herättää."

"Eiköhän ole parasta, että antaa nukkua", arveli Loviisa.

"Uni näkyy olevan miehelle tarpeen."

"Se ihminen ei elämästään välitä."

"Mitäpä siitä erittäin välittämään", sanoi Eveliina huolettomasti pudistaen päätään.

"Elä puhu, ennenkuin puut ovat reessä", sanoi Jussi.

"Enhän minä sitten puhua jaksa, kun kuorma on vedettävänä", nauroi Eveliina.

"Eveliina se vaan nauraa", sanoi Liisa.

"Ha-ha-haa, mikä tässä itkeä kannattaisi."

Kun pappi kuuli kirkasta naurua, heräsi hän, käännähti, vaan putosikin penkiltä heinille istualleen.

"Oh-hoh, taisin nukkua."

"Ha-ha-haa", nauroi Eveliina.

"Nukuitte", sanoi Liena, "tokko unta edes näitte?"

"Unta? Annas ollakaan. Näinhän minä."

"Mitä näitte?"

"Näin sellaista unta, että astuin taivaan kartanolle ja kolkutan taivaan kultaporttia.

"Ja kun Herra kysyy: 'Kuka se on', niin katso sanon minä: 'Minä olen Nymanni vaan.'

"Ja Herra sanoo: 'Tämä osasto on maalaisia varten.'

"Maalainenhan minäkin olen. Sitä maita vaan minäkin mittelin. Tämä nuttu on vanhana ostettu.'

"Ja Herran kirkkaus lankiaa minun päälleni, kun hän portin ristikosta katselee minua ja arvelee: 'Taisit juoda?'

"Herra, sinä tiedät kaikki, tiedät paremmin kuin minä. Ihanat olivat sinun luomakuntasi. Iloitsen sinun antimistasi. Minkä verran siinä syntiä tein, tiedät sinä yksin. Minä tiedän vaan, että kauniit olivat maat, jotka sinä asunnoksi meille annoit, ja hurskasta oli kansa.'

"Ja se kelpasi Herralle.

"Tuolla on Filemoni Vehviläinenkin, minun ystäväni', sanon minä ja osoitan Filemonia, joka siellä portin takana kultakenkiä paikkasi.

"Hän on hurskas mies', sanoo Herra.

"Hän elikin paljaalla piimällä ja leivällä vaan.'

"Ja se oli otollista Herralle.

"Jos hän vähän päällä eli, panen minä hänet paljon päälle. Hänestä tulkoon suutarien sekaköörin pääjohtaja!"

"Ja tuolla on Liena', sanon minä."

"Taidat valehdella", sanoi Liena.

"Olit. Minä näin Lienan siivet olkapäillä ja silmälasit nenällä pitkän pöydän päässä veisaamassa suuresta virsikirjasta, ja enkeli kaatoi hänelle kahvia suureen kuppiin.

"Ja kun Herra näki, että pääenkelit olivat minun ystäviäni, aukesivat taivaan portit ja Herran kirkkaus lankei minun köyhälle sielulleni. Ja Hänen äänensä oli kuin valtava virran pauhu ja Hänen vaatteensa valkeat kuin kohisevan virran kuohu, kun hän sanoi: 'Astu sisään, Nymanni.'

"Kiitetty, kiitetty', huusin minä. Mutta minun ääneni sekaantui suutarien sekaköörin lauluun. Vaan salaa ajattelin siinä, ettei se liikaa ollut, jos vihdoin sinne jo pääsinkin. Enhän minäkään ihan ansiotta ole. Elinhän minä kuin mikä Jerusalemin suutari, ja eiköhän sitä alituista vaellusta ja kieltäymystä Hänenkin otolliseksi lukea pitäne. Vaan Herra näki minun sieluni läpi, äkkäsi sen sangen syntiseksi ja syöksi minut ikuisen pimeyteen. Putosin alas, vaan kun havahdin, ajattelin: 'Kiitetty, kiitetty', sillä putosinkin tuosta penkiltä vaan. Mutta tämä uni oli kuitenkin vihjaus siitä, ettei viime koettelemuksessakaan saa langeta, vaan lujasti nöyryydestä kiinni pitää. Filemon ja Liena sen kestivät, vaan minä en."

"Se pastori laskettelee", sanoi Liena, vaan Lienaa pyrki naurattamaan, kun ajatteli, että hän siellä kuitenkin oli. Ja Filemonkin ruopaisi korvallistaan ja sylkäisi keskelle lattiaa.

"Taidat pilkata", sanoi.

"En", sanoi Nyman. "Niin on asiat."

"Mikä sinutkin siinä ylpeäksi teki?"

"No, se vielä viime tingassa viekoitteli se viekoittelija korskillä ajatuksilla, että pois puolelleen saisi."

"Ja sai kuin saikin?"

"Sai."

"Kun et arvannut luja olla."

"En arvannut."

"Se nyt vaan oli kuvannollista koko juttu, kun se unessa näytettiin. Vaan niinpä, pahoin pelkään, se tapahtuu todellisuudessakin."

"Sitäpä minäkin arvelen, että niin se tapahtuu. Ja voi silloin sitä, joka alas syöstyksi tulee."

"Vähästä se näkyy riippuvan, ja se siitä viime hetkestä enimmäin. Kun arvaisi oikean luonnon purra päälleen silloin ja lujana vaan puolestaan olla, tuntea vaan tiukasti, että ansiotta on ja että katu tätä elämänsä, niin mene tiedä, sinne ilopuolille sitä pääsisi. Vaan jos se viime tingassa minkälaisen kiusauksen eteen rakentaa, niin minkä taisit. Katsos nyt tuota Nymannia, sinne oli päästä, ja eikös synnillinen ajatus tule ja sieltä pois syökse."

"Vaun vippelkonstilla tämä sinne sisään tulikin", arveli Jussi.

"Sen vippelkonstia se oli koko juttu. Ei suinkaan se sitä unta siinä nähnyt", sanoi Liisa.

"Että etkö olisi sitä unta nähnytkään", kysyi Filemoni. "Tämä Liisa kun väittää, ettei sinussa ole miestä edes toden puhujaksi."

"Jopa herjaa", sanoi Jussi.

"Herjaahan kuin herjaakin."

Vaan pappi ei jaksanut vastata, hän oikaisi heinille pitkälleen, huulet liikkuivat jotakin sanoakseen, vaan silmät painuivat kiinni. Hämärästi erotti hän vielä, että väet asettuivat jo illallispöytänsä. Sitten vaikenivat kaikki äänet. Hän nukkui siihen.

Kun hän heräsi, sarasti jo aamu.

Hän katseli ympärilleen ja huomasi, että hän nukkui heinillä tuvan lattialla. Tuonnempana nukkui Liena lapsineen sekä Hullu-Kalle, Filemoni makasi penkillään ja Jussi lattialla Annastiinan sängyn vieressä. Annastiinan valkea sänky, nuori äiti lapsineen, hellytti taas hänen sydäntään ja liikutti oudosti mieltä. Eikö siinä ollut itse pienen elämän salainen päämahti, sen tahto, sen tarkoitus, että kasvoit, kypsyit ja hedelmän kannoit. Sen ympärille punoutui muu, se tuhatvivaahduksinen näkyvä elämä, joka niin raskaalta ja tarkoituksettomalta tuntui.

Pappi tunsu siinä, ettei hän ollut selvinnyt vielä eilisestä. Hän meni ulos selvitelläkseen raskasta päätään.

Päivä kultasi jo idän ääriä. Kirkkaana kuin luomispäivän ensi aurinko kohosi päivän kultainen kerä ja tervehti nukkuvaa maata. Sunnuntaihartaana seisoi luonto kirkkaassa aamujuhlissaan. Ei ääntä kuulunut vielä. Kaikki lepäsi. Korvet seisovivat äänettöminä, ja yön usva kohosi ja hiipi lahdelta metsän kätköihin.

Ihana oli maailma ja ihanalta tuntui elämä, joka luonnon povesta kohosi, sen ikuisen, muuttumattoman luonnon. Kuin satua sen parmahilla oli ihmisen elämä, kuin satua vuosisatojen ja aikojen leikki.

Korvet elpyivät. Jonkun linnun laulua kuului. Jo narahti ovikin pihassa. Hiljalleen hiipi Eveliina Jahvetin aitasta pihan poikki. Oman aittansa kynnykselle oven varjoon istuutui hän ja kääri punaraitaista hamettansa polvien ympäri. Hän katseli avuttomana ja ihmeissään nousevaa aurinkoa. Sen kirkkaus häikäisi häntä. Karkea paita valahti toiselta olkapäältä, kun hän kumartui, painoi päänsä alas ja itki kuin pieni, eksynyt lapsi, joka ei tiedä, missä koti on.

\*\*\* END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ARKIELÄMÄÄ: KERTOMUS \*\*\*

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE  
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE  
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at [www.gutenberg.org/license](http://www.gutenberg.org/license).

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way

with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website ([www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org)), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties

under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

#### 1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

## **Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™**

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

### **Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at [www.gutenberg.org/contact](http://www.gutenberg.org/contact)

### **Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate).

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate)

### **Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works**

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.